

Εκθέσεις 82

ΒΛΑΣΗΣ ΜΙΣΣΟΣ

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΕ

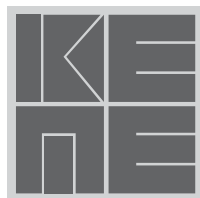
ΑΘΗΝΑ 2021

**Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΕ**

Εκθέσεις 82

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΕ

Βλάση Μισσού
Ερευνητή ΚΕΠΕ

Αθήνα 2021

Copyright 2021
του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Αμερικής 11, 106 72 Αθήνα
www.kepe.gr

ISBN: 978-960-341-128-4
ISSN: 1108-5797

Οι γνώμες και κρίσεις που περιέχει η εργασία αυτή
είναι του συγγραφέα και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία
γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) είναι το μεγαλύτερο ερευνητικό ίδρυμα για την οικονομική επιστήμη στη χώρα μας. Ιδρύθηκε το 1959 ως μία μικρή ερευνητική μονάδα με την επωνυμία «Κέντρον Οικονομικών Ερευνών», με βασικό σκοπό την επιστημονική μελέτη των οικονομικών προβλημάτων της Ελλάδος, την ενθάρρυνση των οικονομικών ερευνών και τη συνεργασία με άλλα επιστημονικά ιδρύματα.

Το 1964 το ΚΕΠΕ πήρε τη σημερινή του ονομασία. Τότε του ανατέθηκαν οι εξής πρόσθετες αρμοδιότητες: πρώτον, η κατάρτιση σχεδίων για βραχυχρόνια, μεσοχρόνια και μακροχρόνια προγράμματα ανάπτυξης, η εκπόνηση σχεδίων προγραμμάτων περιφερειακής και χωροταξικής ανάπτυξης, καθώς και προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Κυβέρνησης· δεύτερον, η παρακολούθηση και ανάλυση της βραχυπρόθεσμης και μεσοπρόθεσμης εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η διαμόρφωση προτάσεων για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων· και, τρίτον, η επιμόρφωση νέων οικονομολόγων, ιδιαίτερα σε θέματα προγραμματισμού και οικονομικής ανάπτυξης.

Σήμερα το ΚΕΠΕ επικεντρώνεται στη διεξαγωγή εφαρμοσμένων οικονομικών ερευνών που ενδιαφέρουν την ελληνική οικονομία και, με την ιδιότητα του συμβουλευτικού οργάνου της Κυβέρνησης, παρέχει τεχνικές υπηρεσίες σε θέματα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων αυτών εντάσσεται και η δημοσίευση των σειρών: (α) Μελέτες, που είναι επιστημονικές μονογραφίες, (β) Εκθέσεις, που είναι κείμενα εφαρμοσμένης ανάλυσης με προτάσεις πολιτικής σε επίπεδο κλάδων, περιφερειών και άλλων οικονομικών θεμάτων, (γ) Εργασίες για Συζήτηση, που είναι σχέδια εργασιών σε προχωρημένο στάδιο προσκεκλημένων επιστημόνων ή μελών του ερευνητικού προσωπικού του Ιδρύματος. Οι εκδόσεις του ΚΕΠΕ από την ίδρυσή του έως σήμερα υπερβαίνουν τις 700. Το ΚΕΠΕ εκδίδει επίσης την τετραμηνιαία περιοδική έκδοση Οικονομικές Εξελίξεις, με σκοπό να συμβάλλει

στη συστηματική παρακολούθηση και ανάλυση της ελληνικής οικονομικής συγκυρίας, καθώς και στο πεδίο διαμόρφωσης της οικονομικής πολιτικής, αναλύοντας τις συνέπειες εναλλακτικών προσεγγίσεων σε επίκαιρα θέματα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μετά τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, τα ζητήματα εισοδηματικής φτώχειας και ανισότητας των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατέλαβαν περίοπτη θέση στην –ούτως ή άλλως– διευρυμένη ατζέντα της ερευνητικής δραστηριότητας. Η δίκαιη κατανομή των βαρών μοιάζει να αποτελεί ένα από τα κλειδιά της σύγχρονης οικονομικής πολιτικής και τα δεδομένα των ερευνών αποτελούν πηγή σημαντικής πληροφόρησης για τον έλεγχο και την αξιολόγηση της επιτυχίας των εφαρμοζόμενων σταθεροποιητικών προγραμμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα έκθεση συμβάλλει σε μια υφιστάμενη, ανοιχτή και διαρκή συζήτηση αναφορικά με τις εισοδηματικές επιδράσεις του συστήματος κοινωνικής προστασίας, εμφανίζοντας ορισμένες κρίσιμες τάσεις που χαρακτηρίζουν τόσο την ευρωπαϊκή, όσο και την εγχώρια οικονομία.

Το ΚΕΠΕ, διατηρώντας μια μακρόχρονη ερευνητική παραγωγή στα ζητήματα της ανισότητας, αποτελεί θεματοφύλακα υψηλής ποιότητας επιστημονικών μελετών. Ανατρέχοντας στο ανοιχτό αρχείο μελετών του ΚΕΠΕ, καθένας και καθεμία –από τον επιστημονικό, ερευνητικό, ιστορικό, μελετητικό ή/και δημοσιογραφικό χώρο– μπορεί να ενημερωθεί και να πληροφορηθεί έγκυρα, αξιοποιώντας τον συγκροτημένο γνωστικό πλούτο του Κέντρου, που εδώ και έξι δεκαετίες συσσωρεύεται συστηματικά. Ως συνέπεια, η έκθεση αποτελεί συνέχεια μιας παράδοσης που στοχεύει στην αποτύπωση χρήσιμων και απτών συμπερασμάτων, τέτοιων που να συμβάλλουν στους απώτερους συμβουλευτικούς σκοπούς του οργανισμού.

Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί μια σύγχρονη, ερευνητικά αξιόπιστη και αναγνωρισμένη μεθοδολογία, ενώ τα πρωτογενή στατιστικά δεδομένα αντλούνται από τις πλέον διαδεδομένες και έγκυρες πηγές, βάσει των οποίων χαράσσεται η σύγχρονη Κοινωνική Πολιτική. Στην ανάλυση που ακολουθεί, τα ζητήματα της φτώχειας και της ανισότητας εξετάζονται τότε συγκριτικά –μεταξύ των χωρών της ΕΕ– τότε διαχρονικά –

επικεντρώνοντας ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ελλάδας. Κατ' αυτό τον τρόπο, η έκθεση κατορθώνει να αποτυπώσει συστηματικά και με συνέπεια την πολυπλοκότητα των επιδράσεων και να αναδείξει τη σημασία των μετρήσεων.

Η παρουσίαση βασίζεται στη συγκρότηση μιας μεγάλης γκάμας δεικτών, καθένας εκ των οποίων επικεντρώνεται σε διαφορετικά τμήματα της συνολικής κατανομής εισοδήματος. Επιπλέον, ουσιαστικό θέμα της έκθεσης αποτελεί η συμβολή των μεταβιβαστικών πληρωμών, διαχωρίζοντας μεταξύ «συντάξεων» και «λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων», ενώ ένα από τα σημεία στα οποία δίδεται ιδιαίτερη έμφαση είναι εκείνο της ανεύρεσης του κοινωνικο-οικονομικού προφίλ που –σύμφωνα με τα δεδομένα– φαίνεται να βρίσκεται σε εξαιρετικά δυσμενέστερη θέση σε σύγκριση με τις υπόλοιπες πληθυσμιακές κατηγορίες. Σε αυτό το πολύπλοκο ζήτημα, η παρούσα έκθεση εντοπίζει ένα κρίσιμο πεδίο ιδιαίτερης πρακτικής αξίας, υποδεικνύοντας ένα σαφές περιθώριο βελτίωσης της ασκούμενης πολιτικής, όπως για παράδειγμα την ανάγκη στήριξης των μονογονεϊκών οικογενειών. Προτάσεις σαν και αυτές, καθώς και άλλες που απορρέουν από τις αναλύσεις της έκθεσης, είναι ικανές να βελτιώσουν το επίπεδο ανισότητας, να αυξήσουν την αποτελεσματικότητα των κοινωνικών δαπανών και να συμβάλλουν στην επίτευξη υψηλότερου επιπέδου κοινωνικής ευημερίας.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΛΙΑΡΓΚΟΒΑΣ
Πρόεδρος του Δ.Σ. και
Επιστημονικός Διευθυντής

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Οκτώβριος 2021

Τα διαφορετικού τύπου συστήματα κοινωνικής προστασίας αποτελούν τις λειτουργιστικές εκφάνσεις των θεσμικών κρατικών οντοτήτων που συνδέονται με την εκάστοτε σύγχρονη πολιτική και οικονομική ιστορία των χωρών-μελών της ΕΕ. Βασική τους επιδίωξη αποτελεί η κάλυψη ορισμένων –αλλά όχι απαραίτητα ελάχιστων– αναγκών του πληθυσμού, οι οποίες προσδιορίζουν ένα επίπεδο ευημερίας. Από την άλλη, τόσο η διαδικασία συγκρότησης και διαμόρφωσής τους, όσο και οι στοχεύσεις τους, διαφοροποιούνται στη βάση των ιστορικών διαδρομών κάθε τόπου και στη σχέση ή διασύνδεση που αναπτύσσεται μεταξύ των κοινωνικών τάξεων –στις οποίες απευθύνεται– και της έκφρασης των επιδιώξεών τους μέσα από τη διοικητική οργάνωση του κράτους πρόνοιας. Σε αυτό το πλαίσιο, στην παρούσα έκθεση, γίνεται σαφές ότι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των αντίστοιχων δομών –τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ– βρίσκονται υπό διαρκή διαμόρφωση και εξέλιξη, κάνοντας την κατηγοριοποίησή τους μια εξαιρετικά δύσκολη διαδικασία.

Η προσέγγιση της έκθεσης είναι αμιγώς ποσοτική, με την έννοια ότι βασίζεται στην επεξεργασία πρωτογενών δεδομένων και στην κατασκευή δεικτών σύγκρισης των διαφόρων πλευρών του διαθέσιμου εισοδήματος, οι οποίες εξετάζονται κατά τη διάρκεια μιας συγκυρίας που αφορά την επίκαιρη συζήτηση για την υφιστάμενη δομή του συστήματος προστασίας στη χώρα μας. Η ποιοτική ανάλυση των δεδομένων και η πολιτική οικονομία των αριθμητικών εκφράσεων, που προκύπτουν από τις Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης της ΕΛΣΤΑΤ και της Eurostat, δεν απασχολεί την ύλη της ανά χείρας ερευνητικής εργασίας. Υπό αυτό το πρίσμα, οι έννοιες της ανισότητας και της φτώχειας παρουσιάζονται μέσα από μία περισσότερο αυστηρή –ή και περιορισμένη– σκοπιά, εκείνη του επιπέδου εισοδήματος και της σχετικής θέσης μεταξύ των κατόχων του.

Στη διάρκεια της πολυετούς οικονομικής ύφεσης, η χώρα μας ωθήθηκε σε μία σφοδρή προσαρμογή του διαθέσιμου εισοδήματος, η οποία

ενήργησε μέσα σε ένα περιβάλλον έντονης κοινωνικής αναταραχής και αναδιάταξης των όρων διαβίωσης του πληθυσμού. Η έκθεση επικεντρώνεται στα έτη 2017 για την ΕΕ και 2018 για την Ελλάδα, χωρίς όμως να παραγνωρίζεται η χρονικά παρατεταμένη, δυσμενής συνθήκη που περιόρισε τις αναπτυξιακές προοπτικές της εγχώριας οικονομίας. Με άλλα λόγια, οι υφιστάμενες βάσεις δεδομένων δεν επιτρέπουν ακόμα τη μελέτη των επιπτώσεων της πανδημίας του κορωνοϊού στην ανισότητα και στη φτώχεια. Τα αποτελέσματα της διεθνούς υγειονομικής κρίσης θα αποτιμηθούν αργότερα, καθώς η επενέργειά τους στις ευρωπαϊκές κοινωνίες θα χρειαστεί αρκετό χρόνο για να αποτιμηθεί συνολικά και εύστοχα.

Στο σημείο αυτό, θεωρώ αρμόζον να ευχαριστήσω τους δύο ανώνυμους κριτές για τα σχόλια και τις παρατηρήσεις τους, που βοήθησαν στη βελτίωση των περιεχομένων, καθώς και τους συναδέλφους στο ΚΕΠΕ, Κώστα Λοΐζο και Νίκο Ροδουσάκη, για τη διάθεσή τους να συζητήσουν τη θεωρητική κατεύθυνση της έκθεσης.

ΒΛΑΣΗΣ ΜΙΣΣΟΣ

Αύγουστος 2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
ΣΥΝΟΨΗ.....	19
EXECUTIVE SUMMARY.....	23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	27
----------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

2.1. Μεθοδολογικά ζητήματα, ορισμοί και πρότυπα κοινωνικής ευημερίας.....	36
2.2. Συγκριτικές μεταβολές δαπανών κοινωνικής προστασίας.....	40
2.3. Συγκριτικές μεταβολές επιμέρους κοινωνικών δαπανών.....	45
2.4. Διαφοροποίηση ειδών και σχημάτων μεταξύ επιδομάτων.....	48

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΕ

3.1. Επιλεγμένοι δείκτες ανισότητας και βασική ερμηνεία.....	52
3.2. Ανάλυση δεικτών ανισότητας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	56
3.3. Ανισότητα και χαρακτηριστικά του πληθυσμού των χωρών της ΕΕ27.....	62
3.4. Ανισότητα και κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα.....	72

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΕ

4.1. Η μέτρηση της φτώχειας.....	75
4.2. Εξέλιξη βασικών δεικτών φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ.....	76
4.3. Βασικές διαστάσεις του ποσοστού φτώχειας και της συνεισφοράς στη φτώχεια στην ΕΕ15.....	87
4.4. Η συμβολή των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη φτώχεια.....	100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5
ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

5.1.	Εισαγωγή	117
5.2.	Ετήσια καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών.....	119
5.3.	Επίπεδο ανισότητας κατανομής καταναλωτικών δαπανών	121

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ 131

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	137
-------------------	-----

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1: Βασικοί δείκτες ανισότητας, ΕΕ27, 2017	57
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2: Ποσοστιαία (%) μεταβολή της εισοδηματικής ανισότητας του πληθυσμού 2009-2017 (έρευνες 2010 και 2018), ΕΕ27, μετρούμενη με τους δείκτες <i>Gini</i> , μέση απόκλιση λογαρίθμων (<i>L</i>), <i>Theil</i> , τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας (C^2) και Atkinson ($A_{\epsilon=0,5}$ και $A_{\epsilon=2}$)	60
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3: Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας, όπως εκτιμάται ότι ερμηνεύεται από τις διαφορές πληθυσμιακών ομάδων με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά των νοικοκυριών, ΕΕ27, 2017.....	64
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4: Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας, όπως εκτιμάται ότι ερμηνεύεται από τις διαφορές πληθυσμιακών ομάδων με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά των υπευθύνων των νοικοκυριών, ΕΕ27, 2017.....	68
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5: Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας, όπως εκτιμάται ότι ερμηνεύεται από τις διαφορές πληθυσμιακών ομάδων με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά των ατόμων, ΕΕ27, 2017	70
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1: Ποσοστό (%) φτώχειας στην ΕΕ27 κατά τύπο κοινωνικού κράτους, 2009-2017.....	80
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2: Ποσοστό (%) φτώχειας σταθερού ορίου 2007, στην ΕΕ27 κατά τύπο κοινωνικού κράτους, 2009-2017	83
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3: Χάσμα (%) φτώχειας στην ΕΕ27 κατά τύπο κοινωνικού κράτους, 2009-2017	84
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση κριτήρια των νοικοκυριών, ΕΕ15, έρευνα 2018 (εισοδήματα 2017).....	88
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.5: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση κριτήρια των υπευθύνων των νοικοκυριών, ΕΕ15, έρευνα 2018 (εισοδήματα 2017)	94
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.6: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση κριτήρια των ατόμων, ΕΕ15, έρευνα 2018 (εισοδήματα 2017).....	98
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7: Ποσοστό (%) φτώχειας πριν και μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ομάδες του πληθυσμού, Ελλάδα, 2018 (έρευνα 2019).....	106
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1: Συντελεστές ΦΠΑ των διαφόρων κατηγοριών προϊόντων και υπηρεσιών, 2008-2018, Ελλάδα.....	123

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1: Διαχρονική εξέλιξη των δαπανών κοινωνικής προστασίας ως ποσοστού (%) του ΑΕΠ, Ελλάδα και μέσος όρος ΕΕ15, 2000-2017.....	42
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2: Αποκλίσεις κατά κεφαλήν δαπανών κοινωνικής προστασίας σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης, από τη Δανία (= 100), 2000, 2009 και 2017, χώρες της ΕΕ15.....	44
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3: Αποκλίσεις επιμέρους κατά κεφαλήν δαπανών κοινωνικής προστασίας σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης, από το μέσο όρο της ΕΕ15 (100), 2000, 2009 και 2017, χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου κοινωνικής προστασίας.....	46
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4: Δαπάνες κοινωνικής προστασίας που εκτελούνται κατόπιν ελέγχου πόρων των δικαιούχων (means-tested), ως ποσοστό του συνόλου των δαπανών κοινωνικής πρόνοιας, 2000-2017, Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα και Πορτογαλία.....	50
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5: Ετήσιες μεταβολές των δαπανών κοινωνικής προστασίας με και χωρίς έλεγχο πόρων των δικαιούχων, δισ. €, σταθερές τιμές 2015, Ελλάδα.....	51
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1: Καμπύλες Lorenz πριν και μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, 2018, Ελλάδα.....	73
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2: Βασικοί δείκτες ανισότητας διαθέσιμου εισοδήματος, 2005-2018, Ελλάδα.....	73
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1: Δείκτες ποσοστού (%) φτώχειας και ετήσιο όριο φτώχειας σε €, τρέχουσες τιμές, Ελλάδα, 2007-2018 (έρευνες 2008-2019).....	77
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2: Δείκτης χάσματος (%) φτώχειας και διάμεσο εισόδημα του πληθυσμού των φτωχών σε €, τρέχουσες τιμές, Ελλάδα, 2007-2018 (έρευνες 2008-2019).....	78
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3: Ποσοστό (%) φτώχειας πριν και μετά τις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, ΕΕ15, μέσος όρος 2009-2017 (έρευνες 2010-2018).....	103
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4: Ποσοστό (%) φτώχειας πριν και μετά τις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, Ελλάδα, 2004-2018 (έρευνες 2005-2019).....	104
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.5: Φτωχοί και μη φτωχοί σε σχέση με το ποσοστιαίο (%) μερίδιο κοινωνικών μεταβιβάσεων στο ατομικό διαθέσιμο εισόδημα	

και σύμφωνα με το σχετικό ύψος του ατομικού εισοδήματος ως ποσοστό (%) της γραμμής φτώχειας, 2018, Ελλάδα	113
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.6: Ποσοστιαία (%) σύνθεση πληθυσμού των φτωχών κατά επαγγελματική κατάσταση, 2009 και 2018, Ελλάδα	115
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5.1: Καταναλωτικές δαπάνες νοικοκυριών σε δισ. €, σταθερές τιμές 2015, Ελλάδα.....	120
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5.2: Μέση πραγματική ποσοστιαία (%) μεταβολή καταναλωτικών δαπανών μεταξύ περιόδων 2008-2010 και 2015-2017, με και χωρίς ΦΠΑ κατά πληθυσμιακό δεκατημόριο	124
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5.3: Κατανομή συνολικών καταναλωτικών δαπανών ανά πληθυσμιακό εκατοστημόριο των ετών 2009, 2016 και 2018, σε δισ. ευρώ, σταθερές τιμές 2015, Ελλάδα.....	126
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5.4: Μέση ποσοστιαία μεταβολή τριετών περιόδων, 2008-2010 και 2015-2017, κατά είδος κατανάλωσης, σταθερές τιμές 2015, Ελλάδα	128

ΣΥΝΟΨΗ

Η κοινωνική και οικονομική πολιτική είναι αλληλένδετες και επικαλυπτόμενες όψεις που συντονίζονται μέσα από κοινούς στόχους και συνεργάζονται για την επίτευξη ενός προκαθορισμένου επιπέδου διαβίωσης του πληθυσμού. Και οι δύο τους οφείλουν να υπηρετούν ένα μείγμα συμβατών προτάσεων, ο πρακτικός χαρακτήρας των οποίων δεν θα στερείται αξιολογικών θέσεων και θεωρητικών προταγμάτων, ως υπόστρωμα των πολιτικών επιδιώξεων που υπηρετούν. Έτσι, ο δισυπόστατος χαρακτήρας της συνθετικής προσπάθειας των ασκούντων πολιτική αποτελεί μια ξεχωριστή, αυτόνομη επιδίωξη που κάθε άλλο παρά προφανής είναι και που υπογραμμίζει την αξία ή συνεισφορά μιας αναζήτησης με γνώμονα την πολιτική οικονομία του κοινωνικού κράτους.

Εδώ και μια, περίπου, δεκαετία, ο δημόσιος λόγος αναφορικά με το πρότυπο σύστημα κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα έχει λάβει μια εξαιρετικά ευρεία διάσταση. Ορισμένες από τις παραμέτρους που διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο για την επιτυχή έκβαση των στόχων του νέου συστήματος προστασίας έχουν πλέον εδραιωθεί και καθορίσει τη νέα πραγματικότητα. Συνεπώς, η παρούσα έκθεση αποτυπώνει ορισμένες τάσεις, όπως αυτές αναδεικνύονται από τις επίσημες δειγματοληπτικές βάσεις δεδομένων, που βοηθούν στην –έως τώρα– αξιολόγηση των τρόπων διαχείρισης των δικαιούχων του συστήματος.

Στη διάρκεια των τελευταίων ετών, η οικονομική κρίση του 2009 και η μακρόχρονη ύφεση που ακολούθησε, επέφεραν πλήθος σημαντικών αλλαγών στη φυσιογνωμία του συστήματος προστασίας, μεταβάλλοντας τις διαδικασίες απόδοσης των μεταβιβαστικών πληρωμών. Παρά τις χρόνιες παραγωγικές και αναπτυξιακές υστερήσεις της ελληνικής οικονομίας (π.χ. την ύπαρξη ενός πρωτογενούς τομέα χαμηλής προστιθέμενης αξίας), οι προτεινόμενες λύσεις και τα εφαρμοζόμενα μέτρα αναπροσάρμοσαν τόσο τα επίπεδα της αξίας των ίδιων των κοινωνικών παροχών όσο και τα κριτήρια των δικαιούχων, ώστε να είναι συμβατά με τη νέα πολιτική. Τέτοιες επιλογές, όπως ήταν αναμενόμενο, καθόρισαν την

εξέλιξη των νέων θεσμών απόδοσης των κοινωνικών μεταβιβάσεων και προσδιόρισαν –σε σημαντικό, αλλά όχι απόλυτο, βαθμό– την εισοδηματική κατάσταση του πληθυσμού.

Υπό αυτό το πρίσμα, η έκθεση αποτυπώνει την εξέλιξη των δαπανών κοινωνικής προστασίας, προσδιορίζοντας τη σχετική θέση της Ελλάδας σε σύγκριση με τις χώρες της ΕΕ15. Αναφορικά με την προσέγγιση της διερεύνησης, ακολουθείται η ομαδοποίηση των χωρών μεταξύ συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Παρ' όλα αυτά, η ανάλυση επικεντρώνεται δυσανάλογα στην Ελλάδα.

Συνοπτικά, τα δεδομένα μαρτυρούν τη συρρίκνωση του όγκου των δαπανών κοινωνικής προστασίας, ενώ η συγκριτική με τις χώρες της ΕΕ υποχώρηση της αξίας τους διαφαίνεται και από τη μετατροπή τους σε όρους αγοραστικής δύναμης. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί η διάκριση των συνολικών δαπανών μεταξύ εκείνων που αφορούν την υγεία, τις συντάξεις γήρατος και τα επιδόματα ανεργίας. Από το 2009 έως και το 2017, σε όλες τις επιμέρους κατηγορίες δαπανών, η αξία των κατά κεφαλήν μεγεθών έχει μειωθεί αισθητά. Επιπλέον, η αναμόρφωση του συστήματος προστασίας αντανακλάται στην ποσοστιαία μεταβολή τους, διακρίνοντας μεταξύ εκείνων που απαιτούν τον έλεγχο των πόρων των δικαιούχων (means-tested) και των υπολοίπων που αποδίδονται χωρίς έλεγχο.

Αναφορικά με την ανισότητα εισοδήματος, η κατάσταση είναι περισσότερο περίπλοκη. Γενικά, όπως επιβεβαιώνεται και από παλαιότερες Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, οι δείκτες ανισότητας στην Ελλάδα εκτιμώνται ότι είναι σχετικά υψηλά. Έχοντας παρουσιάσει μια ευρεία γκάμα δεικτών με διαφορετική ευαισθησία στη διασπορά των ευρημάτων σε διαφορετικά σημεία της κατανομής, η Ελλάδα κατατάσσεται μεταξύ εκείνων των χωρών της ΕΕ που η ανισότητά της συγκρίνεται με χώρες που ανήκουν στην κατηγορία των νέων μελών. Το χρόνιο αυτό ζήτημα ήταν σίγουρα πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά κατά τη διάρκεια της μακράς ύφεσης στην οποία οι μεταβολές των χαμηλών εισοδημάτων παρατηρείται ότι είναι δυσανάλογες των αντίστοιχων μέσων και υψηλότερων. Συνεπώς, η εσωτερική διάρθρωση της ανισότητας διαφοροποιήθηκε με τρόπο ώστε η αναδιάρθρωση των δαπανών κοινωνικής προστασίας, που προωθήθηκε με την αναθεώρηση του συστήματος παροχών, να στοχεύει στην εύρεση εκείνων των νοικοκυριών που επλήγησαν περισσότερο από την κρίση.

Στο παραπάνω, πρέπει επίσης να επισημανθεί και η χρόνια χαμηλή επίδραση των εκτός συντάξεων κοινωνικών μεταβιβάσεων. Όπως υπογραμμίζεται σε πολλά σημεία της έκθεσης, η άμβλυνση του επιπέδου ανισότητας στην Ελλάδα στηρίζεται κυρίως στην καταβολή των συντάξεων (γήρατος, χηρείας, αναπηρίας κτλ.). Επιπλέον, καθώς τα εισοδήματα από άλλες πηγές υπέστησαν άλλοτε σημαντική συρρίκνωση και άλλοτε ήπια προσαρμογή, οι συντάξεις διαδραμάτισαν έναν κομβικό ρόλο στη στήριξη του εισοδήματος των νοικοκυριών και προσέδιδαν μια αίσθηση εξασφάλισης μιας σταθερής ροής μηνιαίου εισοδήματος στα μέλη τους. Ως εκ τούτου, ο ποσοστιαίος ρόλος τους στην άμβλυνση του ποσοστού φτώχειας εντάθηκε.

Μεταξύ των ευρημάτων, ιδιαίτερη αίσθηση προκαλούν τα αποτελέσματα ποσοστών φτώχειας με κριτήριο τον τύπο του νοικοκυριού. Ιδιαίτερη μέριμνα απαιτείται για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά, ενώ το ζήτημα της υψηλής συνεισφοράς στη φτώχεια που καταγράφεται για τα νοικοκυριά με δύο ενήλικα άτομα και δύο εξαρτώμενα τέκνα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη. Όσον αφορά άλλα δημογραφικά κριτήρια ταξινόμησης του πληθυσμού, η επαγγελματική κατάσταση των υπευθύνων και των ατόμων φαίνεται ότι έλαβε σημαντικό προβάδισμα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Επιπλέον, η προώθηση της αυτοαπασχόλησης φαίνεται ότι συνέβαλε ώστε τα ποσοστά φτώχειας να εμφανίζονται επίσης αυξημένα τόσο για τους εργαζόμενους μερικής όσο και για τους πλήρους απασχόλησης. Τέλος, ιδιαίτερος σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η ανεργία.

Πέραν των επιπέδων των ποσοστών φτώχειας και της πληθυσμιακής συνεισφοράς στη φτώχεια, ένα σημαντικό εύρημα που αφορά το ελληνικό σύστημα προστασίας έχει να κάνει με το μερίδιο των φτωχών που λαμβάνουν σημαντικό τμήμα κοινωνικών παροχών στο εισοδήμα τους και εκείνων που, παρότι λογίζονται ως «φτωχοί», εμφανίζονται να έχουν περιορισμένη πρόσβαση στις μεταβιβαστικές πληρωμές. Σύμφωνα με τα δεδομένα, το ελληνικό σύστημα προστασίας χαρακτηρίζεται από ένα σημαντικό περιθώριο βελτίωσης. Ο επανασχεδιασμός του μηχανισμού απόδοσης των παροχών και των επιδομάτων δύναται να μεταβάλει το επίπεδο διαβίωσης των πιο ευάλωτων εισοδηματικών κλιμακίων και να τονώσει τη ζήτηση –υπό τη βασική προϋπόθεση ότι τα εν λόγω νοικοκυριά χαρακτηρίζονται από υψηλή ροπή προς κατανάλωση.

Παράλληλα, η διαχείριση της εισοδηματικής ενίσχυσης των ευάλωτων στρωμάτων μπορεί να γίνει και έμμεσα, από την αναδιάταξη του επιπέδου έμμεσων φόρων (κυρίως του ΦΠΑ) στις διάφορες κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών. Σύμφωνα με τη μέθοδο που αναπτύσσεται στο Κεφάλαιο 5, η κατανομή του ΦΠΑ επιβάρυνε δυσανάλογα τα χαμηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια. Το συγκεκριμένο εύρημα βοηθάει στην κατανόηση των πολύ λεπτών ορίων που υφίστανται μεταξύ κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής και δημιουργεί έναν κοινό τόπο για τη στενή συνεργασία τους.

Στην παρούσα έκθεση αποτυπώνεται η κατάσταση της ανισότητας και της φτώχειας του πληθυσμού, με την έμφαση να δίνεται στην επίδραση του υπάρχοντος συστήματος προστασίας. Βεβαίως, το εν λόγω ζήτημα δεν εξαντλείται εδώ. Από την ανάδειξη των δεδομένων και την επεξεργασία των στοιχείων γίνεται κατανοητό ότι η χώρα μας, κατά την περίοδο της μακροχρόνιας και πρωτοφανούς ύφεσης, έχει υποστεί μια σημαντική αλλαγή της φυσιογνωμίας του πλαισίου πολιτικής της. Τα περιεχόμενα της έκθεσης συνδράμουν στον επαναπροσδιορισμό των προτεραιοτήτων και στη σύνταξη ενός περιγράμματος κατάλληλων προτάσεων πολιτικής με στόχο την άμβλυση του φαινομένου της ανισότητας και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού.

EXECUTIVE SUMMARY

This report offers a systematic overview on the performance and the operational framework of the system of social protection in Greece. During the years of the most severe *economic* recession since the parliamentary republic was established (2009-2016), the standards of living of the most vulnerable part of the population in Greece were substantially degraded. From a macroeconomic point of view, the national GDP was reduced by almost 27%, whereas the overall disposable household income diminished by even more –almost 40%. Furthermore, the burden of this unprecedented contraction was unevenly allocated among the country's different income-groups who saw their relative position deteriorate compared with the rest of the EU-countries. In this context, the economic policy mix that was put forward by the tripartite committee consisting of representatives from the International Monetary Fund, the European Central Bank and the European Commission, referred to a long list of structural reforms focusing on how the product and labor markets would be further liberalized and how the mid-term public debt sustainability would be restored through implementing a great number of restrictive fiscal measures.

This report, however, follows a rather microeconomic approach. The data analysis as far as inequality is concerned and the descriptive approach on the impact of social transfers on household poverty, is heavily based on a series of specialized surveys conducted by the Hellenic Statistical Authority (ELSTAT) under the supervision of the Eurostat. The official database used for the construction of the inequality indices regarding the distribution of income stems from the annual sample Survey of Income and Living Conditions (EUSILC), which is conducted by all EU statistical authorities at a national level. The whole process of ordering and managing the collected microdata follows the basic principles of a broadly accepted approach that is applied among the countries of the EU, allowing for the construction of indices that are methodologically consistent, while also permitting comparability between national economies. In

that way, the investigation of income inequality between EU countries becomes feasible, given the various qualitative differences that exist between the national welfare systems.

However, due to the significant time resources required for collecting and retrieving the information of a great number of questionnaires, the publication of EUSILC surveys is subject to delays. The availability of the microdata is characterized by a significant time lag. For example, during the period this report was written, the most recently published microdata refers to the EUSILC of 2018, which corresponds to household income earned in the previous year (2017). In addition, a special chapter is dedicated to Greece alone, where the SILC 2019 – incomes of 2018 – is utilized.

Chapter 2 focuses on a series of technical issues concerning how the indices are constructed as well as, the methodology used for the statistical process and interpretation of the data. First, the analysis turns to the main sub-categories of social security expenditures and to a variety of introductory issues concerning how these can be compared with the respective expenditures of the rest of the EU countries. Special reference is made to the characteristic changes the social welfare system has undergone in recent years in Greece and the most significant effects.

Chapter 3 emphasizes the measurement of inequality, its mechanics and the presentation of the EU data by focusing its attention to the case of Greece. As far as the level of inequality is concerned, the chapter distinguishes among the characteristic features of the overall population, separating it between the various types of households (one-member household, two-members, etc.), the socio-economic status of the breadwinners and the respective features of the individual-members.

Chapter 4 refers to the state of poverty and the economic conditions that characterize the poor and *very* poor segments of the population in Greece and the EU. Among others, it seeks to elaborate on the various socio-economic criteria and the differentiated impact they seem to have on the level of poverty. The total amount of social transfers is distinguished between “pensions” and “other social transfers” and their contribution to the overall alleviation of poverty is calculated for each population subgroup separately.

Lastly, in Chapter 5, the discussion is concentrated on the side of private consumption –rather than *income*– and especially on the impact of the VAT

on inequality. This becomes feasible through the utilization of the microdata of the Household Budget Survey which is also conducted on an annual basis by ELSTAT. From 2008 to 2018, the level of indirect taxes were, to a great extent, increased, but the VAT-rate was not the same among the different categories of consumption goods. It is concluded that the VAT burden –as a percentage of total expenditure– of the bundle of goods associated with the lower income deciles was greater than that which corresponds to the higher ones. Hence, the chapter emphasizes the fact that instead of the income-side adjustments, the consumption-side has also contributed towards the intensification of inequality in Greece.

The report follows a standard and well-established methodology of categorizing the EU countries among distinct systems of social protection. The categories are based on some general characteristics concerning the beneficiaries (individuals, households, etc.), the level of transfers dedicated and the mechanism through which they are distributed among income groups of the population. However, some critical findings do not confirm the validity of this typology between distinct systems. More research on this issue and particularly on the evolved character of social welfare in Greece is certainly needed.

The main findings of the report at hand, can be stressed as follows:

- From 2009 and on, social security expenditures have gone through a detailed process of rationalization. This becomes evident if an alternative measure for the comparability of the level of social transfers per capita is introduced, using the Purchase Power Standard indexation to correct the differences over the relation between prices and money units within the EU. In addition, the reformation of the social security system is reflected in the percentage change and relation between those expenditures which are made after “means-tested” and “non means-tested”. Particularly in Greece, the changes of the country’s system of social security becomes apparent both in the reduction of the total social budget as well as on the per capita “distance” with the EU average.
- Income inequality, on the other hand, is a more complex issue. As the older EUSILC databases have confirmed, income inequality indices for Greece are consistently estimated to be relatively high. Hence, in Chapter 3, after a wide range of different indices are presented, it is concluded

that Greece resembles more those countries that have recently become members of the EU and not those older members which form the core of the Union. The qualitative aspects of the former group are better understood if the chronic and persistent low impact of the “other than pensions” social security transfers are further considered.

- In addition, household type criteria are supposed to play an important role on the relative level of poverty. For example, households with dependent members seem to be faced with higher risks of poverty. Another criterion that is inversely related with household poverty, is the age of its members – the higher the age of its members the lower the risk of poverty estimated and vice versa. Furthermore, the Greek SILC database suggests that further attention needs to be paid to single-parent households since the current system of social protection has been unable to track them effectively. Lastly, among all the different types of poor households, a particular type of four membered household –with two adults and two underaged children– is contributing more to poverty than any other type.
- Among the rest of the demographic and the socio-economic criteria, employment-status seems to have been of importance. Breadwinners working part-time show a relatively high poverty risk even though their percentage share of poverty is very low. In addition, the same holds for the self-employed –both part and full timers– and of course, for the unemployed whose rate hiked during period of economic recession.
- Lastly, no matter how central and important the issue of poverty is, a result that certainly needs to be further researched, is that referring to the fraction of the poor population having a very small – close to zero – percentage of social transfers in their final disposable income. In other words, this result signifies a measure of the potential improvement of the system of social protection and may also provide valuable information for the socio-economic profile of this population.

Such findings may serve as guidelines for a new reformation of the system of social protection that would improve the role of social security and would operate in a redistributive manner to alleviate income inequality.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ερευνητικό ενδιαφέρον για τα ζητήματα ανισότητας της κατανομής εισοδήματος και φτώχειας στην Ελλάδα διατρέχει αισίως πέντε δεκαετίες. Σε κάθε φάση της μακράς πολυετούς πορείας των ερευνών που εκπονούνται επ' αυτών, η συζήτηση επηρεάζεται από το ευρύτερο ιστορικό περιβάλλον, τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και τις διεθνώς αναδυόμενες τάσεις των ερευνητικών αιτημάτων που εγείρονται στη σύγχρονη βιβλιογραφία ως απόρροια των εκάστοτε προβλημάτων οικονομικής πολιτικής που ανακύπτουν. Ως εκ τούτου, η περίοδος της δεκαετίας του 1970 θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτέλεσε μια εισαγωγή στο πολύπλοκο ζήτημα της εισοδηματικής ανισότητας σε μια προσπάθεια τοποθέτησης ισχυρών θεμελίων από τα οποία θα ωφελούνταν η μετέπειτα ερευνητική παραγωγή. Η εν λόγω περίοδος διακατεχόταν από την ανάγκη αποτύπωσης των πολλαπλών ατελειών που χαρακτήριζαν τα χρησιμοποιούμενα στατιστικά δεδομένα, αλλά και μιας ιδιαίτερα κοπιαστικής προσπάθειας εφαρμογής των πλέον αναγνωρισμένων –από την διεθνή επιστημονική κοινότητα– μεθόδων διαχείρισης, ώστε να εξασφαλιστεί η εγκυρότητα και συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων. Κατόπιν, η είσοδος της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), και μετέπειτα Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), καθιέρωσε ένα αισθητά διαφορετικό πλαίσιο ερμηνειών και διαχείρισης των ερευνητικών ερωτημάτων, που κινούνταν πλέον γύρω από τη σύγκλιση των εθνικών οικονομιών και τα διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά της εισοδηματικής ανισότητας των ευρωπαϊκών χωρών.

Σε αυτό το πλαίσιο, το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) έχει αφήσει το δικό του μελετητικό αποτύπωμα στην εγχώρια βιβλιογραφία.¹ Μεταξύ άλλων, οι μελέτες και εκθέσεις του

¹ Για μία γενική επισκόπηση της βιβλιογραφίας μέχρι και τις αρχές του 2000, βλ. Παπαθεοδώρου (2000) και Παπαθεοδώρου & Πετμεζίδου (2004).

ΚΕΠΕ έχουν σε σημαντικό βαθμό προσδιορίσει το εύρος εξέτασης των ζητημάτων της ανισότητας στην Ελλάδα, εστιάζοντας –μεταξύ άλλων– στις ιστορικές διακυμάνσεις και μεταβολές του πολυσύνθετου κοινωνικού ζητήματος. Έχοντας επεξεργαστεί σχεδόν το σύνολο του πολυσύνθετου όγκου της υπάρχουσας στατιστικής πληροφόρησης, και τροποποιώντας κατάλληλα τις μεθόδους ποσοτικής διαχείρισης και επεξεργασίας των διαθέσιμων δεδομένων, το ΚΕΠΕ έχει συμβάλει ενεργά και κριτικά στην έρευνα των αιτιών και των προεκτάσεων της ανισότητας, με τη σημασία του οργανισμού να κρίνεται και από την πολυετή του παρουσία στην ανάλυση των οικονομικών εξελίξεων (Κανελλόπουλος, 2017) και στην ερευνητική υποστήριξη για την άσκηση οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Οι δημοσιευμένες έρευνες για την εισοδηματική ανισότητα στην Ελλάδα έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιήσει τρεις διαφορετικές βάσεις στατιστικής πληροφόρησης. Οι πρώτες επικεντρώθηκαν στην ανάλυση δεδομένων που προέκυπταν από την άμεση φορολογία των φυσικών προσώπων. Πέραν της προβληματικής που εγείρεται από τον άγνωστο βαθμό φοροδιαφυγής, τα φορολογικά δεδομένα αδυνατούν να καταγράψουν σημαντικό τμήμα του εισοδήματος που να συμβάλλει στην ευημερία των νοικοκυριών. Η έννοια του *φορολογητέου εισοδήματος* δεν είναι ικανή να αποδώσει επαρκώς και με πληρότητα το σύνολο αυτού που χρησιμοποιείται για τη διατήρηση του επιπέδου διαβίωσης του πληθυσμού. Επιπλέον, τα δεδομένα –εξ ορισμού και κατασκευής– αναφέρονται αποκλειστικά και μόνο στο δηλωθέν εισόδημα και δεν παρέχουν επαρκή πληροφόρηση αναφορικά με τη σύνθεση των νοικοκυριών στα οποία αναφέρονται, καθώς και άλλα δημογραφικά δεδομένα που θα ήταν απαραίτητα ώστε να προκύψει μια ικανοποιητική ερμηνεία για την κατάσταση, τους λόγους και τις αιτίες κατανομής του φορολογητέου εισοδήματος. Έτσι, οι ερευνητικές εργασίες των Lianos & Prodromidis (1974), Τσώρη (1975), Germidis & Negreponi-Delivanis (1975) και Carantinos (1981) παράγουν τα αποτελέσματά τους βασισμένες στα δεδομένα φορολογίας για διαφορετικές χρονικές περιόδους. Στις μελέτες αυτές παρουσιάζονται υπολογισμοί των διακυμάνσεων διαφόρων δεικτών ανισότητας, αν και οι βασικές εκτιμώμενες τάσεις είναι αντίθετες μεταξύ τους. Αντίστοιχα, αντίθετες εκτιμήσεις προκύπτουν αναφορικά με την επίδραση της φορολογίας στην ανισό-

τητα εισοδήματος μεταξύ των εργασιών που συνέγραψαν οι Bakarezos (1984) και Loizides (1986). Η ποικιλία των καταγεγραμμένων τάσεων διάνοιξε τη συζήτηση αναφορικά με τη διαχείριση των δεδομένων, την ποιότητά τους καθώς και τις διαφορές μεταξύ των ίδιων των ποσοτικών μεθόδων.

Περαιτέρω και στο ίδιο μήκος κύματος, το άρθρο της Livada (1991) αποτελεί μια εξαιρετικά πρωτότυπη συνεισφορά ως προς τα κύρια ζητήματα διερεύνησης, συνεχίζοντας την προσέγγιση της χρήσης των δεδομένων φορολογίας και καταλήγοντας ότι μια επαρκής εξήγηση για το επίπεδο της ανισότητας στην Ελλάδα θα απαιτούσε περαιτέρω και διεισδυτική πληροφόρηση. Το εν λόγω άρθρο υπολογίζει την ανισότητα του οικογενειακού εισοδήματος πριν από την επιβολή της φορολογίας (δηλωθέν εισόδημα), συμπεραίνοντας ότι, στη μακρά περίοδο 1959-86, τα μεσαία και υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια έχουν βελτιώσει τη θέση τους ως αποτέλεσμα της συνολικής μεγέθυνσης του ΑΕΠ, σε βάρος των χαμηλότερων. Με άλλα λόγια, τα οφέλη της μεταπολεμικής μεγέθυνσης κατανεμήθηκαν με τρόπο που να ενισχύουν την ανισότητα. Επίσης, η ίδια εργασία καταλήγει στο ότι τα πολλαπλά μέτρα υπολογισμού της δεν είναι ικανά να παράγουν ένα συνεπές αποτέλεσμα αναφορικά με τη μακροχρόνια τάση της, κυρίως λόγω της διαφορετικής ευαισθησίας που ο κάθε δείκτης εμφανίζει σε μεταβιβάσεις που συμβαίνουν στα άκρα της κατανομής εισοδήματος. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιώντας τη *Μέση Απόκλιση Λογαρίθμων* υπολογίζει ότι η ανισότητα αυξήθηκε, ενώ σύμφωνα με τον δείκτη *Theil*, η ανισότητα μειώθηκε. Παρ' όλα αυτά, θα πρέπει ίσως να επισημανθεί ότι τα συμπεράσματα της έρευνας είναι συνεπή ως προς τη διαχείρισή τους και ότι μια τέτοια διαφοροποίηση των τιμών των διαφόρων δεικτών εξηγείται πλήρως από τις επιμέρους μεταβολές της παρατηρούμενης κατανομής. Συνεπώς, η επιλογή των δεικτών ανισότητας, όπως καταδεικνύεται και στο Κεφάλαιο 3 της παρούσας έκθεσης, ενέχει σημαντικό βαθμό αξιολογικών κρίσεων (βλ. Balfousias, 1990, σελ. 89) και για τον λόγο αυτό, αλλά και για την αποφυγή μονομερούς ανάδειξης των ζητημάτων της ανισότητας, στο αντίστοιχο κεφάλαιο παρουσιάζεται μια ευρεία γκάμα δεικτών.

Στο άρθρο του Karageorgas (1973) επιχειρείται μια συνδυαστική χρήση στατιστικών δεδομένων φορολογίας και της Έρευνας Οικογενειακών

Προϋπολογισμών (ΕΟΠ 1963/64) και εξετάζεται η κατανομή των φορολογικών βαρών στα καταρτιζόμενα εισοδηματικά κλιμάκια (πενθημόρια). Όπως υποστηρίζεται, σε αντίθεση με τη φορολογία, οι μεταβιαστικές πληρωμές λειτουργούν με τρόπο που να μειώνουν τον δείκτη ανισότητας *Gini* στο επίπεδο του 54,4, το μέγεθος του οποίου, όμως, τουλάχιστον σε σύγκριση με τις αντίστοιχες τιμές που προκύπτουν από τα σύγχρονα δεδομένα, θεωρείται ούτως ή άλλως υψηλό. Η εν λόγω μελέτη, αρκετά πρωτοποριακή για την εποχή της, καταλήγει σε εξαιρετικά υψηλές εκτιμήσεις του βαθμού ανισότητας, θεμελιώνοντας τη χρήση της νέας μεθοδολογίας.

Οι εργασίες του Αθανασίου (1984 και 1991) διαφοροποίησαν περαιτέρω την επικρατούσα προσέγγιση και προσέφεραν ένα επαρκώς εναλλακτικό αφήγημα, κάνοντας χρήση των δημοσιευμένων δεδομένων της ΕΟΠ και των *Εθνικών Λογαριασμών*. Βασικά συμπεράσματα των μελετών είναι ότι, κατά την περίοδο 1957-74, στην Ελλάδα δεν σημειώθηκε μείωση της ανισότητας και ότι η διαφορά του επιπέδου της, όπως τουλάχιστον αυτή μετρίεται από τον δείκτη *Gini*, μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών είναι μικρή. Επιπλέον, ο Αθανασίου (1991) επικεντρώνεται στον αγροτικό τομέα, παρατηρώντας ότι η ανισότητα του πλούτου είναι υψηλότερη σε σύγκριση με εκείνη του εισοδήματος και έτσι, μια αύξηση των *κλαδικών πραγματικών μισθών* θα μπορούσε να οδηγήσει σε σημαντική κάμψη του βαθμού ανισότητας.

Η διαχρονική εξέλιξη και μεταβολή της έρευνας για την ανισότητα στην Ελλάδα εξετάζεται και στις εργασίες των Μητράκου & Τσακλόγλου (1998) και Ζωγραφάκη & Σαρρή (2000), οι οποίοι, μέσω των δεδομένων που προκύπτουν από τις ΕΟΠ, καταλήγουν στο συμπέρασμα της αργής βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού μεταξύ του 1974 και του 1982. Αντίστοιχα, ο Κανελλόπουλος (1986) προβαίνει σε συστηματική περιγραφή της εισοδηματικής ανισότητας και φτώχειας από τα στοιχεία της ΕΟΠ του 1974. Ο ερευνητής, μεταξύ πολλών άλλων, συμπεραίνει ότι υπάρχει έντονη ανισότητα μεταξύ των νοικοκυριών, με συνολικό δείκτη *Gini* στο επίπεδο του 37,6, ενώ δείχνει ότι «η επίδραση της εκπαίδευσης στο εισόδημα είναι σημαντική και ουσιώδης» (Κανελλόπουλος, 1986, σελ. 200). Επιπλέον, ο Kanellopoulos (1995) συμφωνεί με τα προηγούμενα συμπεράσματα, εξετάζοντας το ζήτημα της ανισότητας από τη σκοπιά των διαφο-

ρών στα εισοδήματα των μισθωτών, υπογραμμίζοντας ότι η μείωση της ήταν δραστική κατά την περίοδο 1974-82, αλλά στη συνέχεια η εν λόγω τάση επιβραδύνθηκε. Κρίσιμους παράγοντες πρόκλησης της εν λόγω επιβράδυνσης φαίνεται να αποτελούν το επίπεδο εκπαίδευσης και η ηλικία.

Με την ένταξη της Ελλάδας στη Ζώνη του Ευρώ η ατζέντα για την άσκηση οικονομικής πολιτικής και την ανισότητα διαφοροποιήθηκε αισθητά. Η ερευνητική εξειδίκευση των ζητημάτων της ανισότητας παρήγαγε μια ξεχωριστή πλευρά, όπως αυτή που αφορούσε το επίπεδο και τα χαρακτηριστικά της φτώχειας του πληθυσμού. Οι μελέτες των Papatheodorou (1997) και Mitrakos & Tsakloglou (2006) επικεντρώθηκαν στη δομή και τους προσδιοριστικούς παράγοντες της διαχρονικής μεταβολής της φτώχειας σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ευρωπαϊκών συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Η μέτρηση της ανισότητας μέσω εναλλακτικών δεικτών, με διαφορετική ευαισθησία σε μεταβιβάσεις ανάλογα με το σε ποια σημεία της κατανομής πραγματοποιούνται, αποτέλεσε ένα από τα πλέον σημαντικά θέματα διερεύνησης της νέας περιόδου. Επιπλέον, η εξέταση της φτώχειας βασίστηκε σε αντικρουόμενες ερμηνευτικές προσεγγίσεις, καθώς υπολογίζεται με τρόπο απόλυτο (Μανιάτης κ.ά., 2010) αλλά και σχετικό.

Οι εργασίες της Ζερβού (2004, 2009) εξετάζουν τα υφιστάμενα προβλήματα και τις προοπτικές χρηματοδότησης του συστήματος προστασίας στην Ελλάδα, με εκτενείς αναφορές στον τρόπο απονομής των συντάξεων. Μεταξύ άλλων, επιτελείται μια συγκριτική επισκόπηση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας στην ΕΕ15 και διερευνάται η εξέλιξη των δαπανών του Κρατικού Προϋπολογισμού για κύριες και επικουρικές συντάξεις. Τέλος, ειδική αναφορά γίνεται στις εξελισσόμενες και διαμορφούμενες δημογραφικές τάσεις, στις οποίες είθισται να βασίζεται η αναλογιστική μελέτη της βιωσιμότητας των συστημάτων.

Περαιτέρω, η ανάλυση του Prodromidis (2014) αποτελεί επίσης συνεισφορά στη συζήτηση της εισοδηματικής ανισότητας, κινούμενη στο πλαίσιο της ερευνητικής παράδοσης μελετών που βασίζονται στη διαχείριση φορολογικών δεδομένων. Κάνοντας χρήση των στοιχείων της φορολογικής ύλης των φυσικών προσώπων, η εν λόγω έρευνα εξετάζει τη διαχρονική μεταβολή της χωρικής κατανομής του δηλωθέντος

εισοδήματος της περιόδου 2001-2008 στην Ελλάδα. Ένα από τα κύρια συμπεράσματα της πολυεπίπεδης διερεύνησης αποτελεί το ότι – κατά την περίοδο διερεύνησης– η αύξηση του δηλωθέντος εισοδήματος συμβαδίζει με την άμβλυνση των ανισοτήτων, όπως αυτή αποτυπώνεται στον δείκτη *Gini*, για τα εισοδήματα που αποτυπώνονται μεταξύ των 932 κοινοτήτων που προκύπτουν από τους φορολογικούς καταλόγους. Συγκεκριμένα, το 2001, ο δείκτης *Gini* υπολογίζεται στο επίπεδο του 28,8, ενώ μετά από ήπιες και σταδιακές διακυμάνσεις, το 2008, καταλήγει αρκετά χαμηλότερα, στο 21,4 (Prodromidis, 2014, Table 5, p.107).

Παράλληλα, στη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 2000, η αυξανόμενη βιβλιογραφική παραγωγή που επικεντρώνεται στην Ελλάδα, αλλά και στη σχετική θέση της με άλλες χώρες της ΕΕ, αντλεί τα δεδομένα της κυρίως μέσα από τις ευρωπαϊκές Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EUSILC). Οι συγκεκριμένες δειγματοληπτικές έρευνες αποτελούν μια εκτενή και συνεπή βάση δεδομένων για όλες τις χώρες της ΕΕ27 αλλά και ευρύτερα, η οποία με την πάροδο των ετών ολοένα και εμπλουτίζεται. Η αναζήτηση ενός αποτελεσματικού σχεδιασμού του συστήματος προστασίας στη χώρα μας αποτελεί πλέον τον βασικό στόχο των ερευνών, ακολουθώντας την εμπειρία των προτύπων που αναπτύσσονται στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη.

Η παρούσα έκθεση αποτελεί μια συστηματική καταγραφή των επιδόσεων του βασικού πλαισίου λειτουργίας του συστήματος προστασίας στην Ελλάδα, ανάλυση των δεδομένων για την εισοδηματική ανισότητα και φτώχεια, καθώς και περιγραφική διερεύνηση των επιδράσεων των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην εισοδηματική ανισότητα των ατόμων και των νοικοκυριών. Η ανά χείρας έρευνα κάνει χρήση των πλέον πρόσφατων δημοσιευμένων δεδομένων της EUSILC 2018 (εισοδήματα 2017) για την ΕΕ και 2019 (εισοδήματα 2018) για την Ελλάδα. Παράλληλα, χρησιμοποιούνται επικουρικά και οι παλαιότερες έρευνες από το 2005 (εισοδήματα του 2004) και ύστερα, ενώ το τελευταίο κεφάλαιο χρησιμοποιεί τις αντίστοιχες έρευνες μικροδεδομένων της ΕΟΠ από το 2008 έως και το 2018. Οι εν λόγω έρευνες είναι οι τελευταίες διαθέσιμες κατά την περίοδο συγγραφής της έκθεσης. Η χρονική υστέρηση οφείλεται κυρίως στη φύση των δεδομένων από τα οποία αποτελούνται οι έρευνες, κα-

θώς ο χρόνος που μεσολαβεί μεταξύ συλλογής πρωτογενούς στατιστικού υλικού (ερωτηματολογίων) και δημοσιοποίησης στο ευρύ κοινό από την Eurostat, υπερβαίνει τα δύο έτη.²

Στο Κεφάλαιο 2 γίνεται αναφορά στη μεθοδολογία με την οποία προσεγγίζεται η ερμηνεία των δεδομένων. Επιπλέον, προβαίνουμε σε μια καταγραφή των μεταβολών των δαπανών κοινωνικής προστασίας και της ανάδειξης των θεμάτων που αφορούν τη δυνατότητα σύγκρισης του ύψους τους μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Ειδικότερη αναφορά γίνεται στη διαφοροποίηση των βασικών χαρακτηριστικών λειτουργίας του συστήματος κατά την περίοδο της πολυετούς ύφεσης. Το Κεφάλαιο 3 εστιάζει στη συζήτηση γύρω από τη μέτρηση της ανισότητας, τη στοιχειώδη μηχανική της, τα δεδομένα για την ΕΕ και βεβαίως τις αντίστοιχες εξειδικεύσεις για την Ελλάδα. Η ανάλυση προσπαθεί να διακρίνει μεταξύ των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων και ιδιαιτεροτήτων κάθε χώρας, εστιάζοντας στα χαρακτηριστικά των νοικοκυριών, των υπευθύνων και των ατόμων ξεχωριστά, αν και η αναφορά στην Ελλάδα είναι εκτενέστερη των υπολοίπων. Το Κεφάλαιο 4 αναφέρεται στην κατάσταση φτώχειας του πληθυσμού, παρουσιάζοντας τα διαφορετικά κριτήρια και τον βαθμό επίδρασης των δαπανών κοινωνικής προστασίας. Οι συνολικές μεταβιβάσεις του κράτους χωρίζονται μεταξύ συντάξεων και λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων και αξιολογείται η ποσοστιαία συμμετοχή τους στην άμβλυνση του επιπέδου φτώχειας που προκύπτει από την πρωτογενή κατανομή εισοδήματος.

Τέλος, στο Κεφάλαιο 5, η συζήτηση μετατοπίζεται από το εισόδημα στην ιδιωτική κατανάλωση, η οποία ερευνάται με τρόπο ώστε να εξεταστεί το κατά πόσο και με ποιον τρόπο, η αύξηση του ΦΠΑ της περιόδου 2008-2018 συνέβαλλε στην ένταση της ανισότητας. Η διαφορά των προηγούμενων κεφαλαίων σε σχέση με το Κεφάλαιο 5 έγκειται στο ότι

² Ομολογουμένως, κατά τα τελευταία χρόνια, λόγω συστηματοποίησης και δημιουργίας «ρουτινών» εργασίας στις στατιστικές αρχές των χωρών-μελών, οι χρόνοι καθυστέρησης ολοένα και περιορίζονται. Πέραν της καθυστέρησης δημοσίευσης των δεδομένων, πρέπει κανείς να συνυπολογίσει και το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί για την έγκριση αποστολής των δεδομένων από την Eurostat προς τους ερευνητές, το οποίο στην προκειμένη περίπτωση ξεπέρασε τους 6 μήνες. Συνεπώς, η χρονική απόσταση μεταξύ συλλογής δεδομένων και επεξεργασίας καταλήγει να είναι αρκετά μεγάλη.

η ανάλυση περνάει από την έννοια του διαθέσιμου εισοδήματος στην πλευρά της κατανάλωσης. Ως διαθέσιμο, αναφέρεται το εισόδημα που αφιερώνεται είτε για αποταμίευση είτε για κατανάλωση. Με άλλα λόγια, τμήμα του διαθέσιμου εισοδήματος απορροφάται από τους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ). Στόχος του Κεφαλαίου 5 είναι η ανάπτυξη μιας μεθοδολογίας που να επιτρέπει, μέσα από τη χρήση των μικροδεδομένων της ΕΟΠ, την προσέγγιση του ποσοστιαίου επιμερισμού του ΦΠΑ στα κλιμάκια εισοδήματος (δεκατημόρια) ανάλογα με το καταναλωτικό τους πρότυπο. Έτσι, εξετάζεται η επιπλέον επίδραση των έμμεσων φόρων κατανάλωσης στην ανισότητα, πάνω και πέρα από την κατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος.

Στο σημείο αυτό, πρέπει να επισημανθεί ότι η έκθεση ακολουθεί μια καθιερωμένη και αρκετά διαδεδομένη μεθοδολογία διαχωρισμού και κατάταξης των χωρών της ΕΕ μεταξύ διαφόρων τύπων συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Η εν λόγω ταξινόμηση προτιμάται απλώς και μόνο διότι, με αυτό τον τρόπο, η έκθεση δύναται να συνομιλεί αμεσότερα με την τρέχουσα ερευνητική παραγωγή και την βιβλιογραφία των τελευταίων ετών. Από την άλλη πλευρά όμως, όπως διαπιστώνεται και στα κεφάλαια που ακολουθούν, τα ευρήματα από τη συγκεκριμένη διαχείριση των ερευνών της EUSILC, φαίνεται να μην μπορούν –πάντοτε– να επιβεβαιώσουν την ορθότητα αυτής της ταξινόμησης. Το γεγονός αυτό διαμορφώνει ένα ευρύ πλαίσιο κριτικής προσέγγισης της μεθοδολογίας, διανοίγοντας –παράλληλα με την παρουσίαση των αποτελεσμάτων– μια δημιουργική συζήτηση γύρω από τις προεκτάσεις που αφορούν τον εξελισσόμενο χαρακτήρα του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας στη χώρα μας (Μισσός, 2019β, 2021).

Η πολυπλοκότητα του ζητήματος της εισοδηματικής ανισότητας δεν εξαντλείται στο παρόν κείμενο. Οι κοινωνικές προεκτάσεις της ανισότητας και η συνεχής έντονη παρουσία της στην επικαιρότητα, την έχουν τοποθετήσει σε μία εκ των πλέον περίοπτων θέσεων της διεθνούς συζήτησης των οικονομικών προβλημάτων προς αντιμετώπιση. Παρ' όλα αυτά, οι θεματικές των κεφαλαίων που ακολουθούν αφορούν ορισμένες από τις πλέον κρίσιμες πλευρές προς διερεύνηση. Τα βασικά αποτελέσματα/συμπεράσματα της παρούσας έκθεσης στοχεύουν στο να συμβάλουν στον ενδεχόμενο ανασχεδιασμό και τη βελτίωση του υπάρχοντος πλαισίου κοινωνικής προστασίας, σε μία προσπάθεια αξιολόγησης της

διαρκώς εξελισσόμενης κατάστασης εισοδήματος στην Ελλάδα. Τέλος, το ιστορικό πλαίσιο της οικονομικής κρίσης, που ξεκίνησε το 2009, και η ριζική αναδόμηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, που επήλθε στη δεκαετή διάρκεια εφαρμογής των μέτρων των Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής (ΠΟΠ), λαμβάνεται ως δεδομένο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

2.1. Μεθοδολογικά ζητήματα, ορισμοί και πρότυπα κοινωνικής ευημερίας

Οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας αφορούν το τμήμα των εξόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού που αφιερώνεται στα πάσης φύσεως επιδόματα, όπως παροχές ασθενοείας και υγειονομικής περίθαλψης, εισοδηματική στήριξη ατόμων με αναπηρία, συντάξεις γήρατος και χηρείας, οικογενειακά επιδόματα και επιδόματα τέκνων. Επιπλέον, περιλαμβάνουν και ορισμένα επικουρικά επιδόματα που αποδίδονται ατομικά σε ανέργους, σε νοικοκυριά που αδυνατούν να αποπληρώσουν το ενοίκιο κατοικίας και σε επιδόματα άμβλυσης των παραγόντων πρόκλησης κοινωνικού αποκλεισμού. Η πλέον αξιόπιστη βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για τη μελέτη των διαχρονικών διακυμάνσεων και διεθνών συγκρίσεων των δαπανών προστασίας αναφέρεται ως ESSPROS³ και αποτελεί ένα κοινό και μεθοδολογικά συνεπές πλαίσιο συλλογής και ταξινόμησης των εθνικών λογαριασμών που αφορούν το κράτος πρόνοιας. Η ESSPROS συντονίζεται υπό την εποπτεία της Eurostat, καθώς εφαρμόζεται αυτόνομα από τις εθνικές στατιστικές αρχές.

Η διερεύνηση των δεδομένων της ESSPROS δύναται να εμφανίσει σημαντικές πτυχές και διαφοροποιήσεις των συστημάτων προστασίας μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Το σχετικό μέγεθος των εξόδων κοινωνικής πρόνοιας είναι οπωσδήποτε κρίσιμο στοιχείο και αποτέλεσμα διαμόρφωσης των στρατηγικών επιλογών κατά την άσκηση ολοκληρωμένης κοινωνικής πολιτικής. Επιπλέον όμως, η έμφαση πρέπει να δίδεται και στον χαρακτήρα της επιδοματικής πολιτικής ή ακόμα και στη συγκυρία κατά την οποία λαμβάνονται οι αποφάσεις στήριξης των διαφόρων πλη-

³ European System of Integrated Social Protection Statistics.

θυσιακών ομάδων. Σε κάθε περίπτωση, εντός της επικρατούσας βιβλιογραφίας, η συζήτηση αναφορικά με τη φυσιογνωμία των συστημάτων κοινωνικής προστασίας φαίνεται να έχει συμβάλει αποφασιστικά στη δημιουργία ενός θεωρητικού πλαισίου συναίνεσης που μας προτρέπει να κατηγοριοποιήσουμε τις διάφορες χώρες-μέλη της ΕΕ μεταξύ τους, διαμορφώνοντας ευρύτερες ομάδες.

Μια εκδοχή της ακολουθούμενης ταξινόμησης των χωρών της ΕΕ βάσει του ιδιαίτερου χαρακτήρα των συστημάτων ευημερίας που συγκροτούν, προτείνεται στις προσεγγίσεις των Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005), οι οποίες αντλούν από το εμβληματικό έργο του Esping-Andersen (1990, 1999) για τη θεωρία των τριών καθεστώτων/προτύπων κοινωνικής προστασίας (σοσιαλδημοκρατικό, συντηρητικό ή κορπορατιστικό και φιλελεύθερο). Η συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση εμπλουτίζεται περαιτέρω και από τη συζήτηση που ακολούθησε σε σχέση με το σύστημα κοινωνικής προστασίας των χωρών της Νοτίου Ευρώπης (βλ. Leibfried, 1992· Ferrera, 1996· Petmesidou, 1996· Μασσαγγάνης, 1999), στο οποίο υπάγεται και η περίπτωση της Ελλάδας. Αντίστοιχη ταξινόμηση και μεθοδολογία έχει χρησιμοποιηθεί και στις αναλύσεις των Παπαθεοδώρου κ.ά. (2008), Παπαθεοδώρου & Δαφέρμος (2010), Παπαθεοδώρου & Μισσός (2013), καθώς και Μισσός κ.ά. (2020). Πολλοί συγγραφείς (Moreno, 2006· Katrougalos & Lazaridis, 2008) είναι κριτικοί απέναντι σε πολλές όψεις ενός αυτοτελούς Νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου, αλλά παρ' όλα αυτά, καταλήγουν να αποδέχονται ορισμένους βασικούς διαχωρισμούς.

Συνοπτικά, δίνοντας έμφαση στις πλέον ουσιώδεις εκφράσεις και πτυχές των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, η ανάλυση καταλήγει στην παρακάτω τυπολογία:

- *Σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος.* Στη συγκεκριμένη κατηγορία, η θεσμική λειτουργία του κράτους προσδιορίζεται από τη ρητή δέσμευση για ανάληψη πρωτοβουλιών με στόχο τη διασφάλιση της ευημερίας του πληθυσμού, δηλαδή τη μείωση της ανισότητας και την παροχή διεξόδων διαφυγής από τη φτώχεια. Το σοσιαλδημοκρατικό πρότυπο χαρακτηρίζεται για τη γενναιοδωρία και για το στοιχείο της καθολικότητας των κοινωνικών παροχών του. Ειδικότερα, διέπεται από τη λογική ότι λήπτης των παροχών/επιδομάτων είναι το άτομο (και όχι το νοικοκυριό) στη βάση της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ

των φύλων, διακρίνεται από εξαιρετικά μεγάλη γκάμα υπηρεσιών και το κόστος λειτουργίας χρηματοδοτείται από αντίστοιχα υψηλού επιπέδου φορολογία εισοδήματος. Είθισται να αποκαλείται και «σκανδιναβικό», καθότι το σύστημα προστασίας διαμορφώθηκε σε χώρες όπως η Σουηδία, η Δανία και η Νορβηγία (Andersen κ.ά., 2007), οι οποίες και συχνά διερευνώνται στη βάση των ιστορικών τους διακυμάνσεων. Επιπλέον, στην ΕΕ, η Φινλανδία και η Ολλανδία λογίζονται στην αντίστοιχη κατηγορία.

- *Συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος.* Πρόκειται για ένα πλαίσιο θεσμικής λειτουργίας στη βάση επαρκώς γενναιοδωρων παροχών, σκοπεύοντας στην κάλυψη, ελαχιστοποίηση ή αποφυγή ενδεχόμενων κινδύνων των δικαιούχων. Η πλήρης πρόσβαση στα επιδόματα προσδιορίζεται κυρίως από τη μακροχρόνια σταθερότητα του εργασιακού βίου και την κοινωνικο-επαγγελματική θέση του ατόμου/λήπτη. Το Συντηρητικό-κορπορατιστικό πλέγμα προστασίας επιβραβεύει τη συνεπή παραμονή του ατόμου στην απασχόληση, ενώ ο τρόπος σχεδιασμού της απόδοσης των παροχών και των επιδομάτων χαρακτηρίζεται από χαμηλή αναδιανεμητική επίδραση. Η διατήρηση των οικογενειακών δεσμών αποτελεί κεντρικό πυλώνα της νοοτροπίας του και τα οικογενειακά επιδόματα επικεντρώνονται στην ενθάρρυνση της μητρότητας. Βασική οργανωτική αρχή γύρω από την οποία εξελίσσεται το εν λόγω σύστημα προστασίας είναι αυτή της «επικουρικότητας» (subsidiarity), (MacGregor, 2014). Στον συγκεκριμένο τύπο κοινωνικού κράτους εντάσσονται πολλές χώρες της ΕΕ, με χαρακτηριστικότερες εκπροσώπους τη Γερμανία και τη Γαλλία. Άλλες χώρες που εντάσσονται σε αυτή την ομάδα είναι το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και η Αυστρία.
- *Φιλελεύθερο κοινωνικό κράτος.* Η ιδιαιτερότητα των φιλελεύθερων συστημάτων προστασίας έγκειται στην αναγνώριση της αποτελεσματικής λειτουργίας του θεσμού της αγοράς και του κεντρικού της ρόλου που της αποδίδουν ως κύριου διανεμητικού μηχανισμού των πόρων (εν γένει), έτσι ώστε οι παρεμβάσεις του κράτους να περιορίζονται στις καταστάσεις κατά τις οποίες η διαδικασία της αγοράς αποτυγχάνει στην κάλυψη αναγκών. Κατά συνέπεια, το κράτος λειτουργεί επικουρικά, με χαμηλό επίπεδο δαπανών στη βάση ελέγχου

των πόρων των δικαιούχων, επικεντρώνοντας τις μεταβιβάσεις σε αυτούς που έχουν περισσότερη ανάγκη (Spicker, 2013). Κύρια εκπρόσωπος εφαρμογής του συγκεκριμένου προτύπου είναι η Μεγάλη Βρετανία, κυρίως από τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Στις αναλύσεις που αφορούν το πλαίσιο της ΕΕ, είθισται να συμπεριλαμβάνεται και η Ιρλανδία.

- *Νοτιο-ευρωπαϊκό πρότυπο κοινωνικής προστασίας.* Πρόκειται για μία υπολειμματική κατηγορία, η οποία περιλαμβάνει χώρες-μέλη της ΕΕ των οποίων οι θεσμικές λειτουργίες του κράτους πρόνοιας διακρίνονται από σημαντική καθυστέρηση κατά την ανάπτυξή τους, περιορισμένη και πολλές φορές ελλειμματική πληθυσμιακή κάλυψη δικαιούχων και σημαντικά κενά στην επιδοματική πολιτική που είθισται να αναπληρώνονται από τους δεσμούς και τον ιδιαίτερο –υποβοηθητικό– ρόλο της οικογένειας. Άλλη μία παράμετρος αφορά τον δυσλειτουργικό και δαπανηρό κατακερματισμό των υπηρεσιών του, καθώς και τη διατήρηση ενός περιβάλλοντος ευδοκίμησης πελατειακών σχέσεων κατά τη διαδικασία έγκρισης και νομής των παροχών προστασίας. Τυπικά, οι χώρες που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία είναι η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα, γεγονός που έχει παρακινήσει ορισμένους ερευνητές να αποδίδουν έναν γεωγραφικό προσδιορισμό ως «Μεσογειακού τύπου κράτος πρόνοιας» (Gal, 2010).
- *Νέα Μέλη της ΕΕ.* Σε αυτή την ομάδα υπάγονται όλα τα νέα μέλη της ΕΕ, προερχόμενα κυρίως από χώρες της κεντρο-ανατολικής Ευρώπης, με εξαίρεση τη Μάλτα και την Κύπρο (βλ. Kochenon & Bárd, 2018). Η συγκεκριμένη ομάδα επιδιώκει να συμπεριλάβει οικονομίες που έχουν διέλθει μια σημαντική θεσμική μετάβαση του τύπου κοινωνικής τους οργάνωσης και άρα, η ελλιπής ή ανολοκλήρωτη εξέλιξή τους δημιουργεί αδυναμία εύρεσης χαρακτηριστικών που να προσιδιάζουν με σχετική πληρότητα στις προηγούμενες κατηγορίες. Κατ' επέκταση, πρόκειται για μια ετερόκλητη ομαδοποίηση χωρών, με ασαφή χαρακτήρα καθεστώτος κοινωνικής ευημερίας.

Στη βάση της παραπάνω διάκρισης μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ σε πρότυπα κοινωνικής ευημερίας, στις ενότητες που ακολουθούν, προβαίνουμε στην εξέταση μιας σειράς από ζητήματα που εκπηγάζουν

από τους υποκείμενους λογαριασμούς του κοινωνικού τους προϋπολογισμού. Το σύνολο των μεταβιβαστικών πληρωμών κάθε χώρας υποδιαιρείται σε πολλαπλές κατηγορίες ανάλογα με τον ρόλο και τη στόχευση της εκάστοτε κοινωνικής πολιτικής που ασκείται. Πέραν αυτών, η ανάλυση των μεγεθών μάς παρέχει τη δυνατότητα ενός ακόμα διαχωρισμού των δαπανών, μεταξύ εκείνων που παρέχονται σε είδος (in kind) και αυτών που δίδονται σε χρήμα (cash transfers). Αναφορικά με τις τελευταίες, ο τρόπος επεξεργασίας και μελέτης των δεδομένων μάς προτρέπει στην περαιτέρω αξιοποίηση των πληροφοριών που μπορούμε να αντλήσουμε από την ανάλυση των βάσεων δεδομένων, ομαδοποιώντας μεταξύ *συντάξεων και λοιπών χρηματικών κοινωνικών μεταβιβάσεων*.⁴

Οι συντάξεις (κύριες και επικουρικές) αφορούν σε γήρατος, χηρείας και αναπηρίας, ενώ ως λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις αναφέρονται κυρίως τα επιδόματα όπως το οικογενειακό, στεγαστικό, ανεργίας, αναπηρίας και –τα τελευταία χρόνια– το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα. Με τον τρόπο αυτό, παρέχεται η δυνατότητα εξέτασης των επιδράσεων όχι μόνο των συνολικών, αλλά και των επιμέρους κατηγοριών των μεταβιβαστικών πληρωμών στην προσωπική –έναντι λειτουργικής– διανομή εισοδήματος και κατ' επέκταση, στη φτώχεια και την ανισότητα.

2.2. Συγκριτικές μεταβολές δαπανών κοινωνικής προστασίας

Το συνολικό μέγεθος και η ποσοστιαία σύνθεση των δαπανών κοινωνικής προστασίας σε διάφορες υποκατηγορίες αποτελούν βασικές όψεις προσδιορισμού του μείγματος και της φυσιογνωμίας της ασκούμενης κοινωνικής πολιτικής. Κάθε χώρα της ΕΕ θέτει διαφορετικές προτεραιότητες ανάλογα με την υφιστάμενη οικονομική συγκυρία που έχει να αντιμετωπίσει και με τη θεσμική πείρα που έχει συσσωρεύσει στη διάρκεια των ετών, συστήνοντας διοικητικές δομές για την εξυπηρέτηση των ιδιαίτερων στόχων που έπρεπε να τεθούν. Για παράδειγμα, η διοικητική δομή της Ιταλίας είναι πολύ διαφορετική από της Ελλάδας, αφού η διανομή επικουρικών επιδομάτων ακολουθεί τη θεσμική παράδοση των

⁴ Για τη διερεύνηση της αναδιανεμητικής επίδρασης των κοινωνικών μεταβιβάσεων ακολουθείται η μεθοδολογική προσέγγιση των Παπαθεοδώρου & Πετμεζίδου (2004, 2005).

αποκεντρωμένων συστημάτων των περιφερειών και των τοπικών κυβερνήσεων (Charbit, 2011· Vampa, 2016), έναντι της κεντρικής διοίκησης. Κατά συνέπεια, ο τρόπος διανομής και η λειτουργία ή σκοπιμότητα των επιδομάτων και παροχών προς τους δικαιούχους διαφέρει και απευθύνεται σε διαφορετικού τύπου ανάγκες ανάλογα με τις περιφερειακές προτεραιότητες που προκρίνονται. Ως εκ τούτου, η συγκριτική ανάλυση του συνολικού μεγέθους των δαπανών κοινωνικής προστασίας σε όρους ποσοστού του ΑΕΠ μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ ενέχει πολλαπλούς εννοιολογικούς και αναλυτικούς περιορισμούς.

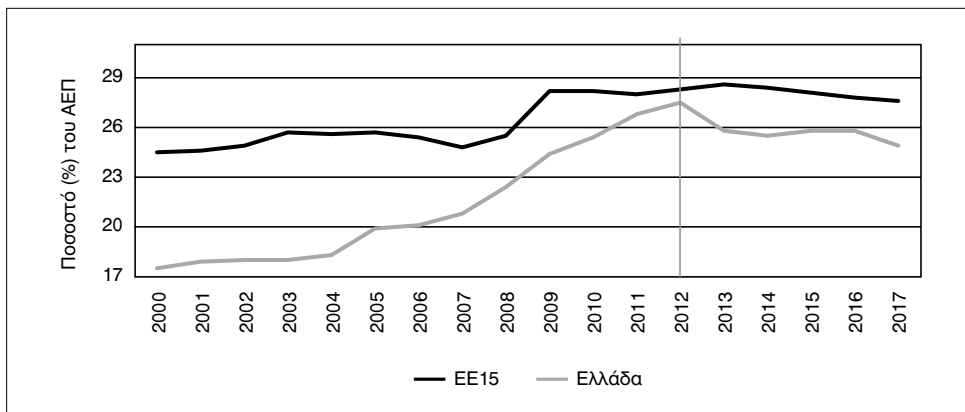
Παρακάμπτοντας για λίγο τους ερμηνευτικούς προβληματισμούς που πηγάζουν από τις ιδιαιτερότητες των χωρών, στο Διάγραμμα 2.1 απεικονίζεται η διαχρονική εξέλιξη του μεγέθους των δαπανών ως ποσοστό του ΑΕΠ, τόσο για την Ελλάδα όσο και την Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 (στο εξής ΕΕ15).⁵ Το διάγραμμα είναι χωρισμένο σε δύο άνισες περιόδους με χρονικό ορόσημο το 2012. Γενικά, καθ' όλη την περίοδο, η Ελλάδα υπολείπεται του μέσου όρου της ΕΕ15, αν και η διαφορά τους βαίνει διαχρονικά μειούμενη. Μεταξύ των ετών 2000 έως και 2012, η Ελλάδα διατηρεί μια σταθερή τροχιά σύγκλισης με τον μέσο όρο της ΕΕ15. Από το επίπεδο του 17,9% του ΑΕΠ για το 2000, οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας αγγίζουν το 27,5% το 2012 –αύξηση κατά 10 και πλέον ποσοστιαίες μονάδες. Κατόπιν, η νέα φάση απόκλισης συμπίπτει με την παρατεταμένη ύφεση της ελληνικής οικονομίας και οι δαπάνες υποχωρούν στο 24,9% (2017). Στο σημείο αυτό δύο σχόλια είναι απαραίτητα για την κατανόηση της δυναμικής εξέλιξης των μεγεθών.

Πρώτον, η γενική ανταπόκριση των χωρών της ΕΕ15 στη διεθνή ύφεση, που ξεκίνησε από τα μέσα του 2008, αφορά την αύξηση της κλίμακας των δαπανών κοινωνικής προστασίας κατά 3 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Η ανοδική μετατόπιση και παραμονή των δαπανών προστασίας

⁵ Η ομάδα της ΕΕ15 (Ευρωπαϊκή Ένωση των 15) αποτελεί υποκατηγορία της Eurostat και περιλαμβάνει τις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πριν από την 1η Μαΐου 2004. Πρόκειται για τις εξής χώρες: Αυστρία (AT), Βέλγιο (BE), Γαλλία (FR), Γερμανία (DE), Δανία (DK), Ελλάδα (EL), Ιρλανδία (IR), Ισπανία (ES), Ιταλία (IT), Ολλανδία (NL), Πορτογαλία (PT), Σουηδία (SE), Φινλανδία (FI), Ην. Βασίλειο (UK) και Λουξεμβούργο (LU). Ο βασικός λόγος σύγκρισης της Ελλάδας με τις χώρες της ΕΕ15 αφορά το ότι πρόκειται για ένα σύνολο οικονομιών με αρκετά χρόνια κοινής θεσμικής πορείας και προσπάθειας συγκλίσεων σε πολλαπλά επίπεδα, ώστε να δικαιολογείται η συμπεριληψή τους στο Διάγραμμα 2.1.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1

Διαχρονική εξέλιξη των δαπανών κοινωνικής προστασίας ως ποσοστού (%) του ΑΕΠ, Ελλάδα και μέσος όρος ΕΕ15, 2000-2017

Πηγή: Eurostat.

στο επίπεδο του 28% φαίνεται να αντανakλά τη συναινετική, μετριοπαθή στάση, υπέρ μιας ήπιας αντικυκλικής δημοσιονομικής ενίσχυσης, όπως προκύπτει από την επικρατούσα τάση κατά την εφαρμογή οικονομικής πολιτικής της αντίστοιχης περιόδου. Βασικό στοιχείο αντιμετώπισης των υφεσιακών προοπτικών των βιομηχανικά προηγμένων οικονομιών αποτελούσε η ενεργοποίηση και αξιοποίηση των εργαλείων δημοσιονομικής πολιτικής, μέσα από ένα πλέγμα αυτόματων σταθεροποιητών που θα ενίσχυαν τη συναθροιστική ζήτηση.⁶

⁶ «[Για τον] μετριασμό της σφοδρότητας της τρέχουσας ύφεσης και την ενίσχυση της ανάκαμψης, απαιτούνται μέτρα επιθετικής νομισματικής πολιτικής και ειδικότερα, δημοσιονομικά, για τη στήριξη της συνολικής ζήτησης βραχυπρόθεσμα...» (IMF, 2009, ch. 3). Βέβαια, πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή η στρατηγική επιλογή και προσέγγιση προϋποθέτει δημοσιονομικές επιλογές που επιτρέπουν τη μακροχρόνια φθίνουσα τάση του λόγου δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ, με απώτερο στόχο την ενίσχυση της διεθνούς αξιοπιστίας και εξυγίανσης του χρηματοπιστωτικού τομέα. Συνεπώς, δεν θα ήταν ορθό να το επισημάνουμε για την περίπτωση της Ελλάδας, μιας και τα μακροοικονομικά της μεγέθη, μετά το 2009, εκτροχιάστηκαν. Είναι όμως συνεπές με τις επιλογές της πλειονότητας των χωρών της ΕΕ15 οι οποίες, κατά τα πρώτα χρόνια της διεθνούς ύφεσης, φαίνεται να ενίσχυαν τις δαπάνες κοινωνικής προστασίας.

Δεύτερον, η περίπτωση της Ελλάδας πρέπει να αξιολογηθεί μέσα από το πρίσμα της παράλληλης μείωσης του ΑΕΠ, κατά την περίοδο 2009 έως 2016. Η απότομη αύξηση των δαπανών προστασίας ως ποσοστού του ΑΕΠ, όπως καταγράφεται από το 2009 έως και 2012, οφείλεται στο γεγονός ότι η ποσοστιαία μείωση του ΑΕΠ ήταν εντονότερη από τον αντίστοιχο ρυθμό επιβράδυνσης των δαπανών κοινωνικής προστασίας. Αυτό συνέβη λόγω της χρονικής υστέρησης κατά τη λήψη πολιτικών αποφάσεων επί των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών της επιδοματικής πολιτικής, καθώς και λόγω της σταδιακής συσσώρευσης των επιμέρους νομοθετικών παρεμβάσεων για τον εξορθολογισμό (rationalization) των δημόσιων δαπανών, που ξεκίνησαν αμέσως μετά την εφαρμογή του πρώτου προγράμματος σταθεροποίησης (Μάιος 2010) και εντάθηκαν περαιτέρω με την εφαρμογή του δεύτερου (Μάρτιος 2012). Κατά συνέπεια, στη σύγκριση των δύο μεγεθών του Διαγράμματος 2.1, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη τόσο η μεγεθυντική τάση της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 2000-2009 όσο και η υφεσιακή, που διήρκεσε έως και το 2016.

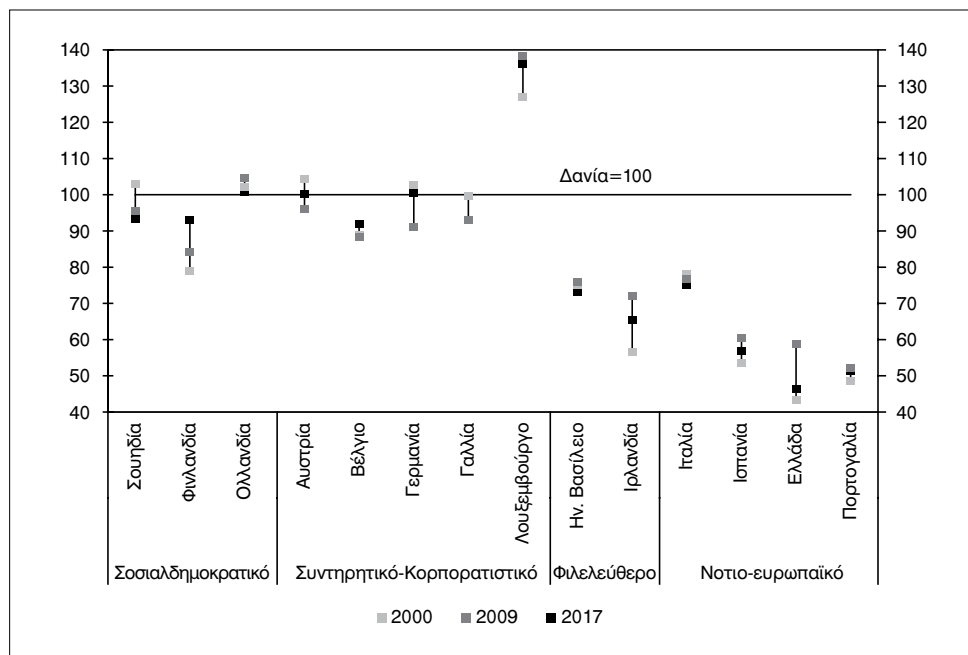
Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, στο Διάγραμμα 2.2 προβαίνουμε σε μία διαφορετική παρουσίαση, βασιζόμενοι στις κατά κεφαλήν δαπάνες κάθε χώρας σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης (PPS, purchase power standard). Με τον τρόπο αυτό, τα μεγέθη καθίστανται συγκρίσιμα μεταξύ των χωρών της ΕΕ15⁷ διορθώνοντας ως προς τη σχέση μεταξύ εισοδήματος και τιμών. Επιπλέον, ανάγοντας το αντίστοιχο μέγεθος της Δανίας ως βάση σύγκρισης, δηλαδή θέτοντας κάθε φορά τις κατά κεφαλήν δαπάνες κοινωνικής προστασίας σε PPS ως 100, εμφανίζονται οι αποκλίσεις των υπολοίπων χωρών. Άλλωστε, τα μεγέθη σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση των αποστάσεων των μεγεθών κατά την ίδια χρονική στιγμή και όχι διαχρονικά.

Οι χώρες της ΕΕ15 που περιλαμβάνονται στο Διάγραμμα 2.2 είναι ταξινομημένες σύμφωνα με το πρότυπο κοινωνικής προστασίας στο οποίο ανήκουν και η Δανία –που χρησιμοποιείται ως χώρα-βάσης– ανήκει με τη

⁷ Αν και παραμένουν στενά συνδεδεμένα με το ύψος του κατά κεφαλήν εισοδήματος και το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης της χώρας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2

Αποκλίσεις κατά κεφαλήν δαπανών κοινωνικής προστασίας σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης, από τη Δανία (= 100), 2000, 2009 και 2017, χώρες της ΕΕ15

Πηγή: Eurostat και υπολογισμοί του συγγραφέα.

σειρά της στο «σοσιαλδημοκρατικό» πρότυπο.⁸ Έτσι, παρέχεται η δυνατότητα παρατήρησης της διαχρονικής μεταβολής της σύγκλισης και απόκλισης όλων των χωρών από την αντίστοιχη επίδοση της Δανίας, για τα έτη 2000, 2009 (συμβατικό έτος έναρξης της κρίσης) και 2017 (πιο πρόσφατο διαθέσιμο έτος). Μεταξύ των ετών, οι χώρες του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου εμφανίζουν μια κατ' εξοχήν τάση σύγκλισης στο αντίστοιχο επίπεδο της Δανίας. Το ίδιο συμβαίνει και για τις χώρες του συ-

⁸ Η επιλογή της Δανίας ως χώρας-βάσης, από την οποία συγκρίνονται οι επιδόσεις των υπολοίπων χωρών της ΕΕ15, είναι αυθαίρετη. Εναλλακτικά θα μπορούσε να επιλεγεί οποιαδήποτε άλλη χώρα.

ντηρητικού-κορπορατιστικού πλαισίου προστασίας, ενώ η απόσταση του Ηνωμένου Βασιλείου παραμένει διαχρονικά σταθερή και η Ιρλανδία βελτιώνει –μεταξύ 2000 και 2017– τη σχετική θέση της.

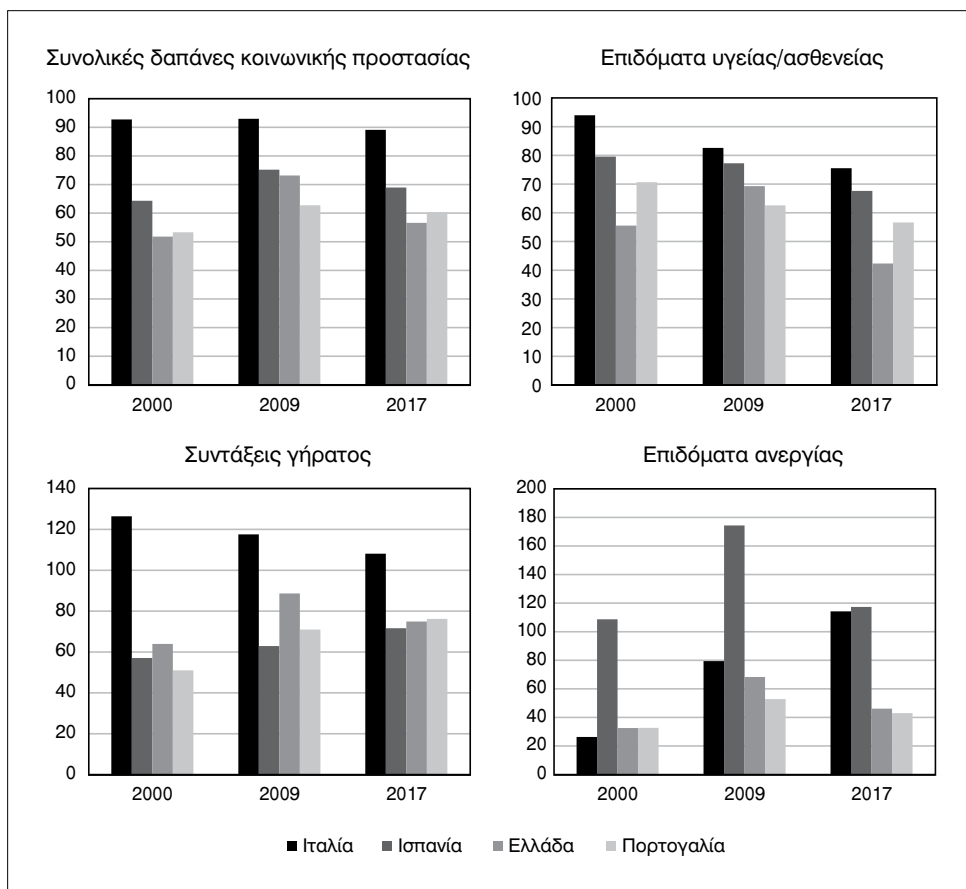
Σημαντικές αποστάσεις από το επίπεδο της Δανίας σημειώνονται για όλες τις χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου κοινωνικής προστασίας. Συγκεκριμένα, οι Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα εμφανίζουν ίδιου επιπέδου μεταξύ τους μεγέθη. Το 2000, οι κατά κεφαλήν δαπάνες σε όρους PPS αντιστοιχούσαν στο 50% της Δανίας. Έκτοτε, έως το 2009, οι χώρες συγκλίνουν προς τα άνω και τα μεγέθη εκτιμάται ότι αυξάνονται κατά περίπου 10 ποσοστιαίες μονάδες –αγγίζοντας το 60% της Δανίας. Στη συνέχεια και μέχρι το 2017, η Ελλάδα απέκλινε πλησιάζοντας στο σχετικό επίπεδο στο οποίο βρισκόταν κατά την περίοδο της εισόδου της στην Ευρωζώνη, ενώ η διαφορά της Πορτογαλίας εκτιμάται ότι παραμένει περίπου σταθερή. Όπως συνέβαινε και το 2000, έτσι και το 2017, η επίδοση της Ελλάδας ήταν η χαμηλότερη μεταξύ των χωρών της ΕΕ15.

2.3. Συγκριτικές μεταβολές επιμέρους κοινωνικών δαπανών

Στο ίδιο πλαίσιο ανάλυσης, ακολουθώντας την προσέγγιση των κατά κεφαλήν μεγεθών σε όρους PPS, προβαίνουμε και σε μια ακόμη σύγκριση μεταξύ των χωρών του Νοτιο-ευρωπαϊκού συστήματος κοινωνικής προστασίας. Οι αντιδράσεις των εθνικών δομών πρόνοιας στην οικονομική κρίση του 2009 εμφανίζονται αρκετά διαφοροποιημένες. Αυτό οφείλεται από τη μία στην εκάστοτε προτεραιοποίηση των αιτημάτων οικονομικής πολιτικής όσο και στην παγιωμένη θεσμική λειτουργία του κοινωνικού κράτους σε κάθε χώρα ξεχωριστά. Για παράδειγμα, η επιδοματική πολιτική των ανέργων στην Ισπανία απηχεί μια παραδοσιακά ενεργητική πολιτική, που ασκείται στη βάση μιας διαφοροποιημένης αντίληψης από την παραδεδομένη σκέψη (Rebollo-Sanz & García-Pérez, 2014). Στο Διάγραμμα 2.3 απεικονίζεται το ύψος των επιμέρους κατά κεφαλήν κοινωνικών δαπανών, για τα έτη 2000, 2009 και 2017, σε σχέση με τα αντίστοιχα μεγέθη του μέσου όρου της ΕΕ15. Οι εξελίξεις των μεγεθών συνηγορούν στο ότι οι τροχιές των χωρών απηχούν την ιδιαιτερότητα των ανταποκρίσεών τους στην ευρωπαϊκή ύφεση του 2009.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3

Αποκλίσεις επιμέρους κατά κεφαλήν δαπανών κοινωνικής προστασίας σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης, από τον μέσο όρο της ΕΕ15 (100), 2000, 2009 και 2017, χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου κοινωνικής προστασίας

Πηγή: Eurostat, ESSPROS και υπολογισμοί του συγγραφέα.

Αναφορικά με τις συνολικές κατά κεφαλήν κοινωνικές δαπάνες, η Ιταλία διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες χώρες του εν λόγω προτύπου προστασίας. Ενώ η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα συγκλίνουν κατά την περίοδο 2000-2009 με την ΕΕ15 και αποκλίνουν κατά την επό-

μενη περίοδο (2010-2017), η Ιταλία βρίσκεται σε τροχιά συνεχούς σύγκλισης με τον μέσο όρο της ΕΕ15 καθ' όλη την περίοδο, σε ό,τι αφορά τις συντάξεις γήρατος και τα επιδόματα ανεργίας. Συγκεκριμένα, κατά το έτος 2017, η Ελλάδα τοποθετείται περίπου στο επίπεδο του 2000 και μαζί με την Πορτογαλία εκτιμάται ότι βρίσκονται πολύ κοντά στο 60% της αντίστοιχης επίδοσης της Δανίας. Συγκεκριμένα, το 2017, η κατά κεφαλήν αγοραστική δύναμη του συνόλου των κοινωνικών δαπανών της Ελλάδας αντιστοιχούσε στο 56,6% και της Πορτογαλίας στο 60,4%. Η Ισπανία τοποθετούνταν σε μια απόσταση που κάλυπτε το 69% της ΕΕ15 και η Ιταλία το 89,1%. Συνεπώς, η γενική εικόνα μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ομαδοποίηση των συγκεκριμένων χωρών εντός του Νοτιοευρωπαϊκού προτύπου προστασίας με κοινά θεσμικά χαρακτηριστικά και επιδόσεις χρήζει περαιτέρω εξέτασης.

Αντίστοιχες είναι οι διακυμάνσεις της αξίας των κατά κεφαλήν επιδομάτων υγείας ή ασθενείας. Η Ιταλία συρρικνώνει σταδιακά τη σχετική αγοραστική δύναμη των παροχών της, η οποία κατά τη διάρκεια των ετών 2000-2017 μειώνεται από το 94% στο 75,5% του μέσου επιπέδου της ΕΕ15. Κατά την ίδια χρονική περίοδο, η Ισπανία και η Πορτογαλία ακολουθούν με μια αντίστοιχα μακρόχρονη πτωτική τάση –από 79,5% σε 67,6% η πρώτη και από 70,6% σε 56,6% η δεύτερη. Από την άλλη πλευρά, η χώρα μας, από το 2000 έως και το 2009, διατήρησε μια πορεία σύγκλισης με το αντίστοιχο επίπεδο της ΕΕ15, η οποία και αντιστράφηκε σχεδόν ολοκληρωτικά κατά την επόμενη ιστορική φάση, έως και το 2017 (42,3%).

Επιπλέον, εντονότατο ενδιαφέρον εμφανίζουν τα αντίστοιχα επίπεδα της σχετικής κατά κεφαλήν αξίας των συντάξεων γήρατος των χωρών της Νοτίου Ευρώπης. Η Ιταλία, η οποία και παραδοσιακά καταγράφει μια από τις υψηλότερες θέσεις σε συντάξεις, κατά την ίδια περίοδο, κινείται με φθίνουσα σχετική τάση, παραμένοντας όμως αισθητά πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ15 (108,1). Στις αρχές του 2000, οι διαφορές μεταξύ των χωρών ήταν εξαιρετικά έντονες. Πιο συγκεκριμένα, η σχετική κατά κεφαλήν επίδοση της Ιταλίας (126,4%) τοποθετούνταν σε ένα επίπεδο πάνω από το διπλάσιο της Πορτογαλίας (51%) και της Ελλάδας (63,9). Κατά τα επόμενα χρόνια, η πορεία της Πορτογαλίας είναι ανοδική, φθάνοντας στο 76,2% και της Ελλάδας υπόκειται σε αυξομείωση, καταλήγοντας στο 74,9% του ευρωπαϊκού μέσου.

Τέλος, το ύψος των επιδομάτων ανεργίας αφορά μια ευαίσθητη όψη των πολιτικών απασχόλησης που ακολουθείται σε κάθε χώρα, αλλά και της παράδοσής τους, αναφορικά με τον ενεργό ρόλο του κράτους πρόνοιας στην εισοδηματική στήριξη του άνεργου εργατικού δυναμικού. Στο Διάγραμμα 2.3 ξεχωρίζει το χαρακτηριστικά υψηλό επίπεδο της κατά κεφαλήν αξίας των παροχών στην Ισπανία και η αντίστοιχα ανοδική τάση στην Ιταλία. Αναφορικά με την πρώτη, θα πρέπει να επισημανθεί ότι πρόκειται για μία χώρα όπου το επίπεδο του ποσοστού ανεργίας βρισκόταν διαχρονικά πολύ υψηλά στην ατζέντα⁹ της κοινωνικής πολιτικής. Παρά το γεγονός ότι η Ισπανία αποτελεί πρωτοπόρο στην εφαρμογή ενεργών πολιτικών απασχόλησης, η διαδικασία απόδοσης των επιδομάτων ανεργίας παραμένει σχεδόν ανέπαφη από τη συζήτηση για την προσαρμογή της αγοράς εργασίας στις μακροοικονομικές ανισορροπίες που εκδηλώθηκαν έντονα κατά την περίοδο 2009-2017. Στον αντίποδα, η Ελλάδα και η Πορτογαλία τοποθετούνται πολύ κοντά στο 40% του ευρωπαϊκού μέσου.

Η παραπάνω περιγραφή του ύψους των επιμέρους δαπανών που άπτονται του κοινωνικού προϋπολογισμού παρουσιάζει την εσωτερική διαφοροποίηση των συστημάτων προστασίας των χωρών της Νοτίου Ευρώπης. Τα εν λόγω δεδομένα, καθώς και εκείνα που αφορούν την ανισότητα του εισοδήματος (βλ. παρακάτω), συνηγορούν προς μία προσεκτική επανεξέταση του τυπολογίου των καθεστώτων πρόνοιας. Για τους σκοπούς της παρούσας ανάλυσης, το εν λόγω τυπολόγιο αναμένεται να διατηρηθεί, ώστε να εμφανιστούν οι αδυναμίες και τα προτερήματά του.

2.4. Διαφοροποίηση ειδών και σχημάτων μεταξύ επιδομάτων

Τα επιδόματα των ευρωπαϊκών συστημάτων προστασίας παρέχονται σε διάφορες μορφές και σχήματα (schemes). Καθένα εξ αυτών χαρακτηρίζει τη φυσιογνωμία των εθνικών καθεστώτων ευημερίας και απηχεί μια κρίσιμη συναινετική όψη συναίνεσης της άσκησης πολιτικής, όπως αυτή εξελίσσεται και διαφοροποιείται μέσα στα χρόνια. Η ενταξιακή δια-

⁹ “The mystery of Spain’s perpetual jobs problem”, του Peter Eavis, *The New York Times*, May 2, 2016.

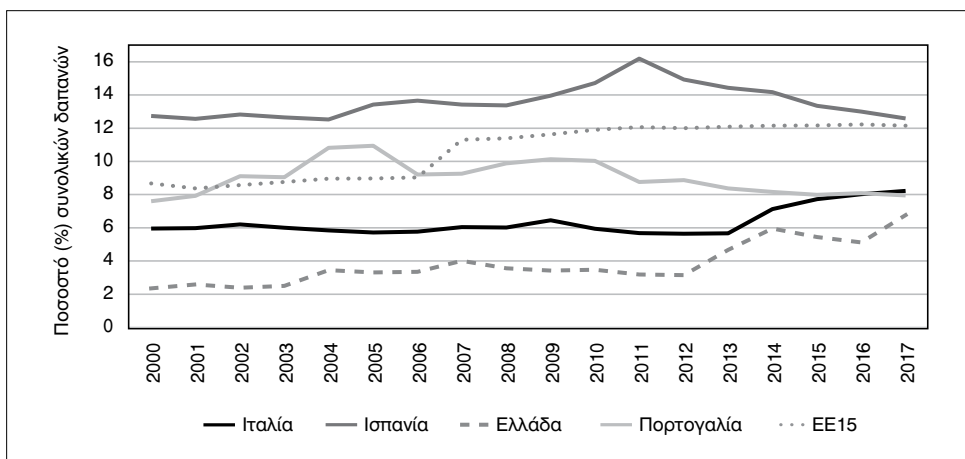
δικασία των χωρών της ΕΕ έχει οπωσδήποτε παροτρύνει την υιοθέτηση κοινών κανόνων εφαρμογής μεταξύ των χωρών-μελών, αλλά ορισμένες πλευρές της ιδιαιτερότητάς τους παραμένουν και αποτυπώνονται στα αποτελέσματα των κοινωνικών τους προϋπολογισμών.

Ειδικότερα, μία από τις ομαδοποιήσεις των κοινωνικών δαπανών αφορά μεταξύ όσων πραγματοποιούνται προς όλους, ανεξαρτήτως ειδικών κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού και εκείνων που δίδονται κατόπιν ελέγχου των οικονομικών πόρων των δικαιούχων (means-tested), δηλαδή στοχεύουν σε επικουρική στήριξη συγκεκριμένων ατόμων ή/και νοικοκυριών, όπως αυτές κατηγοριοποιούνται από την ασκούμενη κοινωνική πολιτική. Όπως καταλήγουν οι Bastagli κ.ά. (2012), με δεδομένο το πλαίσιο δημοσιονομικής πειθαρχίας, όπως αυτό που εφαρμόστηκε από το 2010 και ύστερα στην Ελλάδα και το οποίο ήταν σύμφωνο με τους ευρωπαϊκούς κανόνες δημοσιονομικής διαχείρισης και διακυβέρνησης (Fiscal Compact), οι στοχευμένες δαπάνες προστασίας είναι προτιμητέες. Η παροχή επιδομάτων μέσω μιας εκτεταμένης διαδικασίας ελέγχου πόρων των δικαιούχων συνάδει με την προσέγγιση δράσεων υπέρ της άμβλυνσης των εισοδηματικών ανισοτήτων που βραχυπρόθεσμα επιφέρει η πολιτική δημοσιονομικής περιστολής (IMF, 2012). Κατά συνέπεια, η επιλογή υποκατάστασης των παλαιότερων επιδομάτων που παρέχονταν χωρίς έλεγχο πόρων, με νεότερα σχήματα απόδοσης ενισχύσεων που ακολουθούν την αντίθετη διαδικασία, είναι δεδομένη.

Το Διάγραμμα 2.4 παρουσιάζει τη διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού δαπανών κοινωνικής προστασίας κατόπιν ελέγχου πόρων των δικαιούχων. Ο μέσος όρος της ΕΕ15 διακρίνεται σε δύο χρονικές φάσεις. Η μία εκτείνεται την περίοδο 2000-2006, με το επίπεδο να κυμαίνεται πολύ κοντά στο 9% του συνόλου των κοινωνικών δαπανών, ενώ η δεύτερη αφορά την περίοδο 2007-2017, όταν ύστερα από μια απότομη κλιμακωτή αύξηση, το ίδιο ποσοστό κινούνταν πολύ κοντά στο 12%. Αναφορικά με τις χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού καθεστώτος, η Ισπανία διαφοροποιείται αισθητά των υπολοίπων, καθώς εμφανίζει διαχρονικά τις υψηλότερες δαπάνες αυτού του είδους. Η Ιταλία και η Ελλάδα έχουν αυξήσει τις επιδόσεις τους κατά τη διάρκεια της υφεσιακής περιόδου που διήγαγαν μετά το 2009. Ειδικά για τη χώρα μας, για το 2012, ενώ οι δαπάνες με έλεγχο πόρων αντιστοιχούσαν στο 3,15% των συνολικών, το 2017

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4

Δαπάνες κοινωνικής προστασίας που εκτελούνται κατόπιν ελέγχου πόρων των δικαιούχων (means-tested), ως ποσοστό του συνόλου των δαπανών κοινωνικής πρόνοιας, 2000-2017, Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα και Πορτογαλία

Πηγή: Eurostat, ESSPROS και υπολογισμοί του συγγραφέα.

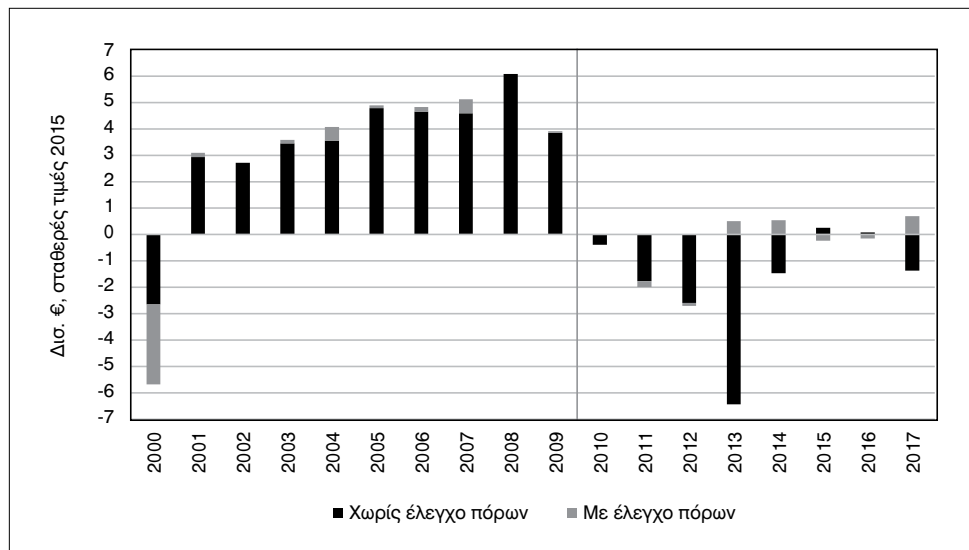
είχαν αγγίξει το 6,76% και είχαν μια σταθερά ανοδική πορεία.¹⁰ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να προστεθεί ότι χώρες όπως η Δανία, η Ιρλανδία και το Ην. Βασίλειο, διακρίνονται για τις σημαντικά υψηλότερες δαπάνες που πραγματοποιούνται κατόπιν ελέγχου πόρων των δικαιούχων.

Τα αντίστοιχα δεδομένα για την Ελλάδα καταδεικνύουν ότι, κατά τη διάρκεια της πολύχρονης ύφεσης, μεταβλήθηκαν ορισμένα δομικά χαρακτηριστικά του συστήματος παροχών (Missos, 2021). Όπως εμφανίζεται στο Διάγραμμα 2.5, οι μεταβολές του είδους των επιδομάτων μεταβάλλονται άρδην, όταν εξετάζονται πριν και μετά το 2009. Για την πρώτη περίοδο, με εξαίρεση το έτος 2000 κατά το οποίο και τα δύο είδη δαπανών μειώθηκαν κατά €5,7 δισ., οι δαπάνες χωρίς έλεγχο πόρων

¹⁰ Η εν λόγω εξέλιξη πιθανότατα να οφείλεται στην εισαγωγή του θεσμού του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος που αφορούσε νοικοκυριά που διαβιούσαν σε συνθήκες «ακραίας φτώχειας».

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5

Ετήσιες μεταβολές των δαπανών κοινωνικής προστασίας με και χωρίς έλεγχο πόρων των δικαιούχων, δισ. €, σταθερές τιμές 2015, Ελλάδα

Πηγή: Eurostat, ESSPROS και υπολογισμοί του συγγραφέα.

αυξάνονται συνεχώς. Αθροιστικά, την περίοδο 2000-2009, η πραγματική αύξηση ανέρχεται στο επίπεδο των €34 δισ., ενώ οι δαπάνες με έλεγχο πόρων μειώνονται κατά €1,37 δισ. Κατά την αμέσως επόμενη περίοδο που ταυτίζεται με τα χρόνια της βαθιάς ύφεσης, το είδος των μεταβολών των δαπανών αντιστρέφεται. Όπως και προηγουμένως, η αθροιστική πραγματική συρρίκνωση των χωρίς έλεγχο πόρων δαπανών, στη διάρκεια των ετών 2010-2017, ανερχόταν σε €13,7 δισ. Αντίστοιχα, οι δαπάνες που αποδίδονταν με έλεγχο πόρων των δικαιούχων αυξήθηκαν κατά περίπου €1 δισ., γεγονός που σηματοδότησε και τη σταδιακή προσαρμογή του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών/δικαιούχων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΕ

3.1. Επιλεγμένοι δείκτες ανισότητας και βασική ερμηνεία

Η μέτρηση της ανισότητας εΐθισται να διενεργείται τόσο μέσω υπολογισμού ορισμένων επαρκώς διαδεδομένων δεικτών, όσο και διαγραμματικά. Συγκεκριμένα, για τη μέτρηση του επιπέδου ανισότητας αναφερόμαστε στους δείκτες *Gini*, μέσης απόκλισης λογαρίθμων (*L*), *Theil*, τετραγώνου συντελεστή μεταβλητότητας (C^2) και *Atkinson*. Όλοι τους είναι ευρύτατα διαδεδομένοι και έχουν χρησιμοποιηθεί πολλαπλώς, τόσο σε επιστημονικές εκθέσεις όσο και σε κείμενα που αφορούν την άσκηση πολιτικής. Ο κύριος λόγος της πλατιάς χρήσης και συμπερίληψής των συγκεκριμένων δεικτών σε εξειδικευμένες αναλύσεις έγκειται στο γεγονός ότι ικανοποιούν μια σειρά από βασικές ιδιότητες τις οποίες, όπως είναι κοινά αποδεκτό, οφείλουν να έχουν οι δείκτες μέτρησης της ανισότητας. Ορισμένες εξ αυτών είναι:¹¹

- 1) *Ανωνυμία (anonymity)*: ο δείκτης επηρεάζεται αποκλειστικά και μόνο από την κατανομή και όχι από τα ονόματα των ατόμων που την απαρτίζουν.
- 2) *Ανεξαρτησία από το μέγεθος του πληθυσμού (population principle)*: ο δείκτης παραμένει αμετάβλητος ανεξάρτητα από το μέγεθος του πληθυσμού που περιγράφεται από μια κατανομή εισοδήματος.
- 3) *Αρχή των μεταβιβάσεων (principle of transfers)*: Έστω ότι δύο άτομα, *i* και *j*, ανήκουν στην ίδια κατανομή εισοδήματος. Εάν μια μεταβίβαση αξίας $t > 0$ πραγματοποιείται από το ατομικό εισόδημα y_i προς το ατομικό εισόδημα y_j , έτσι ώστε να ισχύει ότι $y_i - t > y_j + t$, τότε ο δείκτης πρέπει να μειώνεται –στην ισχυρή εκδοχή του– ή τουλάχιστον να μην αυξάνεται –κατά τη χαλαρή εκδοχή του. Η ιδιότητα είναι γνωστή και ως Pigou-Dalton.

¹¹ Βλ. Shorrocks (1980) και Cowell (1998).

Η χρήση εναλλακτικών δεικτών στην ανάλυση κρίθηκε αναγκαία προκειμένου να αποτυπωθούν και να διερευνηθούν διάφορες πλευρές της εισοδηματικής ανισότητας του πληθυσμού. Ας υποθέσουμε ότι η F αποτελεί μια παρατηρούμενη κατανομή εισοδήματος. Το *ίσα ισοδύναμο* (equal equivalent) εισόδημα $\xi(F)$ είναι το ατομικό επίπεδο εισοδήματος το οποίο, υπό την προϋπόθεση ότι θα διανεμόταν σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, θα μας απέδιδε το ίδιο επίπεδο ευημερίας με αυτό που αποδίδεται από την παρατηρούμενη κατανομή F . Με άλλα λόγια, θα πρέπει $W(F) = W(\xi(F))$ –όπου W συμβολίζει τη συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας¹² και $\mu(F)$ το μέσο εισόδημα της κατανομής.

Ξεκινώντας από τους δείκτες *Atkinson*, στην πιο γενική και απλή μορφή τους, μπορούν να οριστούν ως ένας κανονικοποιημένος λόγος του *ίσα ισοδύναμου* ατομικού εισοδήματος προς τον μέσο της κατανομής.

$$Atkinson = 1 - \frac{\xi(F)}{\mu(F)}. \quad (3.1)$$

Οι δείκτες *Atkinson* διαφοροποιούνται μεταξύ τους ανάλογα με την τιμή της παραμέτρου ε , η οποία εκλαμβάνεται ως το επίπεδο «αποστροφής στην ανισότητα»¹³ που χαρακτηρίζει τη συνάρτηση ευημερίας. Οι τιμές των δεικτών κυμαίνονται μεταξύ 0 και 1, ακολουθώντας την αύξηση της ανισότητας. Όσο η παράμετρος ε αυξάνεται, περισσότερο βάρος δίδεται στις μεταβιβάσεις που συμβαίνουν στο χαμηλότερο άκρο της κατανομής και λιγότερο σε αντίστοιχες μεταβιβάσεις στο άνω άκρο. Αναφορικά με την ερμηνεία του αποτελέσματος, ο δείκτης μάς πληροφορεί

¹² Κάθε μέτρο ανισότητας προϋποθέτει μία συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας (*ΣΚΕ*), σύμφωνα με την οποία ιεραρχούνται οι διαφορετικές «καταστάσεις», τύπου $W = \int u(y) = dF(y)$, με το u να συμβολίζει την ωφέλεια που λαμβάνουμε από το εισόδημα y . Επιπλέον, αυτές οι συναρτήσεις υποθέτουμε ότι περιγράφονται από ορισμένες ιδιότητες, μία εκ των οποίων αφορά τη σταθερή ελαστικότητα ή σταθερή σχετική αποστροφή στην ανισότητα των ατομικών συναρτήσεων ευημερίας u ως προς το εισόδημα y_i , –τις οποίες παρουσιάζουμε ως: $u(y_i) = \frac{y_i^{1-\varepsilon}}{1-\varepsilon}$, όπου $\varepsilon \neq 1$ και $u(y) = \ln y$ για $\varepsilon = 1$.

¹³ Στην περίπτωση μιας παρατηρούμενης εισοδηματικής κατανομής με n τον αριθμό μελών και με το ατομικό εισόδημα ίσο με y_i και \bar{y} το μέσο εισόδημα, μια γενική μορφή του *Atkinson* μπορεί να είναι η εξής: $Atk(\varepsilon) = 1 - \frac{1}{\bar{y}} \left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_i^{1-\varepsilon} \right)^{\frac{1}{1-\varepsilon}}$ για $\varepsilon \neq 1$.

για το ποσοστό του υφιστάμενου συνολικού εισοδήματος με το οποίο θα μπορούσαμε να λάβουμε ένα αντίστοιχο επίπεδο ευημερίας με αυτό που προκύπτει από την ισχύουσα κατανομή.¹⁴

Επιπρόσθετα, για την εξέταση της συμβολής των διαφορών της ανισότητας που υπολογίζεται μεταξύ των επιμέρους ομάδων του συνολικού πληθυσμού (π.χ. ομαδοποίηση βάσει ηλικιακών κριτηρίων ή κατάστασης απασχόλησης) και εντός αυτών, στη συνολική ανισότητα, γίνεται χρήση των *αθροιστικά διαχωρίσιμων* (additive decomposable) δεικτών L , $Theil$ και C^2 . Η πρώτη περίπτωση (ανισότητα μεταξύ των ομάδων) αποδίδει το επίπεδο ανισότητας που θα υπολογιζόταν εάν όλα τα εισοδήματα των μελών ταυτίζονταν με τον μέσο όρο που απορρέει από την κάθε ομάδα. Η δεύτερη περίπτωση (ανισότητα εντός των ομάδων) αφορά το επίπεδο ανισότητας που θα προέκυπτε σε περίπτωση που το μέσο εισόδημα όλων των ομάδων ήταν ίσο μεταξύ τους, αλλά τα εισοδήματα των μελών τους διέφεραν.¹⁵ Οι δείκτες αυτοί ανήκουν στην οικογένεια *γενικευμένης εντροπίας* (GE , *Generalized Entropy*) και θεωρούνται κατάλληλοι για αντίστοιχες αναλύσεις, δηλαδή μπορούν να εκφραστούν έτσι

¹⁴ Για παράδειγμα, εάν ο δείκτης υπολογίζεται σε 0,6, αυτό σημαίνει ότι, εάν το 40% του υφιστάμενου εισοδήματος κατανεμόταν ίσα μεταξύ των μελών, θα μας απέδιδε το ίδιο επίπεδο ευημερίας με αυτό που αποδίδεται από το 100% της υφιστάμενης κατανομής.

¹⁵ Ας υποθέσουμε ότι υπάρχουν k ομάδες, έτσι ώστε κάθε μέλος τους είναι μοναδικό και ότι δεν ανήκει παρά μόνο σε μία από αυτές. Έστω επίσης ότι το ποσοστό του πληθυσμού της ομάδας j ορίζεται ως f_j και άρα $\sum_{j=1}^k f_j = 1$. Παράλληλα, έστω ότι \bar{y}_j το μέσο εισόδημα της ομάδας j και g_j το μερίδιο του j στο συνολικό εισόδημα, έτσι ώστε $g_j = f_j \bar{y}_j / \bar{y}$, ώστε $\sum_{j=1}^k f_j \bar{y}_j = \bar{y}$ και $\sum_{j=1}^k g_j = 1$. Για κάποιο μέτρο ανισότητας, έστω ότι το επίπεδο ανισότητας της ομάδας j εκφράζεται ως I_j και του συνολικού πληθυσμού (όλων των μελών, όλων των ομάδων) I_T . Για την οικογένεια των δεικτών γενικευμένης εντροπίας I_θ το αποτέλεσμα της συνολικής ανισότητας μπορεί να εκφραστεί με τον εξής τρόπο: Εάν ορίσουμε,

$$I_B = \frac{1}{\theta^2 - \theta} \left[\sum_{j=1}^k f_j \left(\frac{\bar{y}_j}{\bar{y}} \right)^\theta - 1 \right] \text{ (μεταξύ των πληθυσμιακών ομάδων)}$$

και

$$I_W = \sum_{j=1}^k w_j I_j, \text{ με } w_j = g_j^\theta f_j^{1-\theta} \text{ (εντός των πληθυσμιακών ομάδων)}$$

τότε, για κάθε μέτρο γενικευμένης εντροπίας ισχύει: $I_T = I_B + I_W$.

ώστε να καταστεί δυνατός ο υπολογισμός της συνεισφοράς των διαφορών μεταξύ και εντός μη επικαλυπτόμενων ομάδων του πληθυσμού στη συνολική ανισότητα.¹⁶

Η ειδική περίπτωση του μέτρου ανισότητας *Theil* υπολογίζεται από τη διαφορά μεταξύ της μέγιστης δυνατής εντροπίας και αυτής που προκύπτει από την παρατηρούμενη κατανομή. Η εντροπία μιας τυχαίας κατανομής εισοδημάτων, όπου το διάνυσμα $z = (z_1, z_2, \dots, z_n)$ απεικονίζει τα εισοδηματικά μερίδια των ατόμων¹⁷ –τα ειδικά βάρη των οποίων είναι ίσα– δίδεται από:

$$H(z) = \sum_{i=1}^n z_i \ln \left(\frac{1}{z_i} \right).$$

Η μέγιστη δυνατή εντροπία ανταποκρίνεται στην κατάσταση απόλυτης ισότητας, όπου τα ειδικά βάρη των ατόμων ισούνται με $z_i = 1/n \forall i$. Σε αυτή την περίπτωση, ισχύει ότι $H(z) = \ln(n)$. Το μέτρο *Theil* υπολογίζεται από τη διαφορά μεταξύ μέγιστης και παρατηρούμενης εντροπίας και απεικονίζεται ως εξής:

$$Theil = GE(a = 1) = \sum_{i=1}^n z_i \ln(nz_i) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\bar{y}} \ln \left(\frac{y_i}{\bar{y}} \right).$$

Τέλος, ο δείκτης *Gini* χρησιμοποιείται για τη μέτρηση της ανισότητας όπως αυτή απεικονίζεται στις καμπύλες *Lorenz*. Ο δείκτης ανταποκρίνεται στην επιφάνεια που σχηματίζεται μεταξύ της καμπύλης και της διαγωνίου και γράφεται ως:

$$G = 1 - 2 \int_0^1 L(F, q) dq.$$

Η παραπάνω έκφραση μπορεί επίσης να εκφραστεί και με τη μορφή: $G = \left(\frac{2}{\bar{y}} \right) \text{cov}(y, F(y))$. Εάν μια κατανομή αποτελείται από n τον αριθμό των παρατηρήσεων, το y_i δείχνει το εισόδημα του νοικοκυριού $i \in \{y_1, y_2, \dots, y_n\}$, ενώ ορίζεται $X_i = \frac{i}{n}$ ως το σωρευτικό ποσοστό του πληθυσμού και το

¹⁶ Βλ. Bourguignon (1979) και Cowell (2000).

¹⁷ Δηλαδή, $z_i = y_i / \sum_{i=1}^n y_i$.

$Y_i = \frac{\sum_{j=1}^i Y_j}{\sum_{j=1}^n Y_j}$ ως το σωρευτικό ποσοστό του εισοδήματος. Έτσι ο δείκτης

Gini μπορεί να ξαναγραφεί ως:

$$G = 1 - \sum_{i=0}^{n-1} (X_{i+1} - X_i)(Y_{i+1} - Y_i) = \frac{2 \sum_{j=1}^i i y_j}{n \sum_{i=1}^n y_i} - \frac{n+1}{n}.$$

Στην επόμενη υποενότητα γίνεται εκτενής χρήση των δεικτών ανισότητας κατανομής του διαθέσιμου εισοδήματος μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27 χωρών. Όλα τα αποτελέσματα προκύπτουν από πρωτότυπες επεξεργασίες των βάσεων δεδομένων της EUSILC 2018 (εισοδήματα 2017), η οποία είναι η τελευταία διαθέσιμη κατά την περίοδο συγγραφής της παρούσας έκθεσης.

3.2. Ανάλυση δεικτών ανισότητας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στον Πίνακα 3.1 παρουσιάζονται ορισμένοι από τους πλέον δεδομένους δείκτες ανισότητας της κατανομής του ατομικού διαθέσιμου εισοδήματος του 2017, που αφορούν το σύνολο του πληθυσμού κάθε χώρας-μέλους.¹⁸ Σύμφωνα με τον δείκτη *Gini*, το επίπεδο ανισότητας αντανακλά την ταξινόμηση των χωρών σε συστήματα κοινωνικής προστασίας. Χώρες του συντηρητικού-κορπορατιστικού συστήματος, καθώς και του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου, υπολογίζονται με αισθητά μικρότερα επίπεδα κατά *Gini*, ενώ οι χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού καταγράφουν σχετικά υψηλότερα. Η Ελλάδα 0,319, η Ιταλία στο 0,328 και το Ην. Βασίλειο, που ανήκει σε μια πιο περιορισμένη κατηγορία, υπολογίζεται σε 0,336. Αυτές οι μικρές διαφορές των δεικτών *Gini* ανά χώρα χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης που ξεφεύγει από τους σκοπούς της παρούσας έκθεσης. Παρ' όλα αυτά, τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης

¹⁸ Για τον υπολογισμό έχουν χρησιμοποιηθεί οι κατάλληλες σταθμίσεις, τόσο για τα νοικοκυριά όσο και για τα άτομα, όπως αυτές εμπεριέχονται στα δημοσιευμένα στοιχεία της EUSILC.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1
Βασικοί δείκτες ανισότητας, ΕΕ27, 2017

	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	<i>Gini</i>	<i>L</i>	<i>Theil</i>	C^2	$A_{\varepsilon=0,5}$	$A_{\varepsilon=2}$
ΕΕ27	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	0,272	0,136	0,159	0,304	0,069	0,311
		Σουηδία	0,267	0,134	0,133	0,194	0,063	0,821
		Φινλανδία	0,259	0,115	0,124	0,170	0,057	0,490
		Ολλανδία	0,270	0,132	0,138	0,200	0,064	0,305
	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	0,268	0,137	0,126	0,151	0,062	0,745
		Βέλγιο	0,255	0,116	0,117	0,159	0,056	0,264
		Γερμανία	0,299	0,162	0,193	0,480	0,081	0,750
		Γαλλία	0,279	0,134	0,166	0,717	0,070	0,230
		Λουξεμβούργο	0,328	0,200	0,191	0,254	0,091	0,457
	Φιλελεύθερο	Ην. Βασίλειο	0,336	0,207	0,211	0,331	0,097	0,457
		Ιρλανδία	0,288	0,145	0,167	0,341	0,073	0,322
	Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	0,328	0,214	0,193	0,261	0,094	0,735
		Ισπανία	0,327	0,199	0,182	0,214	0,089	0,727
		Ελλάδα	0,319	0,191	0,200	0,383	0,090	0,402
		Πορτογαλία	0,321	0,182	0,181	0,229	0,086	0,358
	Νέα Μέλη	Ρουμανία	0,348	0,237	0,201	0,221	0,102	0,483
		Βουλγαρία	0,396	0,282	0,330	0,734	0,138	0,441
		Εσθονία	0,303	0,166	0,146	0,151	0,074	0,794
		Ουγγαρία	0,286	0,154	0,152	0,212	0,072	0,516
		Λιθουανία	0,365	0,240	0,236	0,331	0,111	0,482
Λετονία		0,353	0,229	0,214	0,264	0,104	0,510	
Πολωνία		0,277	0,138	0,132	0,153	0,064	0,310	
Σλοβακία		0,208	0,086	0,073	0,072	0,038	0,218	
Σλοβενία		0,234	0,094	0,092	0,103	0,045	0,178	
Τσεχία		0,239	0,097	0,102	0,132	0,048	0,178	
Μάλτα		0,287	0,141	0,142	0,173	0,068	0,321	
Κύπρος		0,291	0,141	0,158	0,245	0,071	0,245	

Πηγή: EUSILC, επεξεργασία μικροδεδομένων.

έρευνας αποτυπώνουν μια ιστορική τάση η οποία καταγράφεται και σε παλαιότερες έρευνες της EUSILC στις οποίες τα επίπεδα των δεικτών *Gini* μεταβάλλονται, αλλά τα σχετικά μεγέθη τους καταγράφουν πολύ πιο περιορισμένες αλλαγές. Τα συμπεράσματα υποστηρίζονται και από το Παπαθεοδώρου & Μισσός (2013) όπου εξετάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας 2011 (εισοδήματα 2010) και η Ελλάδα τοποθετείται στη δεύτερη θέση μεταξύ των χωρών του Νοτιο-ευρωπαϊκού συστήματος προστασίας.

Εναλλακτικά, ο δείκτης C^2 διαφοροποιεί σημαντικά την εικόνα της κατάταξης των χωρών. Ενώ ο *Gini* επηρεάζεται περισσότερο από τις διαφορές μεταξύ των εισοδημάτων που καταγράφονται κοντά στο μέσο της κατανομής και άρα οι εκτιμήσεις του αποτυπώνουν, σε σημαντικό βαθμό, το εύρος των εν λόγω διαφορών, ο C^2 εμφανίζεται να είναι περισσότερο ευαίσθητος στις διαφορές που καταγράφονται στο ανώτερο τμήμα των εισοδηματικών κλιμακίων, δηλαδή μεταξύ των ατόμων που ανήκουν στα πιο ευκατάστατα νοικοκυριά. Από αυτή τη σκοπιά, ορισμένες χώρες, όπως η Γαλλία (0,717) και η Γερμανία (0,48), εμφανίζουν πολύ υψηλές τιμές αντανακλώντας την αντίστοιχα υψηλή διασπορά των ανώτερων εισοδημάτων. Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα (0,383) εκτιμάται ότι χαρακτηρίζεται από την υψηλότερη ανισότητα μεταξύ των χωρών της Νοτίου Ευρώπης, ενώ πολύ σημαντικές είναι οι διαφορές μεταξύ των χωρών που ανήκουν στο συντηρητικό-κορπορατιστικό πρότυπο προστασίας. Σε αντίθεση με τον C^2 , ο δείκτης $A_{\varepsilon=2}$ είναι περισσότερο ευαίσθητος στις διαφορές των τιμών που εντοπίζονται στο κάτω άκρο της κατανομής. Στην προκειμένη περίπτωση, ο συντελεστής $\varepsilon=2$ θεωρείται αρκετά ακραίος και δίνει εξαιρετικά σημαντικό βάρος στα εισοδήματα των χαμηλότερων κλιμακίων. Εναλλακτικά, ο συγκεκριμένος δείκτης εκλαμβάνεται ως εάν οι ασκούντες κοινωνική πολιτική να έχουν εκφράσει την έντονη αποστροφή τους στην ανισότητα.

Η διασπορά των φτωχότερων νοικοκυριών διαδραματίζει τον πλέον καταλυτικό ρόλο στην τελική διαμόρφωση του επιπέδου συνολικής ανισότητας. Έτσι, χώρες για τις οποίες υπάρχει μια εμπεδωμένη άποψη ότι η ανισότητά τους είναι αρκετά χαμηλή, εμφανίζουν ιδιαίτερως υψηλές τιμές, καθώς η μέτρηση εξαρτάται από τα εισοδήματα του φτωχού πληθυσμού. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται η Σουηδία (0,821), η Αυστρία (0,745) και η Φινλανδία (0,49). Οι αντίστοιχες τιμές των χωρών

του Νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου είναι πολύ αυξημένες –ενδεικτικά, η Ιταλία εκτιμάται ότι κυμαίνεται κοντά στο 0,735 και η Ισπανία στο επίπεδο του 0,727.

Τα υψηλά επίπεδα των συγκεκριμένων δεικτών ενδεχομένως και να αφορούν ορισμένες εξαιρετικά ακραίες τιμές εισοδήματος οι οποίες περιλαμβάνονται μέσα στο δείγμα αλλά δεν είναι αντιπροσωπευτικές. Από την άλλη πλευρά, αντίστοιχες τιμές μπορούν να επιβεβαιωθούν με συνέπεια, τουλάχιστον από το 2004 και ύστερα που οι έρευνες της EUSILC είναι σε εφαρμογή. Επομένως, η ερμηνεία που μπορούμε να έχουμε, σε περίπτωση που αποδεχθούμε την υπόθεση ότι τα συγκεκριμένα αποτελέσματα έχουν κάποιου είδους αντιπροσωπευτικότητα στον πληθυσμό, είναι ότι χώρες οι οποίες εφαρμόζουν προγράμματα εισοδηματικής ενίσχυσης για την καταπολέμηση της φτώχειας και τη βελτίωση της θέσης των νοικοκυριών που διαβιούν σε αντίστοιχες συνθήκες, μετά από μία σειρά ετών και υπό την προϋπόθεση απουσίας ακραίων μακροοικονομικών ανισοροπιών, κατορθώνουν την άμβλυνση των ανισοτήτων μεταξύ των χαμηλών εισοδημάτων. Συνεπή ευρήματα περιορισμένων διαφορών μεταξύ των εισοδημάτων που περιλαμβάνονται στο κάτω άκρο της συνολικής κατανομής σηματοδοτούν παράλληλα τη σύναψη μιας κοινωνικής σύμβασης αναφορικά με το επίπεδο διαβίωσης των φτωχών.

Σε συνέχεια του προηγούμενου πίνακα, ο Πίνακας 3.2 περιλαμβάνει τις ποσοστιαίες μεταβολές των βασικών δεικτών εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ του 2009, έτος κατά το οποίο ξεκίνησε η κρίση και του 2017, έτος κατά το οποίο –ύστερα από μία παρατεταμένη ύφεση– στην Ελλάδα καταγράφηκε θετικός ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ. Όσο και εάν τα αποτελέσματα των ερευνών αποτυπώνουν δύο ξεχωριστές στιγμές, παρέχεται η δυνατότητα εξέτασης ορισμένων βασικών τάσεων ανά χώρα, ώστε να ελέγχονται οι μεταβολές στα διάφορα σημεία της κατανομής.

Εκ πρώτης όψεως, οι μεταβολές που καταγράφονται είναι τόσο διαφορετικές μεταξύ τους, ώστε δεν επιβεβαιώνουν την κατάταξη των χωρών μεταξύ συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Η ποικιλία των ποσοστιαίων μεταβολών είναι τέτοια, ώστε οι διαφοροποιήσεις να εμφανίζονται τόσο μεταξύ των χωρών, όσο και μεταξύ των δεικτών που καταγράφονται σε αυτές. Σε χώρες με σοσιαλδημοκρατικό σύστημα, οι περισσότεροι δείκτες έχουν θετική μεταβολή. Ο δείκτης *Gini* αυξάνεται κατά 10,4% στη Δανία και κατά μόλις 1,9% στη Φινλανδία. Επίσης, ο δείκτης C^2

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2

Ποσοστιαία (%) μεταβολή της εισοδηματικής ανισότητας του πληθυσμού 2009-2017 (έρευνες 2010 και 2018), ΕΕ27, μετρούμενη με τους δείκτες *Gini*, μέση απόκλιση λογαρίθμων (*L*), *Theil*, τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας (C^2) και *Atkinson* ($A_{\varepsilon=0,5}$ και $A_{\varepsilon=2}$)

	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	<i>Gini</i>	<i>L</i>	<i>Theil</i>	C^2	$A_{\varepsilon=0,5}$	$A_{\varepsilon=2}$
ΕΕ27	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	10,4	7,1	31,2	58,8	19,9	-65,3
		Σουηδία	6,8	6,7	14,8	14,9	12,0	-4,7
		Φινλανδία	1,9	3,1	1,5	-7,2	2,3	130,9
		Ολλανδία	7,6	19,3	21,8	36,7	19,3	14,2
	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	-6,3	-20,9	-16,2	-23,1	-15,5	-17,8
		Βέλγιο	-3,4	-6,0	-9,0	-17,4	-7,2	3,7
		Γερμανία	3,4	11,7	20,1	74,1	13,0	174,0
		Γαλλία	-5,9	-12,2	-3,1	159,8	-9,3	-17,1
		Λουξεμβούργο	19,0	53,6	38,9	33,4	43,0	59,2
	Φιλελεύθερο	Ην. Βασίλειο	3,6	13,2	9,4	15,4	9,7	35,5
		Ιρλανδία	-5,2	-11,7	-1,2	42,9	-7,3	-21,1
	Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	5,0	16,0	9,4	3,7	11,2	35,4
		Ισπανία	-0,3	-2,5	-3,1	-7,6	-2,1	-19,6
		Ελλάδα	-1,3	4,6	6,7	51,9	3,2	22,2
		Πορτογαλία	-4,6	-5,6	-8,9	-11,6	-7,5	7,8
	Νέα Μέλη	Ρουμανία	3,6	17,0	4,3	-8,6	9,4	29,2
		Βουλγαρία	19,4	43,1	67,9	169,3	49,1	25,6
		Εσθονία	-2,5	-2,4	-9,9	-19,6	-6,1	126,1
		Ουγγαρία	18,9	58,6	52,7	74,7	50,4	189,5
		Λιθουανία	-0,1	-3,1	-0,4	1,5	-1,4	0,2
		Λετονία	-0,7	-3,4	-1,2	0,0	-1,8	-5,4

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2 (συνέχεια)

	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	<i>Gini</i>	<i>L</i>	<i>Theil</i>	C^2	$A_{\varepsilon=0,5}$	$A_{\varepsilon=2}$
ΕΕ27	Νέα Μέλη (συνέχεια)	Πολωνία	-10,8	-18,0	-22,9	-32,1	-20,0	0,3
		Σλοβακία	-19,6	-31,0	-43,4	-67,7	-35,9	-18,6
		Σλοβενία	-1,6	-3,7	-3,6	-4,3	-3,5	-4,5
		Τσεχία	-3,9	-10,4	-14,7	-22,8	-11,9	-8,0
		Μάλτα	1,4	-2,8	1,2	-1,3	0,3	-49,5
		Κύπρος	-3,1	-7,7	-11,3	-30,8	-8,4	-4,3

Πηγή: EUSILC, επεξεργασία μικροδεδομένων.

αυξήθηκε κατά 58,8% στη Δανία και κατά 36,7% στην Ολλανδία, ενώ μειώθηκε κατά 7,2% στη Φινλανδία. Από την άλλη πλευρά, εξετάζοντας τις μεταβολές του $A_{\varepsilon=2}$, παρατηρούμε ότι η ανισότητα μεταξύ των πολύ χαμηλών εισοδημάτων στη Φινλανδία υπερδιπλασιάστηκε, καθώς μεταβλήθηκε κατά 130,9%. Το αντίθετο συνέβη στη Δανία, όπου τα πολύ χαμηλά εισοδήματα έχουν βελτιώσει το επίπεδο ανισότητας –μείωση κατά 65,3%.

Στις χώρες του συντηρητικού-κορπορατιστικού προτύπου, οι μεταβολές του *Gini* είναι αρκετά διαφοροποιημένες. Η Αυστρία, το Βέλγιο και η Γαλλία εμφανίζουν μειώσεις, ενώ η Γερμανία μια μικρή αύξηση (3,4%). Υψηλότετη είναι η αύξηση στη Γαλλία και τη Γερμανία αναφορικά με τον δείκτη C^2 , 159,8% και 74,1% αντίστοιχα, ενώ η Αυστρία και το Βέλγιο σημειώνουν μειώσεις -23,1% και -17,4%. Περαιτέρω, ο $A_{\varepsilon=2}$ δείχνει μια ισχυρότατη άνοδο για τη Γερμανία (174%) και αρνητικές επιδόσεις για τις Αυστρία (-17,8%) και Γαλλία (-17,1%).

Τα παραπάνω ευρήματα συνηγορούν στο ότι οι ενδείξεις για την ανισότητα στην ΕΕ27 δεν χαρακτηρίζονται από κάποια σαφή κατεύθυνση και τάση. Κάθε χώρα φαίνεται ότι ασκεί με πολύ διαφορετικό τρόπο το μείγμα κοινωνικής πολιτικής και εισοδηματικών ενισχύσεων και παροχών που μεταβιβάζονται στον ευάλωτο πληθυσμό. Στο ίδιο πλαίσιο, οι χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου που επλήγησαν σημαντικά από

τη διεθνή και ευρωπαϊκή κρίση, σημειώνουν ορισμένα ενδιαφέροντα γενικά αποτελέσματα. Η χώρα με τη σημαντικότερη αύξηση της ανισότητας σε όλα τα πεδία είναι η Ιταλία, όπου ο δείκτης *Gini* αυξάνεται κατά 5%, ο C^2 κατά 3,7% και ο $A_{\varepsilon=2}$ κατά 35,4%. Στη συνέχεια, η Ελλάδα έχει επίσης αυξημένα επίπεδα εκτός από του δείκτη *Gini*, που υπολογίζεται οριακά μειωμένος κατά 1,3%. Οι υπόλοιποι δείκτες καταγράφουν ανοδική τάση, με τον C^2 να μεταβάλλεται σημαντικά (51,9%)¹⁹ και τον $A_{\varepsilon=2}$ να αυξάνεται κατά 22,2%. Η περίοδος της οικονομικής κρίσης φαίνεται ότι έχει δημιουργήσει μια σειρά από ζητήματα που καλούν προς την ανάληψη πρωτοβουλιών για την αποτελεσματική επίλυσή τους. Στις Πορτογαλία και Ισπανία, όλοι οι δείκτες μειώνονται, γεγονός που υπονοεί μια περισσότερο αποτελεσματική επίδραση των μέτρων πολιτικής έναντι στη διογκούμενη τάση προς ανισότητα.

Τέλος, οι χώρες που λογίζονται ως «νέα μέλη» μπορούν να διαχωριστούν μεταξύ δύο κατηγοριών. Πρώτον, μεταξύ αυτών στις οποίες η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε σημαντικά όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Ουγγαρία. Δεύτερον, μεταξύ αυτών που παρουσιάζουν ήπιες αναμειγμένες μεταβολές όπως η Μάλτα, η Λετονία και η Λιθουανία. Τρίτον, οι χώρες που παρουσιάζουν εμφανείς μειώσεις όπως η Εσθονία (με εξαίρεση τον δείκτη $A_{\varepsilon=2}$), η Πολωνία, η Σλοβακία, η Σλοβενία, η Τσεχία και η Κύπρος.

3.3. Ανισότητα και χαρακτηριστικά του πληθυσμού των χωρών της ΕΕ27

Στην υποενότητα 2.4 έγινε αναφορά στη βασική διάκριση μεταξύ των σχημάτων που παρέχονται στις χώρες της ΕΕ, στο πλαίσιο άσκησης αποτελεσματικής πολιτικής για την καταπολέμηση της φτώχειας και της ανισότητας. Μεταξύ άλλων, αναδείχθηκε το ζήτημα της μετάβασης του συστήματος προστασίας στη χώρα μας, όπως αυτό έχει εξελιχθεί κατά τη διάρκεια των ετών της πολύχρονης ύφεσης, μέσα από την εξέταση του βασικού μεγέθους των δαπανών που αποδίδονται μέσω ελέγ-

¹⁹ Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι ο συγκεκριμένος δείκτης που αφορά την Ελλάδα, κατά το 2018, επανήλθε στο 0,28, όπως επισημαίνεται στο Διάγραμμα 3.2.

χου πόρων των δικαιούχων (means-tested). Η κυρίαρχη τάση στην ευρωπαϊκή πολιτική, αλλά και των δυτικών οικονομιών ευρύτερα, κινείται στο πλαίσιο ανάπτυξης στοχευμένων παρεμβάσεων, δηλαδή παροχών που αποδίδονται υπό την προϋπόθεση πλήρωσης διαφόρων συνδυασμών δημογραφικών, κοινωνικοοικονομικών και άλλων γεωγραφικών χαρακτηριστικών. Ορισμένα εξ αυτών είναι η σύνθεση και το μέγεθος του νοικοκυριού, η πληθυσμιακή πυκνότητα του τόπου κατοικίας του, η ηλικία του/της υπευθύνου, η επαγγελματική κατάσταση των μελών και βεβαίως, το φύλο.

Η στήριξη των επιχειρημάτων γύρω από την προώθηση μέτρων, των οποίων η αποτελεσματικότητα τεκμαίρεται από την επιτυχή κατάρτιση κατηγοριών στη βάση χαρακτηριστικών του πληθυσμού, εκπορεύεται από τις διαφορές του μέσου εισοδήματος μεταξύ τους. Οι έρευνες καταδεικνύουν ότι οι πολυάριθμες πληθυσμιακές ομάδες καταγράφουν σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των εισοδημάτων τους και ως εκ τούτου, ο τρόπος απόδοσης των χρηματικών ενισχύσεων και των παροχών σε είδος ακολουθεί τη λογική της αυστηρής περιγραφής μέσα από έναν συνδυασμό δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών. Υπό αυτό το πρίσμα, οι ασκούντες κοινωνική πολιτική, εξετάζουν το κατά πόσο τέτοιου είδους ενισχύσεις είναι ικανές να περιορίσουν τη διασπορά των μέσων εισοδημάτων και επιδεικνύουν εναργές ενδιαφέρον για την αποτελεσματικότητά τους.

Οι Πίνακες 3.3 έως 3.5 αφορούν την ερμηνευτική ισχύ μιας σειράς παραγόντων που διαχωρίζουν το σύνολο του πληθυσμού μεταξύ των διαφόρων ομάδων.²⁰ Όπως γίνεται κατανοητό, οι πιθανές ομαδοποιήσεις μπορούν να είναι πάρα πολλές. Ο Πίνακας 3.3 εξετάζει ορισμένα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά σε επίπεδο νοικοκυριών, ο Πίνακας 3.4 επικεντρώνεται αποκλειστικά στους υπευθύνους των νοικοκυριών και ο Πίνακας 3.5 εστιάζει στα άτομα. Είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε ότι οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η ερμηνευτική ισχύς ενός και μόνο παράγοντα προκύπτει σχετικά ισχυρή είναι περιορισμένες, όχι όμως σπάνιες, όπως έχει παρατηρηθεί και σε παλαιότερες έρευνες (βλ. Παπαθεοδώρου & Μισσός, 2013· Παπαθεοδώρου & Δαφέρμος, 2010).

²⁰ Βλ. υποσημείωση 15.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3

Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας, όπως εκτιμάται ότι ερμηνεύεται από τις διαφορές πληθυσμιακών ομάδων με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά των νοικοκυριών, ΕΕ27, 2017

	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	Μέγεθος νοικοκυριού			Τύπος νοικοκυριού			Πληθυσμιακή πυκνότητα στην περιοχή διαμονής		
			L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²
ΕΕ-15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	3,2	2,6	1,4	8,4	6,8	3,6	0,8	0,7	0,4
		Σουηδία	10,6	8,3	4,3	15,1	12,5	6,8	1,9	1,9	1,4
		Φινλανδία	8,0	6,4	3,4	10,8	9,1	4,9	2,3	2,2	1,6
		Ολλανδία	2,2	1,8	1,0	7,1	6,0	3,3	-	-	-
		Αυστρία	5,2	4,4	2,3	11,1	9,2	4,9	0,0	0,1	0,0
ΕΕ-27	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Βέλγιο	4,6	3,7	1,9	9,5	8,0	4,4	1,8	1,8	1,3
		Γερμανία	5,8	5,4	3,3	8,2	6,7	3,6	-	-	-
		Γαλλία	8,0	6,4	3,4	9,2	7,7	4,2	0,6	0,5	0,2
		Λουξεμβούργο	6,7	5,5	3,0	8,9	7,5	4,1	1,3	1,4	1,1
		Ην. Βασίλειο	7,6	6,2	3,3	15,0	12,3	6,6	0,0	0,0	0,0
	Φιλελεύθερο	Ιρλανδία	4,4	3,7	2,0	8,0	6,8	3,8	2,8	2,4	1,4
		Ιταλία	5,6	4,7	2,5	8,3	7,1	3,9	0,8	0,8	0,7
		Ισπανία	3,4	2,8	1,4	4,8	4,0	2,2	3,6	3,8	3,2
		Ελλάδα	7,8	6,3	3,4	9,1	7,6	4,1	2,2	2,1	1,1
		Πορτογαλία	4,7	3,7	1,9	5,3	4,4	2,4	3,2	3,2	2,5

Νέα Μέλη		13,4	11,1	6,0	21,0	16,5	8,6	16,1	19,6	18,7
	Ρουμανία									
	Βουλγαρία	23,6	18,6	9,6	21,0	17,8	9,8	12,4	10,9	5,3
	Εσθονία	5,2	4,1	2,1	9,8	7,7	4,0	2,3	2,5	2,4
	Ουγγαρία	6,4	5,1	2,6	8,3	6,8	3,6	3,5	3,7	2,9
	Λιθουανία	3,3	2,7	1,4	12,0	9,7	5,1	7,7	8,0	6,3
	Λετονία	4,9	4,0	2,1	10,9	8,8	4,7	1,7	1,8	1,4
	Πολωνία	4,2	3,5	1,9	4,9	4,2	2,4	6,9	7,2	6,3
	Σλοβακία	3,9	3,2	1,8	8,5	7,4	4,1	2,7	3,3	3,6
	Σλοβενία	2,1	1,7	0,9	3,6	2,9	1,5	-	-	-
	Τσεχία	2,0	1,6	0,9	7,5	6,3	3,4	1,1	1,1	0,8
	Μάλτα	1,5	1,3	0,7	8,4	7,0	3,8	0,0	0,0	0,0
	Κύπρος	4,1	3,4	1,8	5,9	4,9	2,7	5,5	4,9	3,1

ΕΕ-27

Πηγή: EUSILC, επεξεργασία μικροδεδομένων.

Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του νοικοκυριού και ειδικότερα στις χώρες της ΕΕ15, το μέγεθος του νοικοκυριού στη Σουηδία ερμηνεύει τη συνολική ανισότητα κατά 10,6% μέσω του δείκτη μέσης απόκλισης λογαρίθμων. Αντίστοιχα, η Φινλανδία και η Γαλλία καταγράφουν ένα χαμηλότερο επίπεδο, στο 8%, και η χώρα μας στο 7,8%. Εκ των νέων μελών, η Βουλγαρία (23,6%) και η Ρουμανία (13,4%) φαίνεται ότι αποτελούν εξαιρέσεις. Στους υπόλοιπους δείκτες η ποσοστιαία ισχύς είναι μικρότερη.

Εναλλακτικά, με κριτήριο τον τύπο του νοικοκυριού, οι ποσοστιαίες ενδείξεις είναι συστηματικά υψηλότερες. Σε τέσσερις χώρες της ΕΕ15, στη Σουηδία, στην Αυστρία, στο Ηνωμένο Βασίλειο και στη Φινλανδία, η ανισότητα όπως μετριέται από τη μέση απόκλιση λογαρίθμων ερμηνεύεται σε διψήφιο αριθμό, ενώ στους υπόλοιπους δείκτες, η ερμηνευτική ισχύς υποχωρεί. Τέλος, το κριτήριο πληθυσμιακής πυκνότητας της περιοχής διαμονής μοιάζει να μην μπορεί να εξηγήσει παρά ελάχιστο τμήμα της συνολικής ανισότητας.

Εν συνεχεία, ο Πίνακας 3.4 εστιάζει στους υπευθύνους των νοικοκυριών. Με κριτήριο την ηλικία οι μειώσεις στους δείκτες ανισότητας είναι εξαιρετικά μικρές. Με εξαίρεση τη Δανία και ορισμένες χώρες της ομάδας των νέων μελών –όπως Βουλγαρία, Εσθονία, Λιθουανία και Λετονία– η ηλικία δεν μπορεί να αποδώσει αξιόλογο τμήμα της ανισότητας. Στον αντίποδα, η επαγγελματική κατάσταση του υπευθύνου διαδραματίζει έναν σχετικά βαρύνοντα ρόλο. Όπως και προηγουμένως, μέσα από τον δείκτη μέσης απόκλισης λογαρίθμων, σε αρκετές χώρες της ΕΕ15 η ερμηνευτική ισχύς εκτιμάται ότι είναι αυξημένη, όπως για παράδειγμα στην Ιρλανδία (24,7%) και τη Γερμανία (21,3%), αλλά και τη Δανία (18,3%) και την Ελλάδα (15,5%). Επιπλέον, στις χώρες της Βαλτικής τα ποσοστά υπολογίζονται αρκετά υψηλά. Με κριτήριο το εκπαιδευτικό επίπεδο των υπευθύνων, η Πορτογαλία (23,6%), το Βέλγιο (18%) και η Ισπανία (17%) παρουσιάζουν σχετικά υψηλές τιμές, ενώ η Ελλάδα (με 14,9%) κατατάσσεται τέταρτη μεταξύ των χωρών της ΕΕ15. Τα νεότερα μέλη της ΕΕ εμφανίζουν αισθητά υψηλότερα αποτελέσματα.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν και τα ποσοστά που εμφανίζει ο Πίνακας 3.5 όπου εξετάζεται το ποσοστό ερμηνείας της συνολικής

ανισότητας με βάση ορισμένα βασικά από τα χαρακτηριστικά των ατόμων. Σε συνέχεια των προηγούμενων ευρημάτων, η ηλικία των ατόμων διαδραματίζει έναν αρκετά περιορισμένο ρόλο. Σχεδόν σε κανέναν από τους δείκτες δεν διαφαίνεται κάποια τάση ή αξιόλογο επίπεδο ερμηνευτικής ισχύος, ανεξαιρέτως χωρών και ομαδοποιήσεων, κάτι το οποίο επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα παλαιότερων ερευνών. Τα αποτελέσματα μεταβάλλονται αισθητά όταν αναφερόμαστε στους υπολογισμούς που προκύπτουν με βάση την επαγγελματική κατάσταση των ατόμων.

Συγκεκριμένα, οι χώρες της ΕΕ15 εκτιμάται ότι έχουν μια ενισχυμένη και καθοριστική επίδραση της επαγγελματικής κατάστασης στην επίδραση της ανισότητας. Η Ιρλανδία (16,2%) και η Ελλάδα (15,3%) προπορεύονται, ενώ αρκετά κοντά τους υπολογίζονται και χώρες όπως το Βέλγιο (14,5%) και η Σουηδία (14,3%). Πέραν τούτων, στις χώρες των νέων μελών, οι εκτιμήσεις είναι ακόμα πιο υψηλές, θέτοντας το ζήτημα της επαγγελματικής κατάστασης ως κεντρικό στη συζήτηση για την κατάρτιση μέτρων άμβλυνσης της ανισότητας. Τέλος, το επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων εμφανίζει μερικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με την επαγγελματική κατάσταση. Στις χώρες του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου είναι σχετικά μειωμένο και, μεταξύ των χωρών της ΕΕ15, μόνο η Πορτογαλία (19,5%), το Βέλγιο (18,3%) και η Ισπανία (15%) ξεπερνούν το 15%.

Συμπερασματικά, τα κριτήρια ερμηνείας της εισοδηματικής ανισότητας εμφανίζουν διαφορετικά επίπεδα ερμηνευτικής ισχύος μεταξύ των χωρών της ΕΕ15 και των υπολοίπων νέων μελών. Στην πρώτη ομάδα τα αποτελέσματα είναι σχετικά ανίσχυρα, ενώ στη δεύτερη, πιο σημαντικά. Επιπλέον, μεταξύ των παρουσιαζόμενων κριτηρίων, εκείνο της επαγγελματικής κατάστασης των υπευθύνων και δευτερευόντως, των ατόμων, διαδραματίζει τον πιο βαρύνοντα ρόλο. Σε αυτό, ενδεχομένως και να συμβάλλει η αλλαγή στο τοπίο των εργασιακών σχέσεων, όπως αυτό προωθήθηκε κατά τη διάρκεια της ευρωπαϊκής κρίσης, κατά την οποία η αύξηση της ανεργίας και η άνοδος της μερικής απασχόλησης επηρέασαν το οικογενειακό εισόδημα. Στην επόμενη υποενότητα η ανάλυση επικεντρώνεται στην Ελλάδα και στον ρόλο των κοινωνικών μεταβιβάσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4

Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας, όπως εκτιμάται ότι ερμηνεύεται από τις διαφορές πληθυσμιακών ομάδων με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά των υπευθύνων των νοικοκυριών, ΕΕ27, 2017

	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	Ηλικία υπευθύνου			Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου			Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου		
			L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²
EE-27	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	17,9	13,8	6,5	18,3	14,5	6,9	5,8	4,9	2,4
		Σουηδία	-	-	-	-	-	-	-	-	-
EE-15	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Φινλανδία	6,1	5,2	2,6	12,3	10,3	5,1	13,1	12,4	9,2
		Ολλανδία	4,6	3,9	1,9	10,0	8,4	4,1	10,5	10,1	7,0
		Αυστρία	1,8	1,6	0,8	5,9	4,7	2,2	7,5	8,1	6,8
		Βέλγιο	2,9	2,4	1,2	13,4	11,1	5,4	18,0	17,5	12,6
		Γερμανία	4,5	3,6	1,7	21,3	17,9	9,2	13,8	12,2	4,7
	Φιλελεύθερο	Γαλλία	4,7	3,7	1,8	9,4	7,1	3,2	13,1	9,9	1,6
		Λουξεμβούργο	2,9	2,0	0,9	10,9	8,4	3,9	12,2	13,1	9,3
		Ην. Βασίλειο	3,8	3,1	1,5	15,1	12,4	6,0	11,8	11,5	7,4
		Ιρλανδία	3,6	3,0	1,4	24,7	19,9	9,7	15,6	13,2	6,0
		Ιταλία	2,7	2,2	1,1	8,0	6,2	2,8	10,6	12,4	8,9
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ισπανία	1,8	1,6	0,8	14,4	11,2	5,2	17,0	19,1	16,4	
	Ελλάδα	1,3	1,1	0,5	15,5	11,7	5,3	14,9	14,4	7,6	
	Πορτογαλία	0,6	0,5	0,3	8,0	6,1	2,8	23,6	25,2	21,7	

Νέα Μέλη	Ρουμανία	5,6	4,7	2,3	32,2	24,6	11,5	30,3	36,3	35,5
	Βουλγαρία	17,1	13,9	6,7	39,3	32,6	16,2	27,6	21,8	8,8
	Εσθονία	20,4	16,0	7,5	36,1	28,4	13,4	14,0	15,5	14,4
	Ουγγαρία	1,9	1,5	0,7	10,1	8,4	4,1	17,5	17,1	11,2
	Λιθουανία	16,4	13,3	6,4	48,0	38,8	19,1	19,1	18,5	11,8
	Λετονία	20,8	16,9	8,3	42,0	33,4	16,0	19,2	20,2	15,9
	Πολωνία	4,0	3,4	1,7	13,6	11,3	5,5	19,3	20,6	18,2
	Σλοβακία	1,5	1,3	0,6	9,5	7,0	3,1	8,8	9,7	9,3
	Σλοβενία	2,4	2,0	1,0	10,8	8,7	4,1	21,5	22,1	20,1
	Τσεχία	9,1	7,3	3,5	18,3	14,7	7,0	14,4	13,4	10,3
	Μάλτα	-	-	-	19,4	15,6	7,5	22,9	24,5	21,6
	Κύπρος	3,9	3,1	1,5	10,3	8,2	3,9	23,1	21,0	14,2

Πηγή: EUSILC, επεξεργασία μικροδεδομένων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5

Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας, όπως εκτιμάται ότι ερμηνεύεται από τις διαφορές πληθυσμιακών ομάδων με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά των ατόμων, ΕΕ27, 2017

	Χώρα	Ηλικία ατόμου			Επαγγελματική κατάσταση ατόμου			Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου					
		L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²			
Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα												
	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	8,3	7,2	3,8	12,7	10,6	5,5	4,9	4,2	2,3		
		Σουηδία	5,7	5,0	2,7	14,3	12,1	6,5	6,6	6,4	4,3		
		Φινλανδία	5,7	4,9	2,6	13,4	11,2	5,8	13,6	12,9	9,7		
		Ολλανδία	4,1	3,5	1,8	10,8	9,1	4,8	10,6	10,2	7,1		
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	3,3	2,8	1,5	6,3	5,1	2,5	7,5	8,1	6,8			
	Βέλγιο	2,7	2,3	1,2	14,5	12,1	6,3	18,3	17,8	13,0			
	Γερμανία	2,8	2,3	1,2	12,9	11,2	6,1	10,3	8,7	3,5			
	Γαλλία	4,3	3,7	1,9	6,3	5,2	2,7	11,9	9,9	2,4			
	Λουξεμβούργο	1,8	1,5	0,8	6,3	5,1	2,5	11,0	11,5	8,7			
Φιλελεύθερο	Ην. Βασίλειο	3,7	3,1	1,6	13,7	11,4	5,9	10,1	9,8	6,2			
	Ιρλανδία	2,7	2,3	1,2	16,2	13,4	6,9	13,1	11,0	5,2			
	Ιταλία	3,3	2,9	1,5	10,8	8,7	4,4	10,2	11,8	9,3			
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ισπανία	1,8	1,5	0,8	13,7	11,1	5,6	15,0	16,8	14,6			
	Ελλάδα	1,6	1,3	0,7	15,3	12,4	6,2	11,6	11,5	6,3			
	Πορτογαλία	1,1	0,9	0,5	7,6	6,1	3,0	19,5	20,9	17,9			

EE-27	Νέα Μέλη	4,6	3,9	2,0	32,8	26,6	13,6	24,7	30,6	30,6
	Ρουμανία	4,6	3,9	2,0	32,8	26,6	13,6	24,7	30,6	30,6
	Βουλγαρία	7,5	6,1	3,1	30,1	24,9	13,0	23,6	20,0	9,3
	Εσθονία	11,0	8,7	4,2	24,0	19,0	9,4	10,3	11,6	11,3
	Ουγγαρία	1,3	1,1	0,6	7,2	6,0	3,2	13,1	13,3	9,6
	Λιθουανία	9,4	7,7	3,9	30,2	24,8	12,8	14,6	15,2	11,2
	Λετονία	11,8	9,6	4,8	28,6	23,1	11,6	15,9	17,3	14,6
	Πολωνία	2,0	1,7	0,9	11,2	9,5	5,0	15,6	17,0	15,4
	Σλοβακία	2,4	2,0	1,1	8,9	7,0	3,4	8,0	9,1	8,9
	Σλοβενία	0,9	0,7	0,4	7,2	5,9	3,0	16,1	16,7	15,4
	Τσεχία	5,8	4,7	2,4	13,8	11,3	5,7	11,0	10,7	8,5
	Μάλτα	-	-	-	13,9	11,5	5,9	21,4	22,4	19,6
	Κύπρος	2,3	2,0	1,0	7,0	5,8	2,9	18,1	16,3	10,6

Πηγή: EUSILC, επεξεργασία μικροδεδομένων.

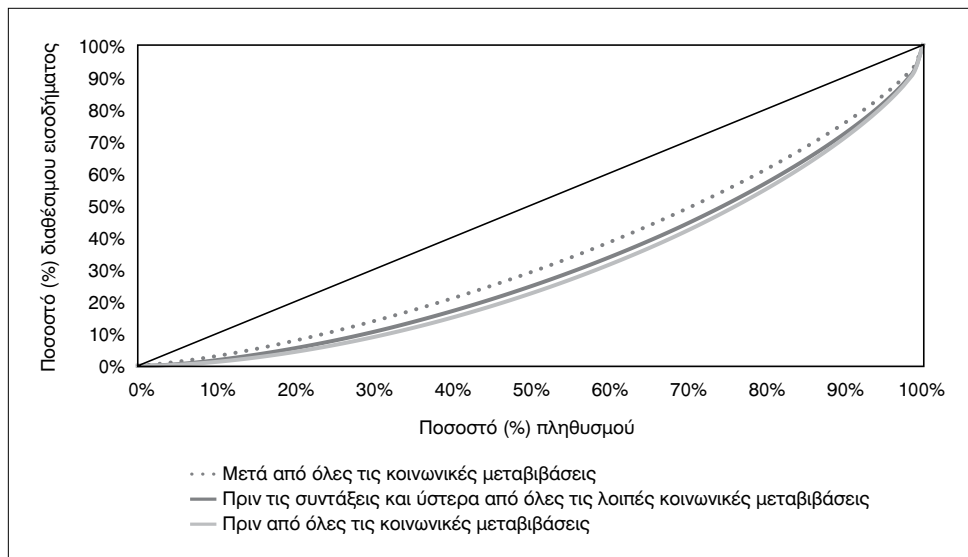
3.4. Ανισότητα και κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα

Στη συνέχεια εξετάζεται ο βαθμός επίδρασης των συντάξεων και των λοιπών μεταβιβαστικών πληρωμών στην τελική κατανομή διαθέσιμου εισοδήματος του πληθυσμού στην Ελλάδα για το 2018. Το Διάγραμμα 3.1 αποδίδει την ποσοστιαία κατανομή του εισοδήματος με τη μορφή καμπυλών Lorenz. Η παραστατική απεικόνιση των τριών ξεχωριστών καμπυλών επιτρέπει την αξιολόγηση της απόστασής τους από τη διαγώνιο, η οποία αναπαριστά την υποθετική κατάσταση απόλυτης ισότητας. Όσο περισσότερο οι καμπύλες εμφανίζονται να είναι απομακρυσμένες από τη διαγώνιο, τόσο υψηλότερη εκτιμάται ότι είναι και η ανισότητα. Προϋπόθεση αποτελεί η ταξινόμηση των εισοδημάτων του πληθυσμού από το μικρότερο στο μεγαλύτερο, τόσο επί του συνόλου (μετά από όλες τις μεταβιβάσεις) όσο και επί του μερικού εισοδήματος –όπως αυτό προκύπτει πριν από την καταβολή των μεταβιβαστικών πληρωμών, κατά την πρωτογενή κατανομή που προκύπτει στην ελληνική οικονομία. Κατ' αυτό τον τρόπο, το Διάγραμμα 3.1 απεικονίζει τις καμπύλες πριν και μετά τις λοιπές μεταβιβάσεις και τις συντάξεις, δηλαδή πριν και μετά την παρέμβαση του κράτους, μέσω άσκησης κοινωνικής προστασίας.

Όπως είναι εμφανές, η ανισότητα που προκύπτει πριν από όλες τις μεταβιβάσεις είναι σαφώς υψηλότερη. Σύμφωνα με τα δεδομένα, έως και το 60ό εκατοστημόριο του πληθυσμού, η συμβολή των λοιπών μεταβιβάσεων επενεργεί διορθωτικά στην αναδιανομή του συνολικού εισοδήματος. Από την άλλη πλευρά, οι συντάξεις ενεργούν θετικά έως και το 66ο εκατοστημόριο. Κατά συνέπεια, οι μεταβιβάσεις έχουν θετική επίδραση για το 65% περίπου του συνολικού πληθυσμού στην Ελλάδα. Τέλος, η συμβολή των λοιπών μεταβιβάσεων σε σχέση με τις συντάξεις είναι σαφώς περισσότερο περιορισμένη.

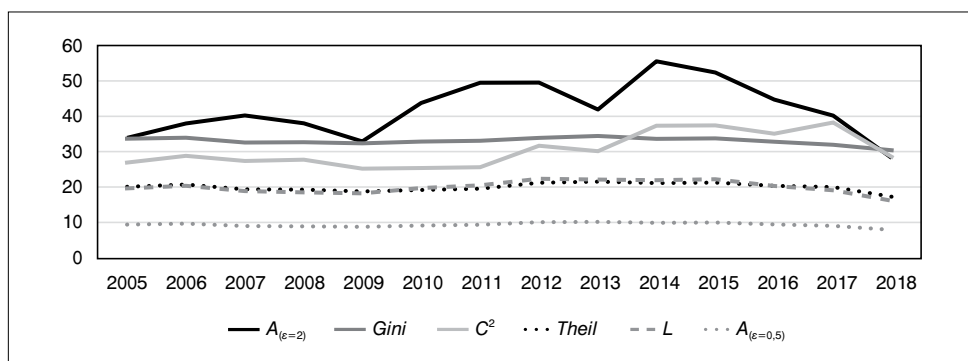
Το Διάγραμμα 3.2 απεικονίζει την εξέλιξη των βασικών δεικτών ανισότητας για την Ελλάδα, για την περίοδο 2005 έως 2018. Λόγω της πολύχρονης και βαθιάς ύφεσης, οι μεταβολές ορισμένων δεικτών είναι απότομες καθώς –όπως έχει ήδη επισημανθεί– εμφανίζουν διαφορετική ευαισθησία σε διαφορετικά σημεία της κατανομής. Οι δείκτες $A_{(\epsilon=0,5)}$, *Theil* και *L* υπόκεινται σε πολύ ήπια διακύμανση. Βασική αιτία αποτελεί η συμβολή των χαμηλών εισοδημάτων στη διαμόρφωση του επιπέδου

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1
 Καμπύλες Lorenz πριν και μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, 2018, Ελλάδα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUSILC και επεξεργασία μικροδεδομένων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2
 Βασικοί δείκτες ανισότητας διαθέσιμου εισοδήματος, 2005-2018, Ελλάδα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUSILC και επεξεργασία μικροδεδομένων.

ανισότητας όπως μετριέται από αυτούς (βλ. Μισσός, 2019α) Κατά συνέπεια, η ήπια μεταβολή τους υπογραμμίζει ότι οι σχετικές αποστάσεις μεταξύ των χαμηλών εισοδημάτων δεν έχουν μεταβληθεί σημαντικά κατά τη διάρκεια των ετών 2005 έως 2018. Εν συνεχεία, ο δείκτης *Gini* παρουσιάζει σημαντική ευαισθησία στις μεταβιβάσεις εισοδήματος που λαμβάνουν χώρα στα ενδιάμεσα κλιμάκια της κατανομής.

Αντίστοιχα, ο δείκτης *Gini* δεν μεταβάλλεται σημαντικά, καθώς οι σχετικές θέσεις των εισοδημάτων που αντιστοιχούν στα μεσαία κλιμάκια δεν μετακινήθηκαν σε βαθμό που να αλλάζει το σχήμα της κατανομής. Έτσι, στη διάρκεια της εν λόγω περιόδου, οι δείκτες καταγράφουν μια μικρή μόνο άνοδο της ανισότητας κατά την περίοδο 2007 έως 2013, η οποία κατά τα αμέσως επόμενα χρόνια επανέρχεται στα προηγούμενα περίπου επίπεδα. Από την άλλη πλευρά, οι δείκτες $A_{(e=2)}$ και C^2 υπόκεινται σε μεγαλύτερες διακυμάνσεις, έχοντας ιδιαίτερη ευαισθησία στις μεταβολές που συμβαίνουν στα άκρα. Η σημαντική διακύμανσή τους επισημαίνει ότι ο συνδυασμός των μεταβολών που έχουν συμβεί στα πολύ υψηλά και πολύ χαμηλά εισοδήματα συνεισφέρει στην αύξηση των ανισοτήτων.

Η καταγραφή της ανόδου των δεικτών με ευαισθησία στα άκρα της εισοδηματικής κατανομής αποτελεί άλλη μία όψη της δημόσιας συζήτησης περί υποχώρησης της λεγόμενης «μεσαίας τάξης» (Collins, 2016). Αν και ως όρος η μεσαία τάξη αποτελεί μια εξαιρετικά χαλαρή και ανεπαρκώς προσδιορισμένη κοινωνικο-οικονομική κατηγορία, η ευρεία χρήση της στον δημόσιο λόγο την έχει καταστήσει ουσιαστικό θέμα συζήτησης και αντιπαράθεσης. Παρ' όλα αυτά και παρά τις μεθοδολογικές διαφορές και αδυναμίες που προκύπτουν από τον ορισμό της, η αυξητική τάση της απόστασης μεταξύ των ακραίων εισοδημάτων σηματοδοτεί τη μετακίνηση των εισοδημάτων από το μέσο προς τα άνω και κάτω άκρα, διαμορφώνοντας μια συνθήκη πόλωσης. Η ύφεση και τα βάρη της οικονομικής πολιτικής, όπως εφαρμόστηκαν κατά τα έτη 2009 έως και 2013, διέρρηξαν και χαλάρωσαν το πλέγμα συνοχής που είχε δημιουργηθεί κατά τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Από το 2014 και ύστερα, οι ακραίες διαφορές φαίνεται να περιορίζονται, με το γενικό εισόδημα να παραμένει σε αρκετά χαμηλότερα επίπεδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΕ

4.1. Η μέτρηση της φτώχειας

Η εκτίμηση των ποσοστών φτώχειας ακολουθεί μια ευρύτατα διαδεδομένη προσέγγιση κατά την οποία το νοικοκυριό (ή το άτομο), το εισόδημα του οποίου υπολογίζεται ότι είναι χαμηλότερο από το 60% του εθνικού διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος, χαρακτηρίζεται ως «φτωχό». Το εν λόγω όριο διαθέσιμου εισοδήματος ή κατώφλι (threshold) φτώχειας ή γραμμή φτώχειας (poverty line) χρησιμοποιείται κάπως αυθαίρετα, χωρίς επαρκή και αναντίρρητη εμπειρική τεκμηρίωση. Η πλατιά του διάδοση και χρήση δεν βασίζεται στην αναλυτική υπεροχή του σε σύγκριση με άλλα κατά καιρούς προτεινόμενα μέτρα αλλά σε μια γενικευμένη σύμβαση που έχει επικρατήσει μεταξύ των αναλυτών διεθνώς.²¹

Από την άλλη πλευρά, η ευρεία διάχυση του εν λόγω δείκτη από τους διεθνείς φορείς πολιτικής, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τις ευρωπαϊκές στατιστικές αρχές, βασίζεται και στο γεγονός ότι τα διαθέσιμα δεδομένα επιτρέπουν τον υπολογισμό χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία. Επιπλέον, το μέτρο είναι εύληπτο και επιτρέπει συγκρίσεις μεταξύ χωρών της ΕΕ και τη συνέπεια μεταξύ των πολλαπλών μελετών που παράγονται επί του θέματος. Παρ' όλα αυτά και πάντα σε συμφωνία με τη βάση δεδομένων της Eurostat, παρακάτω παρουσιάζονται και οι δείκτες χάσματος (ή βάθους) φτώχειας, καθώς και «διαχρονικά σταθερού ορίου» (anchored at a fixed point in time) φτώχειας. Ο πρώτος αντιστοιχεί στον λόγο της απόστασης μεταξύ του διάμεσου εισοδήματος των φτωχών από τη γραμμή

²¹ Atkinson (1983, 1998), Piachaud (1987) και Townsend (1993). Η επιλογή της διαμέσου έγκειται στο γεγονός ότι ο μέσος χαρακτηρίζεται από ευαισθησία στην ύπαρξη ακραίων τιμών. Επίσης, λόγω του ότι η μορφή των παρατηρούμενων κατανομών είναι αριστερόκυρτη, παρατηρείται ότι το 60% του διάμεσου εισοδήματος παράγει εκτιμήσεις αντίστοιχες με το 50% του μέσου που χρησιμοποιούνταν σε παλαιότερες προσεγγίσεις (βλ. Παπαθεοδώρου 2006).

φτώχειας, αποδίδοντας την απόσταση του εισοδήματος που κατέχει ο διάμεσος φτωχός από το κατώφλι. Από την άλλη πλευρά, ο δείκτης απόλυτης φτώχειας υπολογίζεται χρησιμοποιώντας το όριο φτώχειας του 2007 (έρευνα 2008).

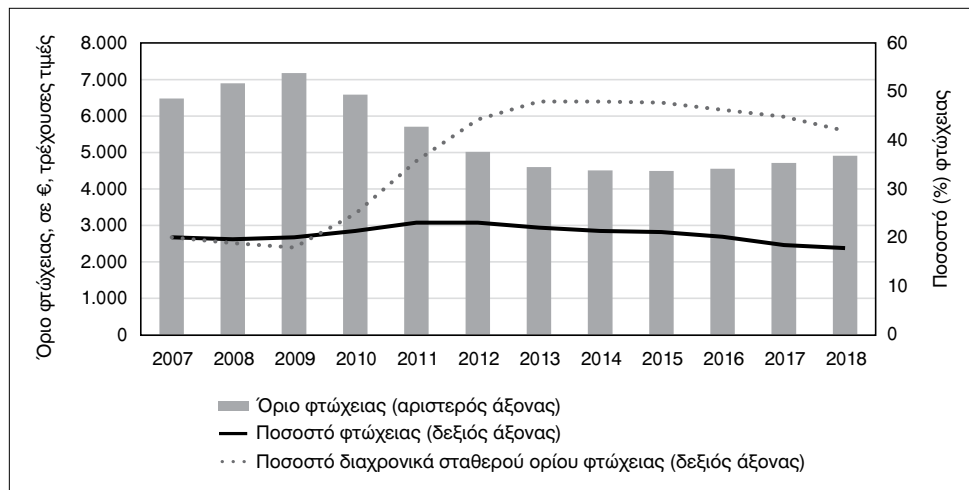
4.2. Εξέλιξη βασικών δεικτών φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ

Ακολούθως, ο αριστερός άξονας του σύνθετου Διαγράμματος 4.1 απεικονίζει το ετήσιο ύψος του ατομικού ορίου φτώχειας σε τρέχουσες τιμές και ο δεξιός άξονας το ποσοστό φτώχειας του πληθυσμού. Όπως παρατηρείται, από το 2007 έως και το 2018 οι μεταβολές της γραμμής φτώχειας είναι αρκετά σημαντικές. Μετά από μία περίοδο σχετικής ανόδου, το όριο φτώχειας αγγίζει τα €7.178 το 2009, ενώ μέχρι και το 2015 μειώνεται αισθητά, καταλήγοντας στα €4.500 –ποσοστιαία μείωση 37,3%, δέκα ποσοστιαίες μονάδες περισσότερο από την αντίστοιχη μείωση του ΑΕΠ της ίδιας περιόδου. Από το 2015 έως και το 2018, η προηγούμενη τάση αντιστρέφεται και η γραμμή φτώχειας αυξάνεται κατά 9,2% φτάνοντας το 2018 τα €4.917. Με τον τρόπο αυτό, μέσα σε μία τετραετία καλύφθηκε το 1/4 των εισοδηματικών απωλειών της υφεσιακής περιόδου.

Συνέπεια των προαναφερόμενων μεταβολών, και ειδικότερα της μείωσης του ορίου φτώχειας, είναι η διακύμανση του ποσοστού φτώχειας. Η σχετική θέση του πληθυσμού των φτωχών, σύμφωνα με τον κυρίαρχο ορισμό, φαίνεται να μην αλλάζει σημαντικά. Ήδη, το 2007, το ποσοστό φτώχειας του πληθυσμού στην Ελλάδα ανερχόταν σε 20,1%, ενώ κατά το 2011 σε 23,1%. Εν συνεχεία, μέχρι και το 2018, ακολούθησε μια ήπια πτωτική πορεία καταλήγοντας σε 17,9%. Όπως γίνεται κατανοητό, η συγκεκριμένη προσέγγιση ενσωματώνει τη μεταβολή του ορίου φτώχειας, δηλαδή βασίζεται στο μέγεθος τις μεταβολές του οποίου προσπαθεί να αποδώσει. Ο εναλλακτικός δείκτης ποσοστού φτώχειας ενός διαχρονικά σταθερού ορίου²² που δημοσιεύεται από την Eurostat διατηρεί το όριο

²² «Ως προς τη διαχρονική μεταβολή, πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ μεταβολών σε όρους απόλυτης φτώχειας –δηλαδή όταν η γραμμή φτώχειας παραμένει διαχρονικά σταθερή» (Τσακλόγου κ.ά., 2008, σελ. 11).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1
Δείκτες ποσοστού (%) φτώχειας και ετήσιο όριο φτώχειας σε €, τρέχουσες τιμές, Ελλάδα, 2007-2018 (έρευνες 2008-2019)

Πηγή: Eurostat, Income and Living Conditions.

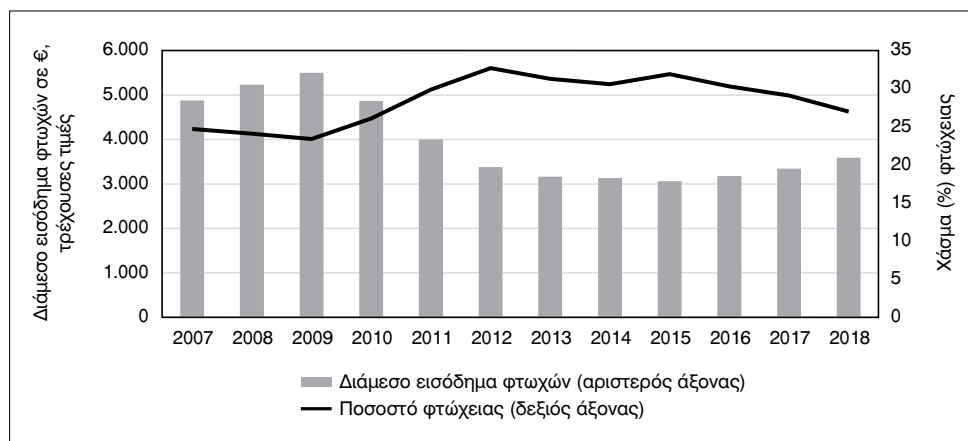
φτώχειας του 2007 (έρευνα 2008) διαχρονικά αμετάβλητο, υπολογίζοντας το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από αυτό το σταθερό κατώφλι. Όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 4.1, από το 2009 και ύστερα, η αύξηση του ποσοστού διαχρονικά σταθερού ορίου φτώχειας στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά σημαντική, αγγίζοντας το 50% κατά την περίοδο 2013-2014 –έτη κατά τα οποία στην Ελλάδα καταγράφηκαν και τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας.²³

Αντίστοιχα το Διάγραμμα 4.2 παρουσιάζει μια διαφορετική όψη της εισοδηματικής φτώχειας, επικεντρώνοντας την ανάλυση στον δείκτη χάσματος φτώχειας. Η συγκεκριμένη προσέγγιση επιτρέπει την εξέταση ενός δείκτη που αφορά την κατάσταση των εισοδημάτων του φτωχού πληθυσμού σε σύγκριση με το όριο φτώχειας και δείχνει την απόσταση του διαθέσιμου εισοδήματος με το οποίο διαβιοί το διάμεσο νοικοκυριό

²³ Σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, το 2013, το μέσο ποσοστό ανεργίας για το σύνολο της χώρας ανήλθε σε 27,3%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2

Δείκτης χάσματος (%) φτώχειας και διάμεσο εισόδημα του πληθυσμού των φτωχών σε €, τρέχουσες τιμές, Ελλάδα, 2007-2018 (έρευνες 2008-2019)

Πηγή: Eurostat, Income and Living Conditions.

των φτωχών από το κατώφλι φτώχειας. Την περίοδο πριν από το 2009, η ονομαστική αξία του χρηματικού εισοδήματος του διάμεσου φτωχού αυξανόταν ετησίως, φτάνοντας περίπου τα €5.498 τον χρόνο (€458 μηνιαίως). Στη συνέχεια, μέχρι και το 2015, η συρρίκνωση των εισοδημάτων στη χώρα μας, όπως ήταν αναμενόμενο, παρέσυρε και το διάμεσο εισόδημα του πληθυσμού των φτωχών. Η μείωση κατά 44% σηματοδοτεί μια εντονότατη προσαρμογή των εισοδημάτων των κάτω του κάτω άκρου της κατανομής που συνετέλεσε και στη διαφοροποίηση του γενικού επιπέδου ανισότητας. Εν συνεχεία, έως και το 2018, η βελτίωση των εισοδηματικών συνθηκών διόρθωσε κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες περίπου. Παράλληλα, από το 2015 και ύστερα, το χάσμα φτώχειας ανέπτυξε μια ήπια αλλά συνεπή τάση μείωσης, κινούμενο από 31,9% στο 27%.

Η συνδυαστική ανάγνωση των Διαγραμμάτων 4.1 και 4.2 οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, στο σύνολο της περιόδου που εξετάζεται, το μερίδιο του πληθυσμού που ανήκει στο εισοδηματικά χαμηλότερο δεκατημόριο

του πληθυσμού²⁴ υπέστη αναλογικά σημαντικότερη προσαρμογή. Επιπλέον, οι πολυεπίπεδες περικοπές κατέληξαν ώστε, σε τρέχουσες τιμές, το εισόδημα του διάμεσου φτωχού το 2009 να είναι μεγαλύτερο του ορίου φτώχειας του 2015 κατά 22%. Τα δεδομένα συνεπώς καταδεικνύουν ότι η συναθροιστική επίπτωση των μέτρων εισοδηματικής πολιτικής δεν ήταν οριζόντια, αλλά αντιστρόφως προοδευτική. Η ποσοστιαία περικοπή των φτωχότερων στρωμάτων ήταν μεγαλύτερη της αντίστοιχης των περισσότερο ευκατάστατων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αντίστοιχα δεδομένα για το ποσοστό φτώχειας των χωρών της ΕΕ27.²⁵ Ο Πίνακας 4.1 παρουσιάζει τα δεδομένα των χωρών, ομαδοποιημένων κατά τύπο κοινωνικού κράτους, ώστε να γίνονται εμφανείς ορισμένες βασικές τάσεις. Παρ' όλα αυτά, οι διακυμάνσεις που καταγράφονται είναι ποικίλες, ένδειξη που σηματοδοτεί την περιορισμένη ερμηνευτική ισχύ του τυπολογίου. Συγκεκριμένα, από τις χώρες που παραδοσιακά ανήκουν στο σοσιαλδημοκρατικό πρότυπο, κατά την περίοδο 2009 έως 2017, παρατηρείται ότι η Σουηδία και η Ολλανδία αυξάνουν τα ποσοστά φτώχειας. Στις χώρες του συντηρητικού-κορπορατιστικού προτύπου, η αύξηση είναι έντονη για το Λουξεμβούργο²⁶ και το Βέλγιο, και οριακή για τη Γερμανία. Μεταξύ των χωρών του φιλελεύθερου προτύπου το Ην. Βασίλειο καταγράφει μικρή αύξηση, ενώ, από τις χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού, η Ελλάδα και η Πορτογαλία σημειώνουν μειώσεις.

Παρατηρώντας τον μέσο όρο της περιόδου 2009-2018, μπορούμε να λάβουμε μια αρκετά καλή εικόνα της σχετικής κατάταξης των χωρών, απαλλάσσοντας την ερμηνεία μας από συγκυριακές μεταβολές. Έτσι, σύμφωνα με τον μέσο όρο μιας σημαντικής για την Ευρώπη δεκαετίας,

²⁴ Επειδή το ποσοστό φτώχειας διαχρονικά κυμαίνεται κοντά στο 20%, το διάμεσο επίπεδο φτώχειας αντιπροσωπεύει –κατά προσέγγιση– το εισοδηματικά χαμηλότερο 10%. Με την υπόθεση ότι εκεί η κατανομή είναι ισοϋψής.

²⁵ Στις αναλύσεις που ακολουθούν το Ην. Βασίλειο περιλαμβάνεται στην ομάδα της ΕΕ27, καθώς ο τερματισμός της συμμετοχής του στην Ένωση έλαβε επίσημα τέλος στις 31 Ιανουαρίου 2020, ενώ η παρούσα έκθεση, λόγω διαθεσιμότητας της βάσης δεδομένων, έχει ως χρονικό ορίζοντα το 2018.

²⁶ Εις το εξής, το Λουξεμβούργο δεν θα λαμβάνεται υπόψη στις αναλύσεις, καθώς τα υπερβολικά υψηλά εισοδήματα που καταγράφει στο εσωτερικό του, σε συνδυασμό με την έντονη διασπορά τους, το καθιστούν μια εξαιρετικά ακραία τιμή του δείγματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1
Ποσοστό (%) φτώχειας στην ΕΕ27 κατά τύπο κοινωνικού κράτους, 2009-2017

Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	2009	2011	2013	2015	2017	Μέσος όρος (2009-2017)	Κατάταξη
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	13,3	12,0	12,1	11,9	12,7	12,3	25 ^η
	Σουηδία	14,8	15,2	15,6	16,2	16,4	15,7	16 ^η
	Φινλανδία	13,1	13,2	12,8	11,6	12,0	12,4	24 ^η
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Ολλανδία	10,3	10,1	11,6	12,7	13,3	11,6	26 ^η
	Αυστρία	14,7	14,4	14,1	14,1	14,3	14,2	19 ^η
	Βέλγιο	14,6	15,3	15,5	15,5	16,4	15,4	17 ^η
	Γερμανία	15,6	16,1	16,7	16,5	16,0	16,2	12 ^η
	Γαλλία	13,3	14,1	13,3	13,6	13,4	13,6	21 ^η
Φιλελεύθερο	Λουξεμβούργο	14,5	15,1	16,4	16,5	18,3	16,0	14 ^η
	Ην. Βασίλειο	17,1	16,0	16,8	15,9	18,6	16,7	11 ^η
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιρλανδία	15,2	16,3	16,4	16,8	14,9	15,8	15 ^η
	Ιταλία	18,7	19,5	19,4	20,6	20,3	19,8	7 ^η
	Ισπανία	20,7	20,8	22,2	22,3	21,5	21,4	3 ^η
	Ελλάδα	20,1	23,1	22,1	21,2	18,5	21,2	4 ^η
	Πορτογαλία	17,9	17,9	19,5	19,0	17,3	18,5	9 ^η
ΕΕ27								
ΕΕ15								

Νέα Μέλη		21,6	22,9	25,1	25,3	23,5	23,7	1 ^η
	Ρουμανία	21,6	22,9	25,1	25,3	23,5	23,7	1 ^η
	Βουλγαρία	20,7	21,2	21,8	22,9	22,0	22,0	2 ^η
	Εσθονία	15,8	17,5	21,8	21,7	21,9	19,7	8 ^η
	Ουγγαρία	12,3	14,3	15,0	14,5	12,8	13,9	20 ^η
	Λιθουανία	20,5	18,6	19,1	21,9	22,9	20,9	6 ^η
	Λετονία	20,9	19,2	21,2	21,8	23,3	21,2	5 ^η
	Πολωνία	17,6	17,1	17,0	17,3	14,8	16,7	10 ^η
	Σλοβακία	12,0	13,2	12,6	12,7	12,2	12,6	23 ^η
	Σλοβενία	12,7	13,5	14,5	13,9	13,3	13,6	22 ^η
	Τσεχία	9,0	9,6	9,7	9,7	9,6	9,4	27 ^η
	Μάλτα	15,5	15,1	15,8	16,5	16,8	16,2	13 ^η
	Κύπρος	15,6	14,7	14,4	16,1	15,4	15,4	18 ^η
EE27								

Πηγή: Eurostat, Income and Living Conditions.

παρατηρούμε ότι η Ισπανία και η Ελλάδα κατατάσσονται 3η και 4η αντίστοιχα, στις θέσεις με το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας. Την πρώτη θέση καταλαμβάνει η Ρουμανία και τη 2η η Βουλγαρία. Στον αντίποδα, τρεις από τις συνολικά τέσσερις χώρες του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου, η Ολλανδία, η Δανία και η Φινλανδία, κατατάσσονται στις τελευταίες θέσεις. Τις ποιοτικές διαστάσεις αυτής της κακής επίδοσης για τη χώρα μας θα εξετάσουμε στην επόμενη ενότητα.

Περαιτέρω, ο Πίνακας 4.2 αποτυπώνει την εναλλακτική προσέγγιση υπολογισμού του ποσοστού φτώχειας, υπολογιζόμενου σύμφωνα με το διαχρονικά σταθερό κατώφλι του 2007. Όπως και στον Πίνακα 4.1, η μορφή παρουσίασης διατηρεί το τυπολόγιο των διαφόρων συστημάτων κοινωνικής προστασίας, στοχεύοντας στην αναζήτηση ομαδοποίησης των επιμέρους καταγεγραμμένων τάσεων. Ο διαφοροποιημένος τρόπος μέτρησης ποσοστού φτώχειας δίνει τη δυνατότητα σύγκρισης μεταξύ των ετών, στον βαθμό που αυτό μπορεί να αποτυπωθεί από ένα κατώφλι φτώχειας που παραμένει διαχρονικά σταθερό σε τρέχουσες τιμές. Έτσι, εξετάζεται το ποσοστό του πληθυσμού που διαβιού κάτω από αυτό το όριο, τόσο για το έτος 2009 όσο και για το 2017. Η μείωση του ποσοστού διαχρονικά σταθερού ορίου φτώχειας σημαίνει ότι, κατά την εν λόγω περίοδο, το επίπεδο των εισοδημάτων σε σύγκριση με εκείνο από το οποίο προέκυψε το επίμαχο όριο, σε τρέχουσες τιμές, αυξάνεται. Στην αντίθετη περίπτωση, καταγράφεται μείωση και άρα πρέπει να εξεταστεί η εισοδηματική διαφοροποίηση στα διάφορα σημεία της κατανομής.

Σύμφωνα με τον δείκτη διαχρονικά σταθερού ορίου φτώχειας, μεταξύ του 2009 και του 2017, οι χώρες του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου εμφανίζονται να έχουν πτωτική τάση, ενώ η Ολλανδία παραμένει ουσιαστικά αμετάβλητη. Αντίστοιχες, αλλά λίγο ηπιότερες τάσεις, καταγράφονται και μεταξύ των χωρών του συντηρητικού-κορπορατιστικού προτύπου, ενώ, στις χώρες που εκπροσωπούν το φιλελεύθερο σύστημα προστασίας, οι μειώσεις είναι πολύ σημαντικές. Ειδικότερα η Ιρλανδία εμφανίζεται να έχει ανακάμψει εισοδηματικά από την απότομη καθίζηση που καταγράφηκε το 2009 –μείωση κατά 8,6 ποσοστιαίες μονάδες.

Διαφορετική εικόνα παρουσιάζεται στις χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου, όπου οι δείκτες εμφανίζουν μία όψη των επιδράσεων από τη σφοδρότητα της οικονομικής κρίσης κατά την αντίστοιχη περίοδο. Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ του 2009 και του 2017, το ποσοστό διαχρονικά

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2
Ποσοστό (%) φτώχειας σταθερού ορίου 2007, στην ΕΕ27 κατά τύπο κοινωνικού κράτους, 2009-2017

	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	2009	2017	Διαφορά ποσοστιαίων μονάδων 2009-2017
ΕΕ27	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	12,6	9,7	-2,9
		Σουηδία	14,0	10,8	-3,2
		Φινλανδία	12,0	10,4	-1,6
		Ολλανδία	10,0	10,1	0,1
	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	12,9	11,7	-1,2
		Βέλγιο	13,0	12,7	-0,3
		Γερμανία	15,8	12,9	-2,9
		Γαλλία	12,3	11,9	-0,4
		Λουξεμβούργο	14,4	14,9	0,5
	Φιλελεύθερο	Ην.Βασίλειο	21,4	18,2	-3,2
		Ιρλανδία	20,0	11,4	-8,6
	Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	19,7	24,0	4,3
		Ισπανία	20,6	25,5	4,9
		Ελλάδα	18,0	44,9	26,9
		Πορτογαλία	16,1	16,4	0,3
	Νέα Μέλη	Ρουμανία	16,5	9,6	-6,9
		Βουλγαρία	14,8	11,3	-3,5
		Εσθονία	19,7	7,9	-11,8
		Ουγγαρία	13,7	9,1	-4,6
		Λιθουανία	28,8	13,8	-15,0
Λετονία		32,8	16,7	-16,1	
Πολωνία		13,0	5,5	-7,5	
Σλοβακία		7,3	6,1	-1,2	
Σλοβενία		12,1	11,8	-0,3	
Τσεχία		7,8	4,7	-3,1	
Μάλτα		16,8	8,1	-8,7	
Κύπρος		17,4	25,5	8,1	

Πηγή: Eurostat, Income and Living Conditions.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3
Χάσμα (%) φτώχειας στην ΕΕ27 κατά τύπο κοινωνικού κράτους, 2009-2017

Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	2009	2011	2013	2015	2017	Μέσος όρος (2009-2017)	Κατάταξη	
ΕΕ27	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	21,6	19,5	18,5	20,8	19,1	20,6	17 ^η
		Σουηδία	19,9	22,7	21,7	21,1	19,9	20,7	16 ^η
		Φινλανδία	13,8	15,0	13,9	13,9	14,2	14,1	27 ^η
		Ολλανδία	16,2	17,3	16,9	17,3	18,3	17,0	25 ^η
ΕΕ15	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	21,8	20,1	20,1	19,8	21,7	21,1	13 ^η
		Βέλγιο	18,0	18,7	18,8	19,3	19,4	18,6	20 ^η
		Γερμανία	20,7	21,1	23,2	20,7	22,0	21,4	12 ^η
		Γαλλία	19,5	16,2	16,6	16,6	16,8	16,9	26 ^η
Φιλελεύθερο	Λουξεμβούργο	18,6	15,0	16,3	23,2	24,4	18,9	19 ^η	
	Ην. Βασίλειο	21,4	20,9	19,4	22,4	23,0	20,9	14 ^η	
	Ιρλανδία	15,5	19,7	18,9	18,5	15,3	17,7	23 ^η	
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	24,8	26,0	28,2	31,6	29,5	28,0	5 ^η	
	Ισπανία	26,8	30,6	31,6	31,4	28,5	30,4	2 ^η	
	Ελλάδα	23,4	29,9	31,3	31,9	29,1	29,2	4 ^η	
	Πορτογαλία	22,7	24,1	30,3	26,7	24,5	26,1	8 ^η	

Νέα Μέλη		31,3	31,1	34,6	36,2	35,2	33,9	1 ^η
	Ρουμανία	29,6	31,4	33,2	30,4	26,9	30,0	3 ^η
	Βουλγαρία	23,2	23,8	22,0	20,5	21,9	22,3	11 ^η
	Εσθονία	16,5	20,9	22,3	18,8	24,1	20,9	15 ^η
	Ουγγαρία	32,6	22,6	22,7	28,0	28,2	26,9	7 ^η
	Λιθουανία	28,9	28,6	23,6	24,0	27,8	27,1	6 ^η
	Λετονία	22,2	22,2	23,2	24,4	23,3	22,7	10 ^η
	Πολωνία	25,7	20,5	29,0	26,1	25,6	25,4	9 ^η
	Σλοβακία	20,2	19,1	22,0	20,2	17,5	19,7	18 ^η
	Σλοβενία	21,1	19,1	18,0	19,5	15,0	18,0	22 ^η
	Τσεχία	17,3	16,1	17,9	15,9	17,0	17,3	24 ^η
	Μάλτα	18,0	19,0	18,5	17,3	18,6	18,1	21 ^η
	Κύπρος							
EE27								

Πηγή: Eurostat, Income and Living Conditions.

σταθερού ορίου φτώχειας αυξήθηκε κατά 4,3 ποσοστιαίες μονάδες στην Ιταλία, κατά 4,9 στην Ισπανία και κατά μόλις 0,3 στην Πορτογαλία. Από την άλλη πλευρά, τα δεδομένα για την Ελλάδα καταγράφουν ραγδαία αύξηση κατά 26,9 ποσοστιαίες μονάδες, την υψηλότερη σε σχέση με όλες τις χώρες της ΕΕ27. Επιπλέον, μεταξύ των νέων μελών, η μόνη χώρα που παρουσιάζει αύξηση του αντίστοιχου ποσοστού είναι η Κύπρος, γεγονός που ενισχύει την άποψη ότι η επίδραση της κρίσης ήταν και εκεί έντονη, επηρεάζοντας σημαντικά το επίπεδο του διαθέσιμου εισοδήματος. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι μια πληρέστερη ερμηνεία των πολλαπλών διαστάσεων που ανακύπτουν από τον δείκτη διαχρονικά σταθερού ορίου φτώχειας απαιτεί την παράλληλη διερεύνηση του βαθμού ανισότητας, όπως αυτή καταγράφεται από τις μεταβολές στην κατανομή εισοδήματος και όχι απλώς και μόνο του ύψους του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος και του πληθυσμού που διαβιού κάτω από αυτό. Κατά συνέπεια, ο εν λόγω δείκτης αποτελεί ένδειξη η οποία πρέπει να εξεταστεί με ιδιαίτερη προσοχή.

Μια ιδιαίτερα σημαντική πλευρά του ζητήματος της φτώχειας, η οποία διαδραματίζει και ολοένα σημαντικότερο ρόλο στη χάραξη κοινωνικής πολιτικής, αποτελεί το *χάσμα φτώχειας*. Λόγω των περιορισμένων δημοσιονομικών πόρων και των κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας που εφαρμόστηκαν συντεταγμένα από την ΕΕ, σημαντικό τμήμα του συνόλου των επιδομάτων περιορίστηκε για την ενίσχυση των μελών των νοικοκυριών που διαβιούσαν υπό καθεστώς ακραίας φτώχειας. Κατά συνέπεια, η εισοδηματική κατάσταση του κατεξοχόν φτωχού πληθυσμού είναι ένας από τους πλέον κρίσιμους παράγοντες και η εξέταση της κατανομής των εισοδημάτων τους έχει ανανεώσει το ενδιαφέρον της συζήτησης για την ένταση της φτώχειας.

Η αύξηση του χάσματος φτώχειας σηματοδοτεί δυσμενείς αλλαγές στην κατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών που διαβιούν κάτω από το όριο της φτώχειας. Συγκεκριμένα, ο δείκτης χάσματος προσδιορίζει την ποσοστιαία απόσταση του διάμεσου εισοδήματος των φτωχών από το εκάστοτε κατώφλι ή, εναλλακτικά, οριοθετεί το εισόδημα του διάμεσου επιπέδου φτώχειας. Παρατηρώντας τα δεδομένα του Πίνακα 4.3 πιο πάνω, διαπιστώνεται ότι οι χώρες του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου τοποθετούνται χαμηλά στη γενική κατάταξη του διαχρονικού μέσου όρου, ενώ οι χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού χαρακτηρί-

ζονται από πολύ υψηλές τιμές. Η Ισπανία τοποθετείται στη 2η θέση, η Ελλάδα στην 4η και η Ιταλία στην 5η. Κατά συνέπεια, η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος του χαμηλότερου πληθυσμιακού δεκατημορίου στη διάρκεια της ευρωπαϊκής κρίσης ήταν σχετικά πιο έντονη από την αντίστοιχη των υπόλοιπων σημείων της κατανομής.

4.3. Βασικές διαστάσεις του ποσοστού φτώχειας και της συνεισφοράς στη φτώχεια στην ΕΕ 15

Εκτός από τους δείκτες ποσοστών και χάσματος φτώχειας του συνολικού πληθυσμού, όπως αυτοί προκύπτουν από τα δεδομένα των ερευνών της EUSILC, στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται μια σειρά συγκριτικών δεικτών φτώχειας στη βάση διαφορετικών κριτηρίων διαφοροποίησης των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του δείγματος. Σε συνέχεια των παραπάνω, η ανάγνωση των Πινάκων 4.4 έως 4.6 βασίζεται στη διαχείριση δύο διαφορετικών διαστάσεων για τις χώρες της ΕΕ15. Εκ πρώτης όψης, το δείγμα ταξινομείται μεταξύ διαφορετικών μονάδων ανάλυσης, όπως νοικοκυριά, υπεύθυνοι των νοικοκυριών και άτομα. Δεύτερον, καθεμία από τις προηγούμενες ομαδοποιήσεις διακρίνεται ως προς το μέγεθος, τον τύπο, την πληθυσμιακή πυκνότητα στην περιοχή διαμονής, την ηλικία, την επαγγελματική κατάσταση, την εκπαίδευση κ.ά.

Συγκεκριμένα, ο Πίνακας 4.4 αποτυπώνει το ποσοστό και την ποσοστιαία συνεισφορά στη συνολική φτώχεια,²⁷ των νοικοκυριών. Με κριτήριο το μέγεθος, τα μονομελή νοικοκυριά έχουν γενικά, σε κάθε χώρα, ένα μέσο προς υψηλό ποσοστό φτώχειας, ιδίως στη Γερμανία (30,5%) και στη Φινλανδία (29%). Νοικοκυριά με δύο ή τρία μέλη παρουσιάζουν τα σχετικά μικρότερα ποσοστά φτώχειας, ενώ στα τετραμελή το υψηλότερο καταγράφεται στην Ιρλανδία (27,6%). Αντίστοιχα, η Ιταλία (30,5%) και η Ισπανία (30,9%) έχουν τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας των νοικοκυριών

²⁷ Με τον όρο «ποσοστιαία συνεισφορά στη συνολική φτώχεια» εννοείται το ποσοστό που προκύπτει από τον λόγο του αριθμού των φτωχών-μελών μιας συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας στο σύνολο του πληθυσμού των φτωχών. Για παράδειγμα, η ποσοστιαία συμμετοχή των μονομελών νοικοκυριών που καταγράφονται στο σύνολο των φτωχών νοικοκυριών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4

Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση κριτήρια των νοικοκυριών, ΕΕ15, έρευνα 2018 (εισοδήματα 2017)

			Μέγεθος νοικοκυριού						
			1 άτομο	2 άτομα	3 άτομα	4 άτομα	5 άτομα	6+ άτομα	
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	26,8	9,8	9,2	4,1	12,8	13,0	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	22,2	32,1	15,5	19,3	9,1	1,8	
	Σουηδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	30,9	8,7	13,7	10,0	15,6	50,4	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	20,7	30,5	16,4	21,1	7,5	3,7	
	Φινλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	29,0	6,2	6,4	5,8	7,9	25,8	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	21,5	33,9	15,2	16,7	8,0	4,7	
	Ολλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	24,1	10,0	12,2	8,7	12,9	21,5	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	17,7	30,3	16,5	22,7	8,6	4,2	
	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	Ποσοστό (%) φτώχειας	22,7	11,4	11,1	11,6	15,9	24,3
			Συνεισφορά στη φτώχεια	16,8	27,4	20,3	20,8	10,4	4,4
Βέλγιο		Ποσοστό (%) φτώχειας	23,8	14,6	14,5	11,0	16,0	34,0	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	15,2	27,4	18,9	21,2	11,8	5,6	
Γερμανία		Ποσοστό (%) φτώχειας	30,5	14,3	10,3	8,2	13,7	20,5	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	20,9	34,2	18,1	18,4	6,2	2,1	
Γαλλία		Ποσοστό (%) φτώχειας	16,1	7,9	12,7	11,6	18,0	45,0	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	16,2	29,7	18,0	22,8	8,9	4,5	
Λουξεμβούργο		Ποσοστό (%) φτώχειας	27,8	12,3	15,9	16,0	27,2	35,6	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	14,7	26,8	21,4	25,0	8,6	3,4	
Φιλελεύθερο	Ην. Βασίλειο	Ποσοστό (%) φτώχειας	26,7	14,3	16,9	16,0	28,0	30,3	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	13,2	29,5	20,5	23,5	8,6	4,7	
	Ιρλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	9,9	22,3	17,4	27,6	15,9	6,9	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	14,0	24,0	25,0	27,2	7,1	2,8	

Τύπος νοικοκυριού										Πληθυσμιακή πυκνότητα στην περιοχή διαμονής		
Μονομελές νοικοκυριό	2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Μονογονεϊκά νοικοκυριά	2 γονείς με ένα εξαρτώμενο παιδί	2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	Λοιποί τύποι νοικοκυριών	Πυκνοκατοικημένη περιοχή	Περιοχή ενδιάμεσης πυκνότητας	Αραιοκατοικημένη περιοχή
26,8	12,4	2,2	10,8	29,5	4,5	2,9	12,3	2,5	0,0	12,5	8,7	9,3
22,2	17,1	11,6	3,4	7,4	9,6	16,1	8,6	3,8	0,0	32,5	34,1	33,4
30,8	8,5	5,1	7,7	39,9	10,4	8,7	27,2	12,6	42,7	13,9	16,5	20,2
20,7	14,6	13,1	3,3	7,4	10,3	17,8	8,6	3,7	0,4	39,9	40,3	19,8
29,0	6,8	3,7	2,2	27,5	4,8	4,9	14,2	14,6	-	10,0	10,6	11,1
21,5	17,4	14,3	3,3	5,0	10,9	14,3	11,0	14,1	23,1	23,7	9,3	10,8
24,1	8,0	10,9	7,9	32,5	9,1	7,5	15,5	11,1	-	26,1	12,1	15,6
17,7	15,0	13,5	5,0	4,6	10,4	18,4	10,3	14,8	3,8	18,1	17,1	11,0
22,7	10,7	9,5	2,5	40,7	13,7	13,0	25,7	11,1	-	26,1	12,1	15,6
16,8	15,2	10,7	10,6	3,0	12,0	15,0	7,6	9,1	0,0	31,0	30,8	38,2
23,8	9,4	15,5	4,5	42,6	12,2	9,9	25,7	14,8	3,8	18,1	17,1	11,0
15,2	12,4	12,1	7,5	7,0	10,3	15,9	11,2	7,6	0,8	28,0	53,6	18,4
30,5	11,4	13,2	7,4	33,5	8,2	8,2	16,6	9,2	7,2	21,2	22,8	14,2
20,9	16,8	14,3	6,3	5,2	11,5	14,3	6,2	3,9	0,6	0,0	0,0	0,0
16,1	7,3	5,6	8,2	34,9	7,8	10,4	28,1	24,9	20,0	20,7	16,6	20,4
16,2	14,3	12,9	5,2	6,4	10,9	18,2	9,2	4,8	1,9	47,3	19,2	33,4
27,8	12,2	6,8	12,4	44,9	13,7	14,1	31,2	24,6	71,5	11,0	16,2	14,3
14,7	14,0	10,2	7,5	5,3	13,9	18,9	6,8	8,6	0,1	15,1	43,7	41,2
26,7	9,7	15,3	13,4	42,2	15,4	16,6	32,9	15,2	-	22,4	21,2	21,0
13,2	14,8	12,2	10,1	6,6	11,6	16,3	7,7	7,6	0,0	58,7	28,9	12,5
9,9	10,3	9,0	9,2	8,0	9,5	18,9	13,2	12,0	0,0	35,9	23,5	40,6
14,0	8,4	13,7	16,9	3,9	12,2	17,3	4,1	9,5	0,0	34,3	41,2	24,5

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4 (συνέχεια)

			Μέγεθος νοικοκυριού					
			1 άτομο	2 άτομα	3 άτομα	4 άτομα	5 άτομα	6+ άτομα
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	24,3	14,1	16,6	23,5	30,5	31,2
		Συνεισφορά στη φτώχεια	14,0	24,0	25,0	27,2	7,1	2,8
	Ισπανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	21,1	18,2	18,1	22,1	30,9	46,1
		Συνεισφορά στη φτώχεια	10,2	24,4	25,2	28,4	8,2	3,5
	Ελλάδα	Ποσοστό (%) φτώχειας	18,7	12,1	16,7	20,4	24,7	30,4
		Συνεισφορά στη φτώχεια	10,0	23,1	23,2	27,2	10,3	6,2
	Πορτογαλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	26,1	16,6	13,5	14,4	24,5	37,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	9,3	27,1	28,2	24,7	7,2	3,5

που απαρτίζονται από πέντε μέλη και, τέλος, όσα νοικοκυριά απαριθμούν πάνω από έξι μέλη καταγράφουν αρκετά σημαντικά ποσοστά, όπως η Σουηδία (50,4%), η Γαλλία (45%) και η Ισπανία (46,1%). Επιπλέον, η συνεισφορά αυτών των ομάδων στη φτώχεια αποδίδει μια διαφορετική πλευρά του θέματος. Το ποσοστό συνεισφοράς των νοικοκυριών στη φτώχεια είναι σχεδόν αντιστρόφως ανάλογο των μελών τους. Έτσι, ενώ η Σουηδία, όπως αναφέρθηκε, έχει υψηλό ποσοστό φτώχειας στην κατηγορία των πολυμελών νοικοκυριών, η συμμετοχή τους στη φτώχεια είναι πολύ μικρή, περίπου 3,7%.

Αναφορικά με τον τύπο των νοικοκυριών, οι κατηγοριοποιήσεις που κατασκευάζουμε επικεντρώνονται στην παρουσία ή απουσία εξαρτώμενων τέκνων. Στην περίπτωση των δύο ενηλίκων άνω των 65 ετών χωρίς εξαρτώμενα τέκνα, τα υψηλότερα ποσοστά εμφανίζονται στις χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού συστήματος κοινωνικής προστασίας (κυμαίνονται από 13,2% έως και 17,8%). Από την άλλη πλευρά, στην ομάδα

Τύπος νοικοκυριού										Πληθυσμιακή πυκνότητα στην περιοχή διαμονής		
Μονομέλεις νοικοκυριό	2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Μονογονεϊκά νοικοκυριά	2 γονείς με ένα εξαρτώμενο παιδί	2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	Λοιποί τύποι νοικοκυριών	Πυκνοκατοικημένη περιοχή	Περιοχή ενδιάμεσης πυκνότητας	Αραιοκατοικημένη περιοχή
24,3	13,2	12,4	14,3	37,1	17,3	24,2	35,3	28,0	-	18,4	18,8	24,4
14,0	8,4	13,7	16,9	3,9	12,2	17,3	4,1	9,5	0,0	34,3	41,2	24,5
21,1	17,8	16,0	15,0	45,1	18,7	23,3	36,4	32,3	42,2	16,6	16,6	21,4
10,2	11,6	11,2	16,5	3,2	12,7	18,8	4,4	11,3	0,1	50,7	23,4	25,9
18,7	15,7	9,0	15,4	36,0	17,7	20,7	24,0	29,4	56,8	6,0	16,2	40,8
10,0	9,0	13,3	19,9	1,5	11,4	16,5	6,2	11,7	0,4	39,6	30,9	29,4
26,1	17,1	15,0	11,3	29,3	12,4	15,1	32,4	24,8	-	13,5	19,1	40,3
9,3	10,6	14,1	15,6	4,3	15,7	14,8	3,2	12,2	0,0	44,5	29,4	26,1

νοικοκυριών με δύο ενήλικες, τουλάχιστον ένας εκ των οποίων είναι άνω των 65 ετών, χωρίς εξαρτώμενα τέκνα, τα ποσοστά φτώχειας των αντίστοιχων χωρών παρουσιάζουν μια μικρή μείωση, αλλά παραμένουν τα υψηλότερα στην ΕΕ15. Περαιτέρω, τα ποσοστά φτώχειας των μονογονεϊκών νοικοκυριών καταγράφονται να είναι αρκετά υψηλότερα, με τις Αυστρία, Βέλγιο, Ηνωμένο Βασίλειο και Ισπανία να υπερβαίνουν το 40%. Ειδικά στην Ελλάδα, το αντίστοιχο ποσοστό αγγίζει το 36%, αλλά η αντίστοιχη συνεισφορά είναι πολύ μικρή.

Στην κατηγορία των νοικοκυριών με δύο ενήλικες και ένα εξαρτώμενα τέκνο, τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας υπολογίζονται στην Ισπανία (18,7%) και στην Ελλάδα (17,7%), ενώ υψηλά ποσοστά εμφανίζουν οι ίδιες χώρες μαζί με την Ιταλία για την κατηγορία δύο ενηλίκων με δύο εξαρτώμενα τέκνα. Τα ποσοστά αυξάνονται ακόμα περισσότερο στην περίπτωση των τριών τέκνων. Στην περίπτωση της Ελλάδας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζει το γεγονός ότι, μεταξύ του συνόλου των

κατηγοριών, εκείνη με την υψηλότερη συμμετοχή στη φτώχεια αφορά τα δύο μέλη με δύο εξαρτώμενα τέκνα. Τέλος, αναφορικά με την ταξινόμηση των νοικοκυριών βάσει πληθυσμιακής πυκνότητας της περιοχής διαμονής, η γενική τάση θέλει την πλειονότητα να εντοπίζεται στις πόλεις. Αντίθετα, στις χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού συστήματος προστασίας η τάση μετατοπίζεται προς αυτά τα νοικοκυριά που κατοικούν σε αραιοκατοικημένες περιοχές – αξίζει να αναφερθεί ότι η Ελλάδα καταγράφει το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας των εν λόγω νοικοκυριών, στο 40,8%.

Στη συνέχεια, ο Πίνακας 4.5 αποτυπώνει τα αντίστοιχα μεγέθη των *υπευθύνων των νοικοκυριών*, δηλαδή εκείνων των μελών, τα οποία κατά δήλωση των συνεντευξιαζόμενων έχουν αναλάβει τον πλέον ενεργό ρόλο στη διαχείριση των πόρων του νοικοκυριού και, συνήθως, προσφέρουν το υψηλότερο ποσοστό εισοδήματος σε αυτό. Με βάση την ηλικία του υπευθύνου, είναι εμφανές ότι το ποσοστό φτώχειας εμφανίζεται αυξημένο σε υπευθύνους με μικρότερες ηλικίες – κάτω των 24 ετών. Στα νοικοκυριά με υπεύθυνους ηλικίας 25 έως 34 ετών, η Ιταλία (26,4%), η Ισπανία (27%) και η Ελλάδα (25,4%) υπολογίζονται ως οι χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά, ενώ στις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες, τα αντίστοιχα ποσοστά διακρίνονται από μια σχετικά καλύτερα κατανεμημένη επίδοση.

Στον αντίποδα, επαρκώς εντονότερες διαφοροποιήσεις καταγράφονται στα ποσοστά φτώχειας νοικοκυριών βάσει της επαγγελματικής κατάστασης των υπευθύνων. Χαμηλά ποσοστά φτώχειας καταγράφονται σε όλες τις χώρες της ΕΕ15 για υπευθύνους μισθωτούς πλήρους απασχόλησης, ενώ εμφανώς υψηλότερα καταγράφονται για υπευθύνους με σχέση εργασίας μερικής απασχόλησης. Στην Ελλάδα (47,2%) και την Πορτογαλία (43,3%) ο δείκτης εμφανίζεται σημαντικά αυξημένος, όμως, το επίπεδο συνεισφοράς στη φτώχεια είναι αντίστροφο. Παρόμοιες τάσεις απεικονίζονται και για τους υπευθύνους αυτοαπασχολούμενους πλήρους ή μερικής απασχόλησης. Η διαφορά έγκειται στο ότι, ακόμα και για την περίπτωση της πλήρους αυτοαπασχόλησης, το επίπεδο φτώχειας στην Ελλάδα είναι αρκετά υψηλό, ενώ η συνεισφορά είναι αισθητά πιο αυξημένη σε σύγκριση με την περίπτωση των μισθωτών.

Όσον αφορά το κριτήριο της ανεργίας, τα δεδομένα συνηγορούν ότι αποτελεί ιδιαίτερος σημαντικό παράγοντα φτώχειας. Το εύρος των τιμών κυμαίνεται από 34,4% (Ολλανδία) έως 67,6% για τη Γερμανία, αλλά η διαφοροποίηση εστιάζει στον βαθμό συνεισφοράς στη φτώχεια. Για παράδειγμα, είναι ενδεικτικό ότι για την Ελλάδα το ποσοστό φτώχειας νοικοκυριών με υπεύθυνο άνεργο ανέρχεται στο 55,8% και η συνεισφορά τους στο 8,4%. Αντίστοιχα, στο Βέλγιο το ποσοστό φτώχειας της ίδιας κατηγορίας υπολογίζεται σε 62,3%, αλλά η συνεισφορά σε 4,6%. Επιπλέον, ο ρόλος των συνταξιούχων στην Ελλάδα είναι τέτοιος, ώστε να αντισταθμίζουν την ανοδική τάση του ποσοστού. Μεταξύ των χωρών της ΕΕ15, η Ελλάδα έχει το χαμηλότερο ποσοστό (10,2%) και την υψηλότερη συνεισφορά (31,2%).

Πέραν των υπολοίπων, η διάσταση του κριτηρίου της εκπαίδευσης διαμορφώνει ένα πλαίσιο όπου οι κατέχοντες χαμηλότερη βαθμίδα αντιμετωπίζουν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας. Μεταξύ των χωρών του Νοτιο-ευρωπαϊκού συστήματος, η Ελλάδα έχει τη χαμηλότερη επίδοση για τους μη έχοντες εκπαίδευση (27,3%), ενώ η Ισπανία την υψηλότερη (38,5%). Επιπλέον, η ομάδα των υπευθύνων που έχουν παρακολουθήσει ή ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση εμφανίζει μικρότερο κίνδυνο φτώχειας, ο οποίος μειώνεται περαιτέρω για όσους έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια. Υπό αυτό το κριτήριο, οι έχοντες ολοκληρώσει κάποιου είδους μετα-λυκειακή εκπαίδευση, καθώς επίσης και εκείνοι που κατέχουν οποιονδήποτε τίτλο τριτοβάθμιας (είτε μεταπτυχιακό, είτε διδακτορικό), αντιμετωπίζουν ένα σαφώς χαμηλότερο επίπεδο φτώχειας.

Στον Πίνακα 4.6 εμφανίζεται το ποσοστό και η συνεισφορά φτώχειας διαφόρων πληθυσμιακών κατηγοριών, βάσει των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των ατόμων. Σε σχέση με την ηλικία, τα χαμηλότερα ποσοστά εμφανίζονται στις μεγαλύτερες ηλικίες, αλλά οι ποσοστιαίες συνεισφορές ποικίλλουν, δυσκολεύοντας αρκετά την καταγραφή ενός μοτίβου ή τάσης στην ΕΕ15. Όπως και προηγουμένως, οι περισσότερο έντονες διαφοροποιήσεις συναντώνται όταν ως κριτήριο ομαδοποίησης θέτουμε την επαγγελματική κατάσταση των ατόμων. Εξαιρετικά χαμηλά ποσοστά φτώχειας στην Ελλάδα παρουσιάζουν οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης, ενώ αποτελούν το 1/4 της συνολικής φτώχειας. Αντίστοιχα

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.5

Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση κριτήρια των υπευθύνων των νοικοκυριών, ΕΕ15, έρευνα 2018 (εισοδήματα 2017)

			Ηλικία υπευθύνου						
			έως 24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω	
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	62,0	20,6	10,1	6,5	6,9	8,4	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	5,2	13,6	23,2	22,8	14,3	20,9	
	Σουηδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	-	-	-	-	-	-	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	-	-	-	-	-	-	
	Φινλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	44,4	12,7	9,8	8,3	9,4	12,2	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	4,6	14,8	22,0	19,8	15,2	23,6	
	Ολλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	67,7	12,0	12,2	10,5	15,0	10,8	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	2,3	12,8	21,2	25,0	18,1	20,5	
	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	Ποσοστό (%) φτώχειας	38,7	19,6	15,9	10,5	11,7	13,7
			Συνεισφορά στη φτώχεια	1,5	14,8	22,3	26,6	18,1	16,7
Βέλγιο		Ποσοστό (%) φτώχειας	55,7	15,9	16,9	16,1	14,4	16,9	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,8	13,7	23,4	24,7	17,8	19,5	
Γερμανία		Ποσοστό (%) φτώχειας	45,8	19,8	11,6	11,7	16,5	18,7	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	1,8	14,0	19,6	24,5	17,9	22,2	
Γαλλία		Ποσοστό (%) φτώχειας	35,0	12,5	16,6	13,9	11,4	8,7	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	2,5	14,5	23,2	22,7	16,6	20,4	
Λουξεμβούργο		Ποσοστό (%) φτώχειας	64,0	19,4	19,6	19,1	19,1	11,9	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,7	13,2	23,4	26,9	18,3	17,6	
Φιλελεύθερο	Ην. Βασίλειο	Ποσοστό (%) φτώχειας	48,9	20,0	18,6	16,6	17,4	19,0	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	1,9	12,5	23,6	23,0	17,7	21,3	
	Ιρλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	34,4	9,0	14,5	14,3	15,9	18,4	
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,6	10,6	24,1	27,9	19,9	16,9	

Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου							Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου				
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	Μισθωτός μερικής απασχόλησης	Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης	Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Οικονομικά μη ενεργός	Καμία εκπαίδευση	Έως υποχρεωτική εκπαίδευση	Δευτεροβάθμια	Μετα-λυκειακή εκπαίδευση	Τριτοβάθμια και άνω
4,1	11,3	20,1	36,0	48,6	8,7	41,3	-	18,3	13,5	0,0	8,9
52,4	4,8	6,6	0,8	3,8	20,3	11,2	0,0	16,7	43,5	0,5	39,2
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2,4	16,1	12,1	14,7	39,0	12,1	35,6	-	19,3	14,1	1,9	4,8
45,1	3,9	9,1	0,4	5,8	25,0	10,8	0,0	19,3	43,3	1,4	36,1
5,1	10,7	11,3	22,7	34,4	10,2	36,0	47,5	15,3	14,7	10,6	8,1
36,3	18,4	9,0	4,2	1,9	16,6	13,6	1,7	19,9	38,1	0,3	39,9
7,6	12,1	14,6	21,0	51,3	13,2	35,1	-	29,8	11,8	6,3	11,5
41,4	14,3	7,7	1,4	4,9	23,9	6,5	0,0	14,5	49,9	2,1	33,4
5,4	10,7	16,1	14,1	62,3	15,6	54,8	49,9	31,0	16,4	5,9	6,7
42,2	11,5	8,4	0,4	4,6	24,0	9,0	2,3	22,9	33,2	1,3	40,3
6,1	17,0	12,6	32,9	67,6	19,1	44,2	-	41,4	20,0	14,3	8,4
48,3	12,0	3,4	0,9	3,2	24,8	7,4	0,0	7,0	38,3	11,9	42,8
8,2	24,4	19,7	24,3	54,5	8,0	57,7	26,1	22,7	13,7	18,2	5,6
52,9	5,7	7,7	0,8	4,1	26,1	2,7	3,3	21,5	41,4	0,1	33,7
14,2	24,3	30,8	18,4	48,5	10,5	32,9	9,7	26,9	16,5	13,6	10,5
49,5	7,6	3,6	0,6	4,2	23,4	11,1	0,9	31,0	34,4	3,1	30,6
8,3	23,6	22,4	22,1	55,1	21,3	42,3	-	29,2	20,4	-	12,1
43,8	12,6	8,1	3,4	1,9	20,2	10,1	0,0	28,5	28,5	0,0	43,0
2,3	16,2	11,3	16,6	48,8	18,1	36,9	22,2	27,9	11,3	17,6	9,1
42,1	10,7	10,3	2,4	4,8	13,8	15,8	0,2	25,1	17,3	7,6	49,8

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.5 (συνέχεια)

			Ηλικία υπευθύνου					
			έως 24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	51,4	26,4	24,5	22,0	17,4	15,8
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,5	7,3	19,3	25,3	19,5	28,2
	Ισπανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	32,7	27,0	21,7	26,3	18,9	16,0
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,8	8,3	23,5	25,5	18,5	23,4
	Ελλάδα	Ποσοστό (%) φτώχειας	29,7	25,4	19,3	21,1	21,3	11,9
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,9	5,6	19,7	25,1	20,9	27,8
	Πορτογαλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	18,9	15,3	14,6	18,3	18,5	18,3
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,5	8,0	22,2	24,0	19,0	26,4

δεδομένα λαμβάνουμε και για τους συνταξιούχους. Το ποσοστό φτώχειας των μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων μερικής απασχόλησης στην Ελλάδα ξεπερνά το 30%, αλλά η συνεισφορά τους είναι αρκετά περιορισμένη.

Μεταξύ των χωρών της ΕΕ15, ο παράγοντας της ανεργίας διαδραματίζει αξιοσημείωτο ρόλο, καθώς στην πλειονότητα τους, το ποσοστό φτώχειας ανέρχεται αρκετά πάνω από το 40%. Υψηλότερο ποσοστό φτώχειας ανέργων καταγράφεται στη Γερμανία (64,6%) και στο Βέλγιο (50,2%), ενώ το χαμηλότερο στην Ολλανδία (28,8%) και στη Γαλλία (32,1%). Επίσης, οι χώρες με υψηλά ποσοστά ανεργίας, όπως η Ισπανία και η Ελλάδα, που επλήγησαν σφοδρότερα από την ευρωπαϊκή κρίση του 2009, παρουσιάζουν ευρήματα με την υψηλότερη συνεισφορά στη φτώχεια, 11,7% και 12,2%, αντίστοιχα.

Η διάσταση της εκπαίδευσης φαίνεται να επιδρά θετικά στην εισοδηματική προοπτική του πληθυσμού, αφού οι κατηγορίες του Πίνακα 4.6, οι

Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου							Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου				
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	Μισθωτός μερικής απασχόλησης	Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης	Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Οικονομικά μη ενεργός	Καμία εκπαίδευση	Έως υποχρεωτική εκπαίδευση	Δευτεροβάθμια	Μετα-λυκειακή εκπαίδευση	Τριτοβάθμια και άνω
13,9	34,5	21,6	34,6	55,9	13,3	39,3	30,2	27,1	16,4	7,6	8,6
40,7	5,3	13,1	0,9	4,0	26,0	10,1	2,7	45,4	34,4	0,9	16,6
12,4	28,2	28,3	39,7	57,2	13,7	30,5	38,5	27,6	20,7	39,7	9,8
42,7	4,4	9,4	0,4	10,1	21,7	11,3	8,8	38,9	20,8	0,2	31,4
9,8	47,2	23,5	40,4	55,8	10,2	28,9	27,3	25,3	19,6	16,9	7,8
33,0	1,8	17,2	0,8	8,4	31,2	7,6	3,2	32,6	32,9	6,1	25,3
8,4	43,3	28,5	43,8	49,3	16,7	44,7	38,3	21,3	10,8	16,2	3,6
51,2	1,4	7,2	0,6	6,5	28,4	4,7	5,8	58,6	16,9	0,4	18,3

οποίες είναι χωρίς ή έως υποχρεωτική εκπαίδευση, έχουν αρκετά υψηλά ποσοστά φτώχειας. Βέβαια, η διαφορά στη συνεισφορά είναι πολύ έντονη και αυτό αποτελεί ένδειξη και του γενικά υψηλού μορφωτικού επιπέδου στην ΕΕ. Στο Βέλγιο (43,5%) και στην Ολλανδία (41,4%) αποτυπώνονται τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας, ενώ η Ελλάδα (22,2%) κατέχει τη μικρότερη επίδοση των χωρών του Νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου στην κατηγορία όσων δεν έχουν καμία εκπαίδευση. Επιπλέον, η χώρα μας εμφανίζει ένα αρκετά χαμηλό ποσοστό φτώχειας (8,6%) σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ15. Γενικά, τα δεδομένα μεταξύ των χωρών παρουσιάζουν μια έντονη ετερογένεια, ώστε η καταγραφή μιας ξεκάθαρης τάσης δεν είναι σαφής.

Τέλος, αναφορικά με το φύλο, δεν διαπιστώνεται κάποια διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα ενδεχομένως και να οφείλεται στη μεθοδολογία που ακολουθείται από την Eurostat κατά τον υπολογισμό του ατομικού εισοδήματος, καθώς δεν εκπορεύεται

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.6

Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση κριτήρια των ατόμων, ΕΕ15, έρευνα 2018 (εισοδήματα 2017)

			Ηλικία ατόμου							
			0-6 ετών	7-15 ετών	16-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	10,1	12,0	31,3	19,9	10,0	5,8	7,2	9,0
		Συνεισφορά στη φτώχεια	6,8	10,9	11,4	11,8	13,2	13,8	12,5	19,6
	Σουηδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	20,6	18,4	27,1	18,9	15,2	10,5	10,1	14,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	8,4	10,4	10,4	13,8	12,6	13,2	11,4	19,8
	Φινλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	11,0	10,2	24,4	12,2	8,9	8,8	8,3	13,2
		Συνεισφορά στη φτώχεια	7,3	10,0	10,2	12,7	12,4	12,7	13,3	21,3
Ολλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	10,9	14,6	24,5	10,9	11,4	10,4	14,8	10,8	
	Συνεισφορά στη φτώχεια	7,5	9,9	11,2	12,6	12,1	14,9	13,4	18,4	
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	Ποσοστό (%) φτώχειας	21,8	17,6	15,2	16,1	13,0	11,0	11,7	13,9
		Συνεισφορά στη φτώχεια	7,3	8,5	9,8	13,6	13,2	15,7	14,6	17,1
	Βέλγιο	Ποσοστό (%) φτώχειας	20,5	19,4	20,5	13,8	14,8	14,9	14,0	16,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	8,1	10,1	10,4	13,0	13,1	14,1	13,1	18,0
	Γερμανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	14,4	13,7	19,6	17,2	11,4	12,4	18,5	18,4
		Συνεισφορά στη φτώχεια	6,6	7,7	9,5	12,5	12,3	16,1	14,8	20,7
	Γαλλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	18,2	20,4	20,0	11,4	12,9	12,9	10,0	8,3
		Συνεισφορά στη φτώχεια	8,4	10,4	10,4	11,8	12,9	12,9	13,6	19,5
	Λουξεμβούργο	Ποσοστό (%) φτώχειας	24,1	20,5	23,4	17,2	18,2	18,9	16,8	12,1
		Συνεισφορά στη φτώχεια	7,3	9,5	10,6	14,9	14,4	15,9	13,2	14,3
Φιλελεύθερο	Ην. Βασίλειο	Ποσοστό (%) φτώχειας	24,2	23,3	23,8	13,8	15,7	15,5	18,4	19,2
		Συνεισφορά στη φτώχεια	7,9	10,6	10,6	12,4	13,7	13,6	12,6	18,5
	Ιρλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	9,7	17,9	17,0	7,5	12,6	13,3	18,7	20,2
		Συνεισφορά στη φτώχεια	8,5	13,6	12,5	11,4	12,9	15,1	11,9	13,9

Επαγγελματική κατάσταση ατόμου							Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου						Φύλο ατόμου	
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	Μισθωτός μερικής απασχόλησης	Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης	Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Οικονομικά μη ενεργός	Καμία εκπαίδευση	Έως υποχρεωτική εκπαίδευση	Δευτεροβάθμια	Μετα-λυκειακή εκπαίδευση	Τριτοβάθμια και άνω	Άνδρας	Γυναίκα	
4,5	9,6	21,6	18,9	40,8	9,2	31,2	-	15,8	13,5	6,5	9,9	12,6	12,8	
43,7	5,5	4,5	0,7	4,0	23,4	18,1	-	22,6	42,1	0,4	35,0	49,7	50,3	
4,6	10,6	20,7	15,5	49,0	15,9	38,2	-	24,5	11,6	17,4	10,0	15,2	17,7	
40,2	9,5	5,2	1,0	4,1	25,5	14,5	-	26,0	38,3	6,2	29,6	50,2	49,8	
1,5	14,0	11,1	17,4	36,2	12,9	26,5	-	19,0	14,0	3,0	4,5	11,7	12,3	
38,0	4,2	6,3	0,4	6,4	27,7	17,0	-	24,4	42,1	1,0	32,5	49,2	50,8	
4,6	7,7	11,7	21,4	28,8	10,0	27,0	41,4	14,5	14,7	10,6	9,1	13,1	13,5	
25,8	21,8	5,4	4,1	2,1	17,2	23,6	1,5	24,7	38,8	0,2	34,8	49,7	50,3	
6,3	11,8	14,0	18,9	40,6	13,0	24,0	-	21,6	11,6	5,9	10,8	13,3	15,3	
35,8	12,7	5,4	1,0	4,5	26,9	13,7	-	20,9	46,7	1,9	30,5	49,2	50,8	
3,6	7,3	15,2	11,8	50,2	14,5	34,7	43,5	26,6	14,7	4,6	6,5	15,7	17,2	
31,4	13,2	5,4	0,5	4,1	25,5	20,0	2,6	27,4	33,2	1,1	35,8	49,4	50,6	
6,1	13,8	15,0	29,0	64,6	19,0	29,2	-	30,3	19,3	12,6	9,3	15,1	16,8	
37,8	14,6	2,3	0,9	3,1	26,5	14,9	-	11,7	40,9	12,4	35,1	49,4	50,6	
5,4	14,0	16,8	17,9	32,1	7,3	27,1	23,9	17,5	11,2	7,8	5,8	13,5	13,3	
37,1	8,0	5,1	0,8	5,7	30,2	13,1	3,2	26,6	40,9	0,2	29,1	48,5	51,5	
11,8	22,2	27,4	8,0	46,6	8,9	26,2	11,8	24,7	15,6	11,6	11,3	17,0	19,6	
39,7	8,6	2,7	0,5	4,2	20,4	23,9	0,8	31,4	36,1	2,1	29,5	50,4	49,6	
6,8	17,7	19,0	19,0	44,3	21,5	34,4	-	26,6	19,1	-	11,3	17,5	20,0	
38,4	13,2	5,9	3,2	2,3	22,2	14,8	-	27,8	31,6	-	40,7	49,4	50,6	
1,4	11,2	11,5	14,2	45,4	19,5	28,6	19,1	28,0	13,6	16,2	7,8	13,5	16,3	
35,6	11,9	7,0	1,9	5,2	13,9	24,5	0,3	25,0	24,2	7,3	43,2	49,5	50,5	

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.6 (συνέχεια)

		Ηλικία απόμου								65 ετών και άνω
		0-6 ετών	7-15 ετών	16-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών		
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	25,8	26,7	26,1	21,9	20,4	19,8	17,7	15,3
		Συνεισφορά στη φτώχεια	6,0	8,5	8,8	11,0	13,8	16,1	13,3	22,5
	Ισπανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	24,6	27,4	30,3	22,6	18,8	24,0	17,9	15,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	7,1	8,9	8,8	11,5	16,2	15,9	12,8	18,8
	Ελλάδα	Ποσοστό (%) φτώχειας	19,5	23,1	28,2	18,9	18,5	20,0	18,3	11,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	6,1	9,2	8,4	11,0	15,2	15,1	13,4	21,7
	Πορτογαλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	14,1	21,3	21,5	14,1	13,8	17,6	18,3	17,7
		Συνεισφορά στη φτώχεια	5,7	9,2	9,6	11,1	14,7	14,8	13,4	21,5

Πηγή: EUSILC, διαχείριση μικροδεδομένων.

από το προσωπικό, αλλά από εκείνο του νοικοκυριού βάσει της κλίμακας ισοδυναμίας. Η εν λόγω προσέγγιση προϋποθέτει ότι όλα τα μέλη του νοικοκυριού απολαμβάνουν το ίδιο επίπεδο ευημερίας, με αποτέλεσμα οι υπολογισμοί να επηρεάζονται σημαντικά.

4.4. Η συμβολή των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη φτώχεια

Σε κάθε χώρα, η τελική διαμόρφωση της κατανομής εισοδήματος επηρεάζεται από τον τρόπο λειτουργίας του κράτους πρόνοιας, η αποτελεσματικότητα του οποίου κρίνεται από τη συμβολή του στην άμβλυνση των φαινομένων της φτώχειας και αποστέρησης. Το πλέγμα των μεταβιβαστικών πληρωμών του κράτους αποτελεί βασικό εργαλείο διαχείρισης των συνθηκών φτώχειας και ως εκ τούτου, η σχέση μεταξύ των

Επαγγελματική κατάσταση ατόμου							Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου					Φύλο ατόμου	
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	Μισθωτός μερικής απασχόλησης	Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης	Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Οικονομικά μη ενεργός	Καμία εκπαίδευση	Έως υποχρεωτική εκπαίδευση	Δευτεροβάθμια	Μετα-λυκειακή εκπαίδευση	Τριτοβάθμια και άνω	Άνδρας	Γυναίκα
10,3	22,2	17,6	22,4	43,6	12,0	29,4	28,4	25,1	16,1	11,3	8,7	19,4	21,2
30,6	6,1	8,5	1,0	7,6	21,9	24,3	3,0	44,5	36,0	0,8	15,7	48,6	51,4
10,2	24,8	23,2	36,8	46,8	12,8	28,4	32,4	26,9	20,5	26,3	9,3	20,9	22,2
36,2	5,6	6,6	0,4	11,7	17,9	21,7	8,2	39,1	22,9	0,1	29,7	49,1	50,9
7,2	25,3	19,4	28,4	40,9	8,7	25,0	22,2	22,9	19,4	15,6	8,6	18,5	18,5
26,1	2,7	11,2	1,1	12,2	24,7	21,9	3,9	31,9	33,1	6,9	24,3	48,6	51,4
7,7	30,3	25,0	31,4	41,0	15,8	29,3	34,3	20,9	12,6	17,9	4,5	16,6	17,9
43,7	2,2	5,2	0,7	7,6	25,9	14,7	6,5	54,2	20,5	0,7	18,2	47,3	52,7

δύο έχει συζητηθεί εκτενώς.²⁸ Ο βαθμός επίδρασης των χρηματικών²⁹ μεταβιβάσεων αποτελεί το αντικείμενο διερεύνησης της παρούσας υποενότητας, παρουσιάζοντας τα διαχρονικά δεδομένα για την Ελλάδα, αλλά και συγκριτικά με τις χώρες της ΕΕ15.³⁰ Συγκεκριμένα, τα δεδομένα της EUSILC επιτρέπουν τον διαχωρισμό των μεταβιβάσεων μεταξύ *συντάξεων και λοιπών κοινωνικών παροχών*. Οι τελευταίες περιλαμβάν-

²⁸ Βλ. Παπαθεοδώρου & Δαφέρμος (2010), Παπαθεοδώρου & Μισσός (2013), Heady κ.ά. (2001) και Guio (2005).

²⁹ Μια διαφορετική κατηγορία των παροχών παρέχεται από το κράτος σε είδος, όπως για παράδειγμα ο τομέας της εκπαίδευσης και της περίθαλψης. Οι διαφορές που καταγράφονται μεταξύ των χωρών σε παροχές σε είδος, δύναται να διαφοροποιήσουν τις συνθήκες διαβίωσης των πληθυσμών στους οποίους αναφέρονται.

³⁰ Η ομάδα της ΕΕ15 (Ευρωπαϊκή Ένωση των 15) αποτελεί υποκατηγορία της Eurostat και περιλαμβάνει τις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πριν από την 1η Μαΐου 2004.

νουν όλων των ειδών τα προνοιακά επιδόματα όπως, οικογενειακά, στεγαστικά, ανεργίας, ασθενείας, αναπηρίας κτλ.

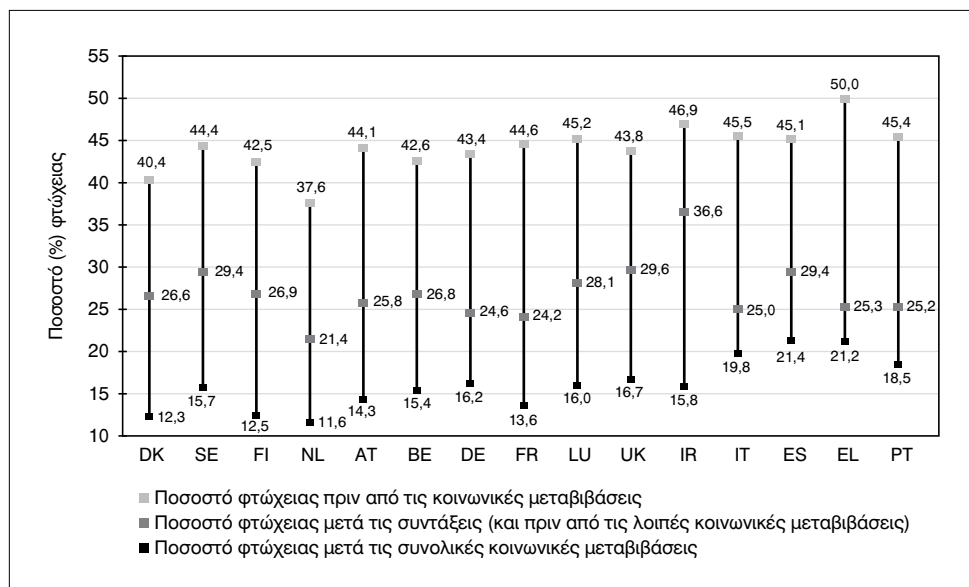
Το Διάγραμμα 4.3 αποτυπώνει τρεις διαφορετικούς δείκτες ποσοστού φτώχειας. Ο πρώτος εξ αυτών αναφέρεται στον υπολογισμό του πληθυσμού που θα διαβιούσε με ατομικό εισόδημα μικρότερο της αντίστοιχης γραμμής φτώχειας, σε περίπτωση πλήρους απουσίας του συνόλου των χρηματικών μεταβιβάσεων. Προς αποφυγή καταγραφής ακραίων συγκυριακών εκδηλώσεων, όπως ενδέχεται να προκύπτουν από τις ετήσιες έρευνες EUSILC, τα δεδομένα παρατίθενται ως μέσοι όροι της περιόδου 2009-2017.

Όπως είναι αναμενόμενο, το ποσοστό φτώχειας πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι αρκετά υψηλό για όλες τις χώρες της ΕΕ15, με τις περισσότερες να είναι άνω του 40%. Η αποτελεσματικότερη επίδοση καταγράφεται στην Ολλανδία με 37,6% και η υψηλότερη αφορά τη χώρα μας, με τον διαχρονικό μέσο να ανέρχεται σε 50%. Εν συνεχεία, η καταβολή των συντάξεων φαίνεται ότι διαδραματίζει εξόχως βαρύνοντα ρόλο στον μετριασμό του ποσοστού φτώχειας. Στην Ελλάδα οι συντάξεις υπολογίζεται ότι μειώνουν τον εν λόγω δείκτη κατά 25 ποσοστιαίες μονάδες περίπου, περισσότερο από κάθε άλλη χώρα της ΕΕ15. Στον αντίποδα, οι συντάξεις αμβλύνουν λιγότερο το γενικό ποσοστό φτώχειας του πληθυσμού στην Ιρλανδία.

Περαιτέρω, ιδιαίτερα σημαντική συμβολή στον περιορισμό του επιπέδου φτώχειας έχουν οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων). Ενώ στην Ελλάδα, όπως ήδη παρατηρήθηκε, οι συντάξεις συμβάλλουν πολύ σημαντικά στην κάμψη του υψηλού ποσοστού φτώχειας πριν από όλες τις μεταβιβαστικές πληρωμές, η επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι εξαιρετικά ασθενής. Συγκεκριμένα, στη χώρα μας καταγράφεται πτώση του ποσοστού φτώχειας λόγω επιδομάτων μόνο κατά 4 ποσοστιαίες μονάδες, όταν στις περισσότερες χώρες της ΕΕ15 η μείωση ξεπερνάει τις 10. Ειδικότερα για την Ιρλανδία, όπου οι συντάξεις εμφανίζουν τη μικρότερη επίδραση, η προσαρμογή του ποσοστού που οφείλεται στην καταβολή των λοιπών μεταβιβάσεων ανέρχεται σε 21 ποσοστιαίες μονάδες περίπου. Με άλλα λόγια, η λειτουργία του συστήματος προστασίας οργανώνεται με τρόπο που να στηρίζει το διαθέσιμο εισόδημα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και των εξαρτώμενων μελών των νοικοκυριών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3

Ποσοστό (%) φτώχειας πριν και μετά τις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, ΕΕ15, μέσος όρος 2009-2017 (έρευνες 2010-2018)

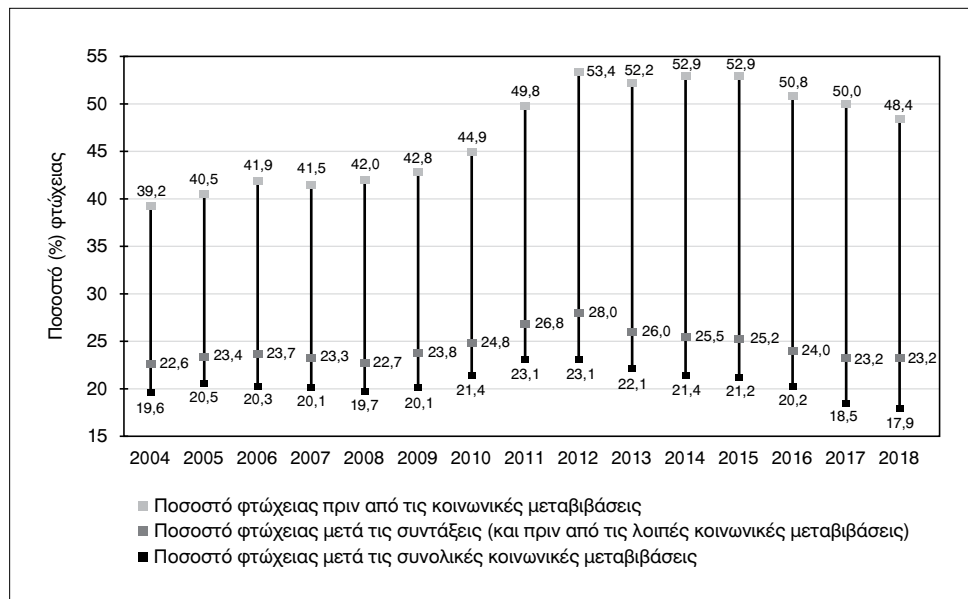
Πηγή: Eurostat, Income and Living Conditions.

Σημείωση: Αυστρία (AU), Βέλγιο (BE), Γαλλία (FR), Γερμανία (DE), Δανία (DK), Ελλάδα (EL), Ιρλανδία (IE), Ισπανία (ES), Ιταλία (IT), Ολλανδία (NL), Πορτογαλία (PT), Σουηδία (SE), Φινλανδία (FL), Ην. Βασίλειο (UK) και Λουξεμβούργο (LU).

Η μονομερής εστίαση του συστήματος προστασίας στην Ελλάδα αποτελεί μια σταθερά διαχρονική τάση. Σε συνέχεια του Διαγράμματος 4.3, στο Διάγραμμα 4.4 εμφανίζεται μόνο η Ελλάδα για μία περίοδο από το 2004 έως και το 2018. Κατά την περίοδο των υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης της οικονομίας, η διαφορά μεταξύ του ποσοστού φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ήταν αρκετά μικρότερη σε σχέση με αυτή που προέκυψε αργότερα. Η διεύρυνση της απόστασης μεταξύ των μεγεθών σηματοδοτεί την επιδείνωση των συνθηκών λειτουργίας της οικονομίας κατά την περίοδο της υφεσιακής περιόδου και την ανάγκη για αναθεώρηση και επαναπροσδιορισμό του ευρύτερου σχεδιασμού του

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4

Ποσοστό (%) φτώχειας πριν και μετά τις συντάξεις και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, Ελλάδα, 2004-2018 (έρευνες 2005-2019)

Πηγή: Eurostat, Income and Living Conditions.

συστήματος προστασίας, ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις τρέχουσες ανάγκες. Κατά συνέπεια, με την πάροδο των ετών, η συμβολή των μεταβιβαστικών πληρωμών σε χρήμα για την άμβλυνση των υψηλών επιπέδων φτώχειας γινόταν ολοένα και περισσότερο σημαντική.

Περαιτέρω, στην Ελλάδα, οι συντάξεις κατορθώνουν και απομειώνουν το ποσοστό φτώχειας κατά 22,5 ποσοστιαίες μονάδες κατά μέσο όρο στη διάρκεια της δεκαεπταετίας 2004-2018. Από την άλλη πλευρά, οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εμφανίζονται εξαιρετικά ανίσχυρες στο να περιορίσουν την εισοδηματική φτώχεια. Η αντίστοιχη συμβολή τους υπολογίζεται σε 3,8 ποσοστιαίες μονάδες. Η χώρα μας διατηρεί μία από τις πιο ανισοβαρείς κατανομές μεταξύ των δύο βασικών κατηγοριών, γεγονός που αφήνει ουσιαστικά περιθώρια βελτίωσης

μέσα από την ενίσχυση και αναδιάρθρωση των επιδομάτων που ανήκουν σε μη συντάξιμες παροχές.

Μια εναλλακτική προσέγγιση του ζητήματος, αναφορικά με το επίπεδο συμβολής του συστήματος προστασίας στην άμβλυση της φτώχειας του πληθυσμού, αφορά τον διαχωρισμό του δείγματος στη βάση ορισμένων δημογραφικών κριτηρίων. Επιπλέον, οι έρευνες της EUSILC μάς επιτρέπουν την εξέταση της συμβολής του κράτους πρόνοιας με μονάδα ανάλυσης τα νοικοκυριά, τα άτομα ή τους υπευθύνους των νοικοκυριών –δηλαδή αυτούς που κατά δήλωση των μελών των νοικοκυριών λαμβάνουν τις καθοριστικές αποφάσεις για την κατανομή του οικογενειακού εισοδήματος (όχι απαραίτητα του μέλους με το υψηλότερο εισόδημα). Έτσι, στον Πίνακα 4.7 διαχωρίζουμε μεταξύ διαφόρων κριτηρίων όπως το μέγεθος του νοικοκυριού, ο τύπος, ο βαθμός αστικότητας της περιοχής που εγκαθίσταται, η ηλικία του υπευθύνου, η επαγγελματική του κατάσταση, το επίπεδο εκπαίδευσης, η ηλικία των ατόμων, η επαγγελματική τους κατάσταση και το εκπαιδευτικό επίπεδο, καθώς και η περιφερειακή διάσταση στο σύνολό της. Εκτός από την προηγούμενη καταγραφή όπως έγινε στο Διαγράμματα 4.3 και 4.4, στον συγκεκριμένο πίνακα έχει προστεθεί ακόμα μία διάσταση της συμβολής των λοιπών μεταβιβάσεων αποκλειστικά. Όλα τα αποτελέσματα αφορούν την Ελλάδα και αναφέρονται στο 2018.

Βάσει του μεγέθους των νοικοκυριών παρατηρείται ότι, καθώς ο αριθμός των μελών αυξάνεται, ο βαθμός επίδρασης των μεταβιβάσεων φθίνει και το ποσοστό φτώχειας πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις έχει την τάση να μειώνεται. Τα νοικοκυριά με ένα άτομο έχουν πολύ υψηλό ποσοστό φτώχειας πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (68,4%), ενώ μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις το ποσοστό καταλήγει στο επίπεδο του 19%. Στην περίπτωση των νοικοκυριών που απαρτίζονται από τέσσερα ή περισσότερα άτομα το ποσοστό φτώχειας πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανέρχεται στο 40,2% και η επίδραση του συνόλου των μεταβιβάσεων το προσαρμόζει στο 21,5%. Κατά συνέπεια, ως κανόνας, η κρατική βοήθεια κατευθύνεται σε ολιγομελή νοικοκυριά τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των οποίων έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη χάραξη πολιτικής.

Εν συνεχεία, βάσει του τύπου των νοικοκυριών, αίσθηση προκαλεί το υψηλό επίπεδο ποσοστού φτώχειας που καταγράφεται για τα μονογονεϊκά

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7

Ποσοστό (%) φτώχειας πριν και μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ομάδες του πληθυσμού, Ελλάδα, 2018 (έρευνα 2019)

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
<i>Μέγεθος νοικοκυριού</i>				
1 άτομο	68,4	66,3	21,7	19,0
2 άτομα	64,1	62,5	15,1	12,7
3 άτομα	39,5	36,3	19,4	15,6
4 ή περισσότερα άτομα	40,2	32,9	29,8	21,5
<i>Τύπος νοικοκυριού</i>				
Μονομελές νοικοκυριό	68,4	66,3	21,7	19,0
2 ενήλικες κάτω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	31,9	29,7	17,6	15,1
2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 64) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	86,1	85,1	12,7	10,7
Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	48,5	46,2	18,5	15,4
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	49,2	43,8	42,5	36,9
2 γονείς με ένα εξαρτωμένο παιδί	22,9	19,3	19,2	15,3
2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	27,8	19,8	25,7	17,6
2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	42,4	30,4	40,4	27,0
Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	53,5	46,5	33,8	24,7
Λοιποί τύποι νοικοκυριών	61,00	61,00	56,4	56,4
<i>Βαθμός αστικότητας</i>				
Αστική περιοχή	46,4	43,5	17,8	14,2
Ημιαστική περιοχή	45,8	42,0	21,3	16,3
Αγροτική περιοχή	60,8	56,0	26,8	21,4

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7 (συνέχεια)

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
<i>Ηλικία υπευθύνου</i>				
έως 24 ετών	27,0	23,7	27,0	23,7
25-34 ετών	25,3	21,1	24,6	20,4
35-44 ετών	24,1	18,0	22,5	16,2
45-54 ετών	30,6	25,6	25,3	19,9
55-64 ετών	48,3	44,6	25,0	20,6
65 ετών και άνω	86,6	85,4	15,4	13,1
<i>Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου</i>				
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	13,6	9,8	12,0	8,1
Μισθωτός μερικής απασχόλησης	51,2	45,2	45,0	38,9
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης	29,3	24,7	25,8	21,0
Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχόλησης	30,5	25,5	26,8	21,9
Άνεργος	70,0	63,9	65,7	59,4
Συνταξιούχος	86,7	85,3	13,4	10,7
Οικονομικά μη ενεργός	76,6	71,6	33,2	26,7
<i>Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου</i>				
Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	81,4	78,6	27,5	22,6
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	57,8	51,2	31,5	24,4
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	48,7	44,4	21,5	17,0
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	41,2	36,4	18,0	12,5
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	31,7	30,0	8,9	7,4

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7 (συνέχεια)

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
<i>Ηλικία ατόμου</i>				
0-6 ετών	27,9	20,1	24,6	17,2
7-15 ετών	36,5	27,4	32,0	22,0
16-24 ετών	42,4	36,7	34,2	26,8
25-34 ετών	35,7	31,5	22,9	18,1
35-44 ετών	31,7	25,6	23,4	17,1
45-54 ετών	33,2	28,8	24,0	18,6
55-64 ετών	52,4	49,1	23,0	18,8
65 ετών και άνω	85,1	83,9	14,5	12,3
<i>Επαγγελματική κατάσταση ατόμου</i>				
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	16,6	13,2	10,5	7,1
Μισθωτός μερικής απασχόλησης	42,4	36,2	30,4	23,1
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης	29,6	25,7	21,3	17,6
Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχόλησης	40,0	33,2	27,2	21,2
Άνεργος	63,2	58,1	48,3	42,2
Συνταξιούχος	84,4	83,0	11,5	9,0
Οικονομικά μη ενεργός	62,1	56,3	33,1	25,2
<i>Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου</i>				
Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	78,4	75,0	27,0	21,7
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	55,4	48,6	33,0	25,1
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	49,2	45,0	21,7	17,0
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	37,1	32,5	15,3	10,1
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	30,2	28,4	9,3	7,7

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7 (συνέχεια)

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
<i>Γεωγραφική περιοχή</i>				
Αττική	42,8	40,5	16,0	12,8
Βόρειο Αιγαίο	55,6	51,5	26,4	20,7
Νότιο Αιγαίο	50,5	45,6	21,8	16,6
Κρήτη	50,9	46,1	19,0	13,6
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	58,3	52,6	32,1	24,0
Κεντρική Μακεδονία	52,9	48,1	25,6	20,0
Δυτική Μακεδονία	55,8	53,0	24,7	21,0
Ήπειρος	61,6	57,0	21,3	17,0
Θεσσαλία	57,6	53,5	24,8	19,1
Ιόνια Νησιά	54,7	49,4	17,9	13,4
Δυτική Ελλάδα	57,7	53,1	28,7	23,0
Στερεά Ελλάδα	56,9	53,4	24,3	20,1
Πελοπόννησος	53,8	50,0	22,9	18,3

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων SILC 2019 (εισοδήματα 2018).

νοικοκυριά, είτε πριν, είτε μετά τις μεταβιβαστικές πληρωμές. Όπως δύνανται να παρατηρηθεί από τα δεδομένα των ερευνών της EUSILC, η συγκεκριμένη κατηγορία κατέχει ένα ιστορικό υψηλών ποσοστών φτώχειας. Για παράδειγμα, το 2018 (όπως απεικονίζεται στον Πίνακα 4.4) το 49,22% των μονογονεϊκών νοικοκυριών διαβιούσε με ένα προ κρατικής ενίσχυσης διαθέσιμο εισόδημα που ήταν χαμηλότερο από το όριο φτώχειας. Ύστερα από το σύνολο των μεταβιβάσεων, το ποσοστό φτώχειας μειώνεται κατά μόλις 12,28 ποσοστιαίες μονάδες. Αντίστοιχα, το 2010, η εν λόγω κατηγορία εμφανιζόταν με ένα ποσοστό της τάξης του 52,9% (ποσοστό φτώχειας προ μεταβιβάσεων) και η επίδραση των χρηματικών ενισχύσεων του κράτους προσάρμοζε το τελικό αποτέλεσμα κατά 9,3

ποσοστιαίες μονάδες. Με άλλα λόγια, η εφαρμοζόμενη επιδοματική πολιτική, παρά τη ριζική αναδιμόρφωση από την οποία περιήλθε στη διάρκεια της μακρόχρονης ύφεσης στην Ελλάδα, δεν κατόρθωσε να διορθώσει αυτό το σοβαρό έλλειμμα μιας ευαίσθητης μερίδας του πληθυσμού των νοικοκυριών.

Ένα επιπλέον σχόλιο αναφορικά με τον τύπο των νοικοκυριών απαιτείται ώστε να επισημανθεί ότι ο θεσμός της οικογένειας δεν λειτουργεί πλέον ως ουσιαστικός χώρος παροχής εισοδηματικής προστασίας, στον βαθμό που αυτό ίσχυε παλαιότερα. Όπως εμφανίζεται από τα δεδομένα της EUSILC, οι τύποι οικογενειών που απαρτίζονται από εξαρτώμενα μέλη καταγράφουν υψηλότερα ποσοστά φτώχειας, ενώ παράλληλα, η επίδραση των κοινωνικών παροχών παραμένει αρκετά χαμηλού επιπέδου. Με άλλα λόγια, η διαδεδομένη άποψη για τη λειτουργία των χωρών που ανήκουν στο Νοτιο-ευρωπαϊκό πρότυπο προστασίας, όπου αρκετές όψεις του κοινωνικού κράτους υποκαθίστανται από την οικογένεια, μοιάζει να χάνει τη βαρύτητά της. Το σύστημα προστασίας στην Ελλάδα, ύστερα και από την αναμόρφωσή του κατά την περίοδο της παρατεταμένης ύφεσης, εξακολουθούσε και διατηρούσε σημαντικά κενά. Η ανάγκη επανασχεδιασμού και βελτίωσης των παρεμβάσεων του και των κριτηρίων παροχής επιδομάτων ενισχύεται από τις ενδείξεις των ερευνών ότι η παραδοσιακή μορφή του συστήματος προστασίας στη χώρα μας δεν εξελίχθηκε με τρόπο ώστε διατηρηθεί μια σχετική «συνέχεια» μεταξύ των συστημάτων. Η αναδίπλωση του ρόλου της οικογένειας άφησε εκτεθειμένα τα μέλη που ανήκαν σε συγκεκριμένους τύπους νοικοκυριών, καθώς η ποσοστιαία μείωση του εισοδήματός τους εμφανίζεται δυσανάλογα υψηλότερη από την αντίστοιχη μεσοσταθμική όλου του πληθυσμού.

Η ηλικία του υπευθύνου των νοικοκυριών δεν διαδραματίζει τόσο σημαντικό ρόλο στο τελικό ποσοστό φτώχειας. Παρ' όλα αυτά, η συμβολή των μεταβιβαστικών πληρωμών είναι πιο σημαντική στους μεγαλύτερης ηλικίας πληθυσμούς. Κάτι τέτοιο οφείλεται στο γεγονός ότι οι συντάξεις αποτελούν υψηλό ποσοστιαίο μερίδιο του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος των συγκεκριμένων ομάδων. Στις μικρότερες ηλικίες, όπου το εισόδημά τους δεν βασίζεται σε συντάξεις και άλλου είδους αντίστοιχες παροχές, η προσαρμογή της φτώχειας είναι εξαιρετικά πιο περιορισμένη.

Ιδιαίτερα σημαντικό εμφανίζεται το κριτήριο της επαγγελματικής κατάστασης του υπευθύνου του νοικοκυριού. Όπως αναδεικνύεται από τα δεδομένα της έρευνας, οι μισθωτοί πλήρους απασχόλησης έχουν αρκετά χαμηλό επίπεδο εξάρτησης από συντάξεις ή λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις. Οι απολαβές τους φαίνεται επίσης ότι επαρκούν ώστε να καλύπτουν το εισοδηματικό όριο φτώχειας ακόμα και πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει για τους μισθωτούς μερικής απασχόλησης, οι οποίοι εμφανίζονται ότι παραμένουν με υψηλό ποσοστό φτώχειας μετά από την καταβολή όλων των επιδομάτων και παροχών του συστήματος προστασίας (38,89%). Μεταξύ των υπολοίπων κατηγοριών, υψηλό είναι το ποσοστό φτώχειας για τους ανέργους υπευθύνους νοικοκυριών, καθώς ούτε οι συντάξεις ούτε οι «λοιπές» μεταβιβάσεις επιδρούν με επάρκεια στη διαμόρφωση της εισοδηματικής τους κατάστασης.

Αντίστοιχα με τα χαμηλά επίπεδα φτώχειας των υπευθύνων μισθωτών πλήρους απασχόλησης είναι και οι εισοδηματικές επιδόσεις που προκύπτουν με βάση τη βαθμίδα εκπαίδευσης. Οι χαμηλές βαθμίδες σχετίζονται με υψηλότερα ποσοστά φτώχειας, ενώ όσοι έχουν ολοκληρώσει έστω και τη δευτεροβάθμια αντιμετωπίζουν σαφώς μικρότερο κίνδυνο. Βέβαια, η επίδραση των μεταβιβάσεων στους υπευθύνους χαμηλής εκπαίδευσης είναι εξαιρετικά σημαντική, ιδιαίτερα προς εκείνους οι οποίοι δεν έχουν περατώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Στη συνέχεια, εξετάζεται η αντίστοιχη κατηγοριοποίηση με βάση τα χαρακτηριστικά του ατόμου, αναδεικνύοντας τον ρόλο της ηλικίας, της επαγγελματικής κατάστασης και της εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, για το 2018, η ηλικιακή ομάδα 16-24 φαίνεται να διατηρεί το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας (26,82%) ύστερα από όλες τις μεταβιβάσεις. Το δεδομένο αυτό παραμένει διαχρονικά σταθερό (βλ. Παπαθεοδώρου & Μισσός, 2013, σελ. 43). Ως μισθωτοί πλήρους απασχόλησης, τα άτομα χαρακτηρίζονται από πολύ χαμηλό κίνδυνο φτώχειας, ενώ ως άνεργοι, τα δεδομένα αντιστρέφονται πλήρως. Τέλος, ό,τι ισχύει για το εκπαιδευτικό επίπεδο των υπευθύνων αντικατοπτρίζεται και στα άτομα ενώ, σε ό,τι αφορά τον τόπο διαμονής κατά διοικητική περιφέρεια, οι περιοχές με μικρότερο κίνδυνο φτώχειας εντοπίζονται να είναι όσες δραστηριοποιούνται στον τομέα των υπηρεσιών τουρισμού.

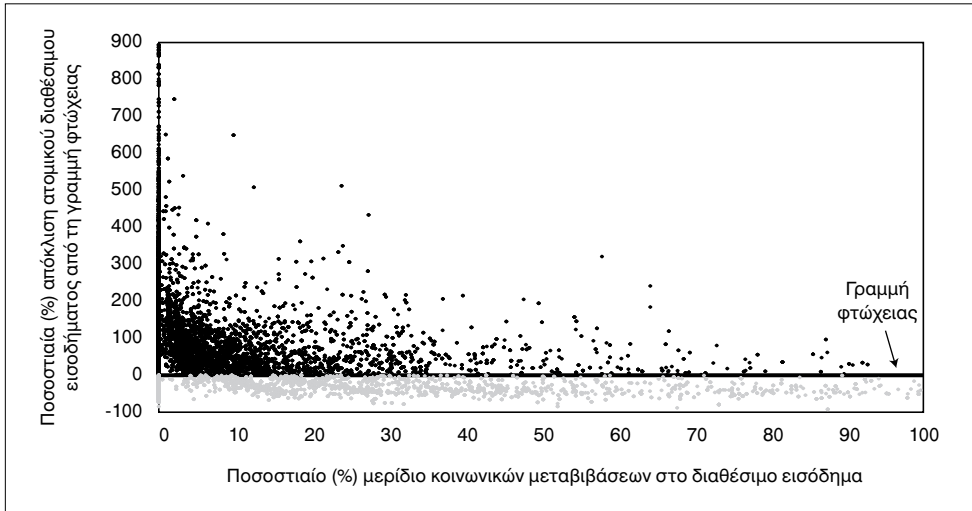
Το Διάγραμμα 4.5 απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή στην ανάγνωσή του. Στον κάθετο άξονα, παρουσιάζεται η ποσοστιαία απόκλιση του ατομικού διαθέσιμου εισοδήματος από το όριο φτώχειας του 2018. Με άλλα λόγια, τα εισοδήματα που απεικονίζονται πολύ κοντά στο μηδέν αντιστοιχούν στη γραμμή φτώχειας (μηδενική απόκλιση), ενώ αυτά που τοποθετούνται κοντά στο 100 αντιστοιχούν σε εισοδήματα που υπολογίζεται ότι είναι κατά 100% μεγαλύτερα του ορίου φτώχειας –διπλάσια. Με γκρι χρώμα αποδίδονται τα εισοδήματα του πληθυσμού των φτωχών, ενώ με μαύρο χρώμα, τα εισοδήματα των μη φτωχών. Για λόγους παρουσίασης, το Διάγραμμα 4.5 περιορίζεται στα εισοδήματα τα οποία εμφανίζονται έως και κατά 900% μεγαλύτερα του ορίου φτώχειας.

Ο οριζόντιος άξονας δείχνει το ποσοστό συμμετοχής των κοινωνικών μεταβιβάσεων στο συνολικό διαθέσιμο ατομικό εισόδημα. Για παράδειγμα, τα εισοδήματα που βρίσκονται κοντά στο 50 απαρτίζονται κατά το ήμισυ από κοινωνικές μεταβιβάσεις (είτε συντάξεις, είτε υπόλοιπες). Κατά συνέπεια, σύμφωνα με τον συγκεκριμένο διαχωρισμό, ο πληθυσμός που περιλαμβάνεται στο Διάγραμμα 4.5 δύναται να κατηγοριοποιηθεί μεταξύ τεσσάρων ομάδων σύμφωνα με τα κριτήρια φτωχού και μη φτωχού, αλλά και με το ποσοστό των μεταβιβάσεων στο συνολικό εισόδημα. Θα ήταν αναμενόμενο τα σημαντικά υψηλότερα εισοδήματα να έχουν παράλληλα χαμηλή έως καθόλου συμμετοχή σε μεταβιβαστικές πληρωμές. Εν αντιθέσει, το ποσοστό των κοινωνικών μεταβιβάσεων αναμένεται να είναι αυξημένο σχεδόν ανάλογα με την απόστασή τους από τη γραμμή φτώχειας. Παρ' όλα αυτά, το Διάγραμμα 4.5 απεικονίζει μια σημαντική μερίδα του πληθυσμού οι οποίοι, παρά το γεγονός ότι εντάσσονται στον πληθυσμό των φτωχών, το μερίδιο κοινωνικών μεταβιβάσεων επί του εισοδήματος είναι εξαιρετικά μικρό έως και μηδενικό. Ο συγκεκριμένος πληθυσμός αποτελεί σημαντικό κενό που προκύπτει από την αδυναμία του συστήματος προστασίας να εντοπίσει και να θεραπεύσει αποτελεσματικά την κοινωνική ανισότητα.

Φαινόμενα ένδειας και χαμηλής πρόσβασης σε δημόσιους πόρους στην Ελλάδα, ενδεχομένως, να προκύπτουν ως αποτέλεσμα του αναποτελεσματικού σχεδιασμού του ιστού προστασίας, μέσα από έλεγχο πόρων των δικαιούχων, καθώς το σύστημα επιδομάτων και παροχών αποκλείει άτομα, μέλη νοικοκυριών με υψηλό τεκμαρτό εισόδημα, δηλαδή αυτού που προκύπτει από την κατοχή περιουσιακών στοιχείων. Η βελτίωση

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.5

Φτωχοί και μη φτωχοί σε σχέση με το ποσοστιαίο (%) μερίδιο κοινωνικών μεταβιβάσεων στο ατομικό διαθέσιμο εισόδημα και σύμφωνα με το σχετικό ύψος του ατομικού εισοδήματος ως ποσοστό (%) της γραμμής φτώχειας, 2018, Ελλάδα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUSILC και επεξεργασία μικροδεδομένων.

της στόχευσης αποτελεί μία από τις βασικές επιδιώξεις του νέου συστήματος επιδομάτων και παροχών, όπως αυτό εφαρμόστηκε στη χώρα μας σταδιακά μετά το 2012.

Σημαντικό επίσης δεδομένο που αποδίδεται παραστατικά στο Διάγραμμα 4.5 αποτελεί η διασπορά των εισοδημάτων του πληθυσμού των φτωχών στο κάτω αριστερά άκρο, έναντι του δεξιού. Η απεικόνιση μιας εμφανώς πυκνότερης συγκέντρωσης των εισοδημάτων κοντά στην αρχή των αξόνων σηματοδοτεί ότι η πλειονότητα του φτωχού πληθυσμού χαρακτηρίζεται από ανεπαρκή πρόσβαση σε πόρους των μεταβιβαστικών πληρωμών. Η ύπαρξη ακραίων περιπτώσεων, με σημαντική συμμετοχή στο σύνολο του πληθυσμού, δημιουργεί τα υψηλά επίπεδα ανισότητας και κινδύνου ανάπτυξης μιας δυναμικής αναπαραγωγής των συνθηκών ένδειας. Κατά συνέπεια, η ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης των μακρόχρονων κενών σχεδιασμού κρίνεται απαραίτητη.

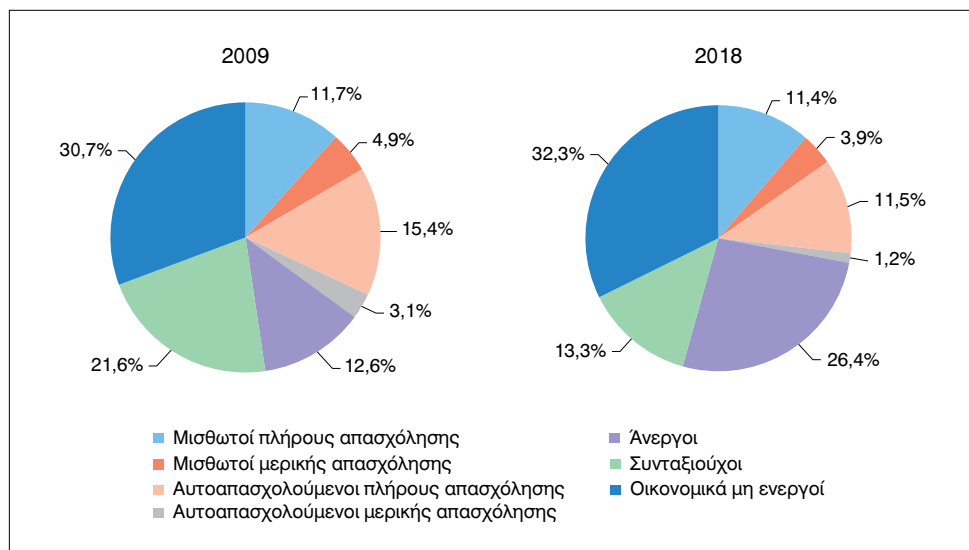
Μία από τις βασικές ιδέες που απαιτούν μια πιο προσεκτική εξέταση και αναθεώρηση αφορά την άποψη ότι η εισοδηματική φτώχεια είναι στενά συνυφασμένη με την ανεργία (Gallie κ.ά., 2003). Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι οι πολιτικές ενίσχυσης του επιπέδου των κατώτατων μισθών είναι πολύ πιθανό να μην δρουν ευεργετικά στη συνολική ευημερία, αποτυγχάνοντας να μειώσουν το γενικό ποσοστό φτώχειας. Η διάχυτη αίσθηση ότι ο πληθυσμός των φτωχών των ευρωπαϊκών οικονομιών αποτελείται από νοικοκυριά τα μέλη των οποίων δεν εργάζονται, συντείνει στη χάραξη πολιτικών υποβάθμισης των πραγματικών κατώτατων ημερομισθίων. Εφόσον θεωρείται ως δεδομένο ότι στις ανεπτυγμένες οικονομίες η φτώχεια δεν σχετίζεται στενά με την εργασία, ακολούθως, η άμβλυση των φαινομένων ένδειας δεν εξαρτάται από την ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων μισθών.

Από μια άλλη σκοπιά, η διερεύνηση του ζητήματος και των προεκτάσεων του φαινομένου των εργαζόμενων φτωχών (in-work poverty) έχει ξεκινήσει να λαμβάνει σημαντικές διαστάσεις στην τρέχουσα βιβλιογραφία, ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση του 2008/2009 (Hanzl-Weiß & Vidovic, 2010· Dafermos & Papatheodorou, 2012 και Eurofound, 2017). Υπό αυτό το πρίσμα, ολοένα και περισσότεροι ερευνητές θέτουν το ερώτημα κατά πόσο η εργασία αποτελεί ικανή συνθήκη διασφάλισης και προστασίας από τη φτώχεια. Η σταδιακή αύξηση του επιπέδου των εργαζόμενων φτωχών εγείρει προβληματισμούς ως προς την αναντίρρητη ορθότητα της παραδεδομένης αντίληψης για τη λειτουργία της οικονομίας. Κατά συνέπεια, οι διαφορετικές οπτικές οδηγούν και σε εναλλακτικά και αντικρουόμενα μείγματα οικονομικής πολιτικής.

Σε αυτό το πλαίσιο, το Διάγραμμα 4.6 αποτυπώνει την ποσοστιαία σύνθεση του πληθυσμού των φτωχών (και όχι του συνόλου του πληθυσμού, όπως στον Πίνακα 4.7), με βάση την επαγγελματική κατάσταση. Η παρουσιαζόμενη κατηγοριοποίηση αφορά σε μισθωτούς και αυτοαπασχολούμενους πλήρους και μερικής απασχόλησης, σε ανέργους, σε συνταξιούχους και σε όλους τους υπόλοιπους, ως το οικονομικά μη ενεργό τμήμα του συνολικού πληθυσμού. Για την πληρέστερη κατανόηση του Διαγράμματος 4.6, πρέπει να σημειωθεί ότι η ποσοστιαία σύνθεση του πληθυσμού των φτωχών επηρεάζεται και από το απόλυτο μέγεθος κάθε μίας κατηγορίας. Για παράδειγμα, οι εργαζόμενοι είναι περισσότεροι των δηλωμένων ανέργων. Από την άλλη πλευρά, αναφορικά με την κατάσταση φτώχειας,

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.6

Ποσοστιαία (%) σύνθεση πληθυσμού των φτωχών κατά επαγγελματική κατάσταση, 2009 και 2018, Ελλάδα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUSILC και επεξεργασία μικροδεδομένων.

η ποσοστιαία συνεισφορά των εν λόγω κατηγοριών καταδεικνύει την ιδιαιτερότητα της κατάστασης φτώχειας στην Ελλάδα και μπορεί να αποτελέσει οδηγό για την ανάληψη πρωτοβουλιών πολιτικής.

Μεταξύ του 2009 και του 2018, η ποσοστιαία συμμετοχή των μισθωτών πλήρους απασχόλησης στον πληθυσμό των φτωχών δεν έχει μεταβληθεί σημαντικά, ενώ οι μισθωτοί μερικής απασχόλησης έχουν αυξησει –οριακά– τη συμμετοχή τους. Παράλληλα, η αύξηση των ανέργων προέκυψε κυρίως λόγω της σημαντικής ανόδου του ποσοστού ανεργίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο –αφού ο απόλυτος αριθμός των ανέργων σχεδόν διπλασιάστηκε.³¹ Επιπλέον, ιδιαίτερως σημαντική είναι η πτώση του αριθμού των συνταξιούχων και τούτο διότι, κατά την ίδια περίοδο,

³¹ Σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, το 2009, ο μέσος αριθμός των ανέργων ήταν 485 χιλ. άτομα, ενώ το 2018 οι άνεργοι ανήλθαν σε 917 χιλ. άτομα.

το επίπεδο των καταβαλλόμενων συντάξεων, παρά τις περικοπές που υπέστησαν³² τα υπόλοιπα εισοδήματα, μειώθηκε αναλογικά λιγότερο. Η προσαρμογή των μισθών και η άνοδος του αριθμού των ανέργων αποτελούν τις κύριες όψεις των μεταβολών της φυσιογνωμίας του πληθυσμού των φτωχών κατά την περίοδο της κρίσης. Έτσι, ενώ ο κίνδυνος φτώχειας των ανέργων είναι υψηλότερος από τον αντίστοιχο των εργαζομένων, η ποσοστιαία συμμετοχή των πρώτων στον πληθυσμό των φτωχών εμφανίζεται να είναι αυξημένη.

Από την άλλη πλευρά, οι οικονομικά μη ενεργοί φαίνεται ότι διατηρούν σημαντικό προβάδισμα έναντι των υπολοίπων κατηγοριών. Στη συγκεκριμένη κατηγορία περιλαμβάνονται όσοι δεν δηλώνουν επιθυμία προς εργασία, όσοι αντιμετωπίζουν δυσχέρεια ή αναπηρίες που δεν τους επιτρέπουν να εργαστούν και οι ηλικίες από 0 έως 16 ετών. Η τελευταία κατηγορία αποτελεί το τμήμα που αναφέρεται ως *παιδική φτώχεια*. Οι ηλικίες αυτές εξαρτώνται από το εισόδημα των γονέων και των υπευθύνων του νοικοκυριού στο οποίο ανήκουν και έτσι η έρευνα εμφανίζει αρκετά υψηλή τη συμμετοχή τους.

³² Ειδικότερα από το 2010 έως και το 2015, οι κύριες και επικουρικές συντάξεις, που αποτελούν το μεγαλύτερο τμήμα των δαπανών κοινωνικής προστασίας, έχουν υποστεί σημαντικές περικοπές. Ενδεικτικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την περικοπή της 13ης και της 14ης σύνταξης (N. 3845/10), την επιβολή εισφοράς αλληλεγγύης (N. 3869/10), τις νέες κλιμακωτές περικοπές βάσει ηλικιακών κριτηρίων (N. 3986/11), τη νέα αναδρομική μείωση της τάξης του 12% σε κύριες συντάξεις άνω των 1.300 ευρώ, την εκ νέου μείωση των επικουρικών (N. 4046/12), τη νέα κλιμακωτή μείωση κύριων και επικουρικών κατά 5%, 10% και 15% αντίστοιχα, την κατάργηση επιδομάτων και δώρων (N. 4093/12) και τη νέα έμμεση περικοπή μέσω της επιβολής νέας εισφοράς υπέρ του ΕΟΠΥΥ (N. 4093/15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

5.1. Εισαγωγή

Επιπλέον, η συρρίκνωση του συνόλου των κοινωνικών μεταβιβάσεων (σε είδος και σε χρήμα) συνέβαλλε συνδυαστικά στην εφαρμογή των κανόνων εσωτερικής υποτίμησης με σημαντικό αντίκτυπο στις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν θα πρέπει να ταυτιστεί με τη θέση ότι οι επιπτώσεις της ασκούμενης εισοδηματικής πολιτικής κατανεμήθηκαν *αναλογικά* με τα εισοδήματα των πληθυσμιακών ομάδων. Τα περιθώρια απονομής δικαιοσύνης του μείγματος εσωτερικής υποτίμησης, εργασιακής απορρύθμισης και δημοσιονομικής προσαρμογής προέβαλαν την ανάγκη δημιουργίας ενός *ιστού προστασίας* (safety net) με κύριο μέλημα την παροχή περιορισμένης εισοδηματικής στήριξης σε εξαιρετικά μικρό τμήμα του πληθυσμού (Βαϊτσος & Μισσός, 2018, κεφ. 12), το οποίο πληρούσε τα κριτήρια διαβίωσης υπό συνθήκες *ακραίας* εισοδηματικής φτώχειας –όπως αυτά ορίζονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.³³

Βασικό σκοπό της παράθεσης των δεδομένων αποτελεί η διερεύνηση του ύψους των δαπανών ιδιωτικής κατανάλωσης στην Ελλάδα, όπως αυτή προκύπτει από τις Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ, Household Budget Survey) που εκπονούνται κάθε χρόνο με φορέα υλοποίησης την ΕΛΣΤΑΤ, υπό την εποπτεία της Eurostat. Οι εν λόγω έρευνες είναι δειγματοληπτικές και συλλέγουν λεπτομερή δεδομένα αναφορικά με το είδος και το ύψος των δαπανών και των διαφορετικών ειδών κατανάλωσης. Η στατιστική διαχείριση και επεξεργασία των μικροδεδομένων των ερευνών και η παραγωγή των γραφημάτων που ακολουθούν είναι πρωτότυπες και βασίζονται στην τυπική διαδικα-

³³ Η *ακραία φτώχεια* (extreme poverty) αφορά τα άτομα τα οποία διαβιούν με ετήσιο εισόδημα μικρότερο του 30% του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος (European Commission, 2010, κεφ. 2).

σία υπολογισμού του μεγέθους ατομικής ισοδύναμης (*equivalent*) καταναλωτικής δαπάνης.

Υιοθετώντας την κλίμακα ισοδυναμίας (*equivalence scale*) του ΟΟΣΑ, όπως και στην έρευνα της EUSILC, το ειδικό βάρος των νοικοκυριών (*household weight*) εξάγεται αναλογικά, σε συνάρτηση με το μέγεθος και τις ηλικίες των μελών τους. Κατ' αυτό τον τρόπο, η συνολική οικογενειακή *χρηματική* δαπάνη διαιρείται με την αντίστοιχη τιμή της υπολογιζόμενης στάθμησης, καταλήγοντας σε ένα ευρύ σύνολο πολλαπλών ατομικών στατιστικών δεικτών για τον τρόπο κατανομής της ατομικής κατανάλωσης σε όλο το φάσμα της κλίμακας των εισοδημάτων και των διαφορετικών ειδών κατανάλωσης. Η συνολική δαπάνη χωρίζεται σε 12 υποκείμενες κατηγορίες και σε πολλαπλές περαιτέρω διαστάσεις προϊόντων/εμπορευμάτων ή εξειδικευμένων υπηρεσιών. Με τη σειρά τους, τα εν λόγω εμπορεύματα/υπηρεσίες θεωρούνται επαρκώς αντιπροσωπευτικά, ώστε να συνθέσουν το μεγάλο *καταναλωτικό καλάθι* στο οποίο απευθύνεται η ετήσια καταναλωτική δαπάνη. Κατ' αυτό τον τρόπο, παρέχεται η δυνατότητα εξέτασης όχι μόνο των ετήσιων αλλαγών, αλλά και της διαμορφούμενης ποσοστιαίας σύνθεσης των δαπανών, ώστε να εξετάζεται η μεταβολή του καταναλωτικού προτύπου των διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων. Με τα παρουσιαζόμενα δεδομένα επιχειρείται να επιβεβαιωθεί η βαθιά και ουσιαστική μεταβολή των συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών, όπως αυτή τεκμαίρεται από τη συρρίκνωση του μεγέθους της χρηματικής δαπάνης. Μεταξύ άλλων, η καταγεγραμμένη αλλαγή μπορεί να αξιολογηθεί υπό το πρίσμα άσκησης της οικονομικής πολιτικής που προάγει την αυστηρότητα της εμπροσθοβαρούς προσαρμογής και την αποδοχή ενός νέου επιπέδου διαβίωσης –τουλάχιστον όπως αυτό μπορεί να προκύπτει από το ύψος και είδος των δαπανών που επέλεξαν να καταναλώσουν.

Επί πολλές δεκαετίες, η δυσανάλογα υψηλή στήριξη της λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας, από την πλευρά της δημόσιας και ιδιωτικής κατανάλωσης, διαμόρφωσε ένα ευάλωτο πλαίσιο μακροοικονομικών συνθηκών (Psalidoroulios, 2010), ανέτοιμο να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις ενδεχόμενες εξωγενείς αναταράξεις των διεθνών αγορών. Παρά τους σχετικά υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ, η ελληνική οικονομία βρισκόταν ανοχύρωτη και εκτεθειμένη στη σφοδρότητα των διακυμάνσεων της διεθνούς ζήτησης. Πέραν αυτών, σημαντικό τμήμα

της εγχώριας δραστηριότητας στηριζόταν σε μεταβιβαστικές πληρωμές χωρίς σημαντική προστιθέμενη αξία και ασθενή επίδραση στη συνολική απασχόληση. Κατά συνέπεια, η ιδιωτική κατανάλωση των νοικοκυριών – που το 2009 υπολογιζόταν λίγο πιο πάνω από το 45% του ΑΕΠ– αποτελούσε έναν κρίσιμο παράγοντα διατήρησης του μεγέθους της οικονομικής δραστηριότητας.

Η κάλυψη ιδιωτικών καταναλωτικών δαπανών πραγματοποιείται άμεσα από τη διαδικασία παραγωγής αγαθών καθώς και από εισαγωγές. Η εγχώρια παραγωγή περιλαμβάνει μεταξύ των ποικίλων εισροών της και ένα σημαντικό μερίδιο εισαγόμενων και ενδιάμεσα αναλώσιμων προϊόντων. Επιπρόσθετα με τη γενικευμένη συρρίκνωση εισοδήματος, το επίπεδο καταναλωτικών δαπανών δεν καλύπτεται μόνον από τα ετήσια δημιουργούμενα εισοδήματα, τις συντάξεις, τις προσόδους και σειρά άλλων απολαβών. Αντίθετα, ενδέχεται να συμπληρώνεται και από τα περιθώρια ύπαρξης και ταχείας ρευστοποίησης περιουσιακών στοιχείων ή χρήσης αποταμιεύσεων.

Ακόμα ένα βασικό στοιχείο που προκύπτει από την παρούσα επεξεργασία αποτελεί το γεγονός ότι η κλίμακα και κατανομή των ιδιωτικών δαπανών επιτρέπει και την κατ' *εκτίμηση* δημοσιονομική επιβάρυνση, όπως προκύπτει από την επιβολή της έμμεσης φορολόγησης. Για παράδειγμα, στη διάρκεια ελληνικής κρίσης 2009-2016 και της εφαρμογής κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας, οι συντελεστές έμμεσης φορολογίας (ΦΠΑ) στην τελική κατανάλωση κυμάνθηκαν διαχρονικά μεταξύ του 4,5% και του 24%, ανάλογα με την κατηγορία των προϊόντων/υπηρεσιών και της γεωγραφικής τους θέσης (π.χ. ειδικά φορολογικά καθεστώτα σε νησιά και ορεινές περιοχές) στις οποίες αναφέρονταν. Επιπρόσθετα, η συνολική και επιμέρους ιδιωτική δαπάνη μπορεί να διερευνηθεί και να ερμηνευτεί μέσα από την κατανομή αντίστοιχων δαπανών, π.χ. ανά *εισοδηματικό* δεκατημόριο του πληθυσμού.

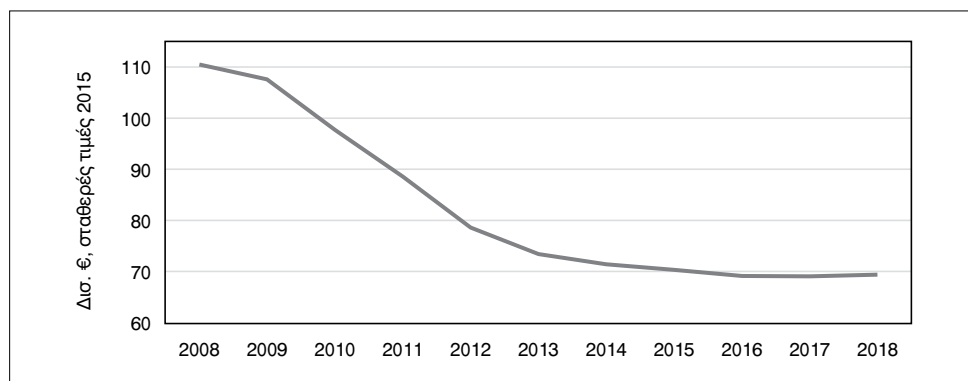
5.2. Ετήσια καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών

Παρακάτω παρουσιάζεται η μεταβολή των καταναλωτικών δαπανών με σκοπό την ανάδειξη μιας σημαντικής πτυχής της ασκούμενης πολιτικής των έμμεσων φόρων κατανάλωσης. Η παρουσίαση εξειδικευμένων

στατιστικών δεδομένων επιτρέπει την πλήρη αντίκρουση του κυρίαρχου αφηγήματος, συντείνοντας στον εύλογο προβληματισμό για την επιλογή των μέτρων. Το 2008, σύμφωνα με το Διάγραμμα 5.1, οι καταναλωτικές δαπάνες των εγχώριων νοικοκυριών στην Ελλάδα σε σταθερές τιμές του 2015, όπως προκύπτει από τις Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών, υπολογίζονται σε λίγο πιο πάνω των €110 δις. Έως και το 2018, το επίπεδο δαπανών είχε υποχωρήσει σε λίγο πιο κάτω από τα €70 δις. Με άλλα λόγια, η επίδραση της ύφεσης στην κατανάλωση του γενικού πληθυσμού ακολούθησε την άμεση επίδραση που καταγράφηκε στην παραγωγή προστιθέμενης αξίας. Η προσαρμογή της καταναλωτικής συμπεριφοράς που ακολούθησε κατά τα επόμενα έτη ήταν εξίσου σημαντική και κινήθηκε με πολλαπλασιαστική λογική. Κατά τα τρία τελευταία έτη (2016-2018), η στασιμότητα στο χαμηλό επίπεδο κατανάλωσης είναι εμφανής.

Κατά την κρίσιμη περίοδο 2008-2018, η καταναλωτική συμπεριφορά μεταβλήθηκε αισθητά. Με τον τρόπο αυτό περιορίζονται αντίστοιχα τα περιθώρια δημιουργίας εισοδήματος και νέων αποταμιεύσεων. Γρήγορα προκλήθηκε μια εμπροσθοβαρής καθίζηση του επιπέδου κατανάλωσης εξαιτίας της προοπτικής των μέτρων περικοπής εισοδήματος και των

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5.1
Καταναλωτικές δαπάνες νοικοκυριών σε δις. €, σταθερές τιμές 2015, Ελλάδα

Πηγή: Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών και επεξεργασία του συγγραφέα.

ευρύτερα επιβαλλόμενων μέτρων πολιτικής υποτίμησης. Η σωρευτική μείωση του επιπέδου των δαπανών κατά την ίδια περίοδο ανέρχεται σε 37,22%. Παρακάτω εξετάζεται η κατανομή αυτής της προσαρμογής κατά εισοδηματικό δεκατημόριο του πληθυσμού.

5.3. Επίπεδο ανισότητας κατανομής καταναλωτικών δαπανών

Με βάση τα δεδομένα των ερευνών για τις δαπάνες διαβίωσης των νοικοκυριών στην Ελλάδα, προκύπτουν τα ακόλουθα. Αρχικά, οι συμβατικές δεσμεύσεις επιβλήθηκαν από τις προτεραιότητες που καθόρισαν τα προγράμματα οικονομικής πολιτικής. Οι έμμεσοι φόροι συνέβαλαν στην όξυνση της εισοδηματικής ανισότητας. Η προσέγγιση των δεδομένων των Κεφαλαίων 3 και 4 δεν εξετάζει το ζήτημα της εισοδηματικής ανισότητας από την πλευρά του διαθέσιμου εισοδήματος, δηλαδή αυτού του τμήματος που απομένει είτε για κατανάλωση, είτε για αποταμίευση. Στόχος της παρούσας ενότητας είναι να καταδείξει ότι, σε επίπεδο κατανάλωσης, η επιβάρυνση των έμμεσων φόρων ήταν πολύ πιο σημαντική στα χαμηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια, παρά στα υψηλότερα.

Η μέθοδος για την εκτίμηση κατανομής του συνολικού ΦΠΑ, που θα έπρεπε να επιβαρύνει το επίπεδο κατανάλωσης, βασίζεται στα δεδομένα των Έρευνών Οικογενειακών των Προϋπολογισμών. Σε κάθε κατηγορία κατανάλωσης αντιστοιχεί και ένας διαφορετικός συντελεστής ΦΠΑ, ενώ, σε μερικές κατηγορίες, παρουσιάζονται ορισμένες εσωτερικές διαφοροποιήσεις. Για παράδειγμα, ενώ οι δαπάνες σε εστιατόρια και ξενοδοχεία υπάγονται σε μία κοινή κατηγορία, από τα μέσα του 2012 ο συντελεστής έμμεσης φορολόγησης άλλαξε -23% για τα εστιατόρια και 13% για τα ξενοδοχεία. Η εν λόγω διάκριση διατηρήθηκε έως και το 2016, όταν ο ΦΠΑ των εστιατορίων αυξάνεται κατά μία ποσοστιαία μονάδα, ενώ κατά το 2018 και οι δύο κατηγορίες επανήλθαν στο 13%. Με άλλα λόγια, για την εξέταση της πραγματικής δαπάνης που αφορά την αξία των αγαθών και των υπηρεσιών που αγοράστηκαν κατά την περίοδο 2008-2018, θα πρέπει να αφαιρεθεί το κατ' εκτίμηση, κάθε φορά, τμήμα του ΦΠΑ.

Αντίστοιχες αλλαγές των συντελεστών ΦΠΑ έχουν καταγραφεί και για τις υπόλοιπες κατηγορίες, αφού η έμμεση φορολογία αποτέλεσε ένα από τα πλέον διαδεδομένα εργαλεία πολιτικής για την άμεση άντληση εσόδων. Παράλληλα, οι Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών παρέχουν τη δυνατότητα υπολογισμού της ποσοστιαίας κατανομής των δαπανών ανά κατηγορία αλλά και ανά εισοδηματικό δεκατημόριο του πληθυσμού. Συνεπώς, το εκτιμώμενο ύψος του ΦΠΑ, που αντιστοιχεί σε καθεμία εκ των διαφορετικών κατηγοριών, μπορεί να επιμεριστεί ανάλογα με το επίπεδο κατανάλωσης αλλά και ανάλογα με το «καλάθι» που απαρτίζεται από διαφορετικά μερίδια μεταξύ των κατηγοριών. Για παράδειγμα, η ποσοστιαία συμμετοχή των ειδών διατροφής και ποτών (εκτός καπνού και οιοπνευματωδών) είναι πιο σημαντική στα χαμηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια σε σχέση με τα υψηλότερα. Κατά συνέπεια, ο συνολικός ΦΠΑ που καταβάλλεται από κάθε δεκατημόριο περιλαμβάνει τη σύνθεση του ύψους των διαφορετικών δαπανών. Τέλος, εάν οι αλλαγές του ΦΠΑ συνέβησαν από κάποιο συγκεκριμένο μήνα του έτους (και όχι από την αρχή της χρονιάς), τα έσοδα που παρουσιάζονται εξάγονται από αναλογική εκτίμηση. Έτσι, εάν η εφαρμογή του νέου ΦΠΑ συνέβη την 1/5/2009, τότε για τους πρώτους τέσσερις μήνες του 2009 εφαρμόζεται ο παλιός ΦΠΑ και για τους επόμενους οκτώ, ο νέος.

Επιπλέον, βασική απλουστευτική υπόθεση της παραπάνω προσέγγισης αποτελεί το οριζόντιο επίπεδο φοροδιαφυγής που εφαρμόζεται σε όλα τα δεκατημόρια, βάσει ετήσιων εκτιμήσεων.³⁴ Τα αποτελέσματα της έκθεσης του ινστιτούτου IHS (2019) για την Ελλάδα αποκαλύπτουν ένα αρκετά σημαντικό επίπεδο φοροδιαφυγής σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ (32% περίπου κατά μέσο όρο). Η εν λόγω έκθεση εξάγει ένα γενικό επίπεδο φοροδιαφυγής, χωρίς να διαφοροποιεί μεταξύ των οικονομικών δραστηριοτήτων. Παρ' όλα αυτά, στόχος της παρακάτω ανάλυσης δεν είναι να αναδείξει μια ακριβή εκτίμηση (σε χρηματικούς όρους) της φορολογικής επιβάρυνσης, αλλά το γεγονός ότι τα αγαθά που επιλέχθηκαν για να ενταχθούν στους αυξημένους συντελεστές ΦΠΑ, σύμφωνα τα δεδομένα που απορρέουν από τις ΕΟΠ, εμφανίζουν μια ξεκάθαρη τάση για όξυνση της ανισότητας. Όπως εμφανίζεται

³⁴ Για τους υπολογισμούς γίνεται χρήση των αποτελεσμάτων που δημοσίευσε η έρευνα του Institute for Advanced Studies, IHS της Βαρσοβίας (IHS, 2019).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1
Συντελεστές ΦΠΑ των διαφόρων κατηγοριών προϊόντων
και υπηρεσιών, 2008-2018, Ελλάδα

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Είδη διατροφής και μη οινοπνευματώδη ποτά	9%	9%	11%	13%	13%	13%	13%	13%	13%	13%	13%
Οινοπνευματώδη ποτά και καπνός	19%	19%	21%	23%	23%	23%	23%	23%	24%	24%	24%
Ένδυση-υπόδηση	19%	19%	21%	23%	23%	23%	23%	23%	24%	24%	24%
Στέγαση, ύδρευση, καύσιμα και φωτισμός κατοικιών	9%	9%	11%	13%	13%	13%	13%	13%	13%	13%	13%
Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης	19%	19%	21%	23%	23%	23%	23%	23%	24%	24%	24%
Υγεία	9%	9%	11%	13%	13%	13%	13%	13%	13%	13%	13%
Μεταφορές	9%	9%	11%	13%	13%	13%	13%	13%	13%	13%	13%
Επικοινωνίες	19%	19%	21%	23%	23%	23%	23%	23%	23%	23%	23%
Αναψυχή και πολιτισμός	4,5%	4,5%	5,5%	6,5%	6,5%	6,5%	6,5%	6,0%	6,0%	6,0%	6,0%
Εκπαίδευση	9%	9%	11%	11%	11%	11%	11%	11%	11%	11%	11%
Ξενοδοχεία-εστιατόρια	9%	9%	11%	13%	-	-	-	-	-	-	-
Εστιατόρια	-	-	-	-	23%	23%	23%	23%	24%	24%	13%
Ξενοδοχεία	-	-	-	-	13%	13%	13%	13%	13%	13%	13%
Διάφορα αγαθά και υπηρεσίες	19%	19%	21%	23%	23%	23%	23%	23%	24%	24%	24%

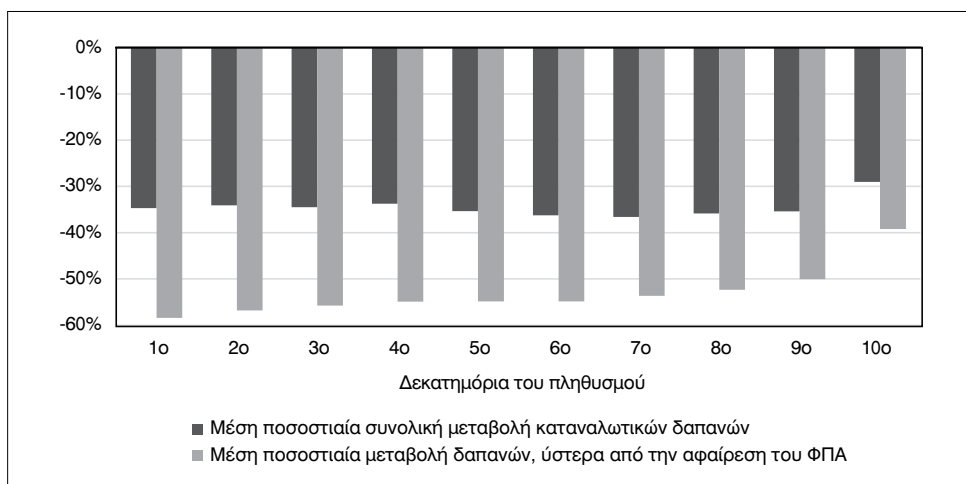
Πηγή: ΑΑΔΕ και διάφορες πηγές στο διαδίκτυο.

παρακάτω, με δεδομένο το καταναλωτικό προφίλ των νοικοκυριών στην Ελλάδα, τα χαμηλότερα εισοδήματα έχουν επιβαρυνθεί με δυσανάλογα υψηλότερο μερίδιο ΦΠΑ.

Τα συγκριτικά δεδομένα του Διαγράμματος 5.2 τεκμηριώνουν ότι η μεταβολή των δαπανών ιδιωτικής κατανάλωσης στην Ελλάδα κατανεμήθηκε άνισα. Η διαγραμματική απεικόνιση παρουσιάζει την πραγματική, αποπληθωρισμένη, μεταβολή των συνολικών δαπανών και εκείνων που εκτιμάται ότι συνέβησαν ύστερα από την αφαίρεση του ΦΠΑ. Ο λόγος για τον οποίο η ουσιαστική παράμετρος των έμμεσων φόρων περιλαμβάνεται στην ανάλυσή μας έγκειται στο ότι, κατά την περίοδο 2012 έως 2018, οι συντελεστές ΦΠΑ στις διάφορες κατηγορίες ειδών κατανάλωσης μεταβλήθηκαν αρκετές φορές και έγιναν πεδίο σημαντικής αντιπαράθεσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι, πέραν από τη ραγδαία αύξηση του γενικού συντελεστή φόρου κατανάλωσης από 19% σε 24%, άλλες επιμέρους κατηγορίες προϊόντων που βρίσκονταν επί χρόνια κάτω από την προστασία του κράτους –όπως ο φορολογικός συντελεστής στην εστίαση ή ο μειωμένος συντελεστής προϊόντων που πωλούνταν σε ακριτικά νησιά– αυξήθηκε αντίστοιχα, με σημαντικές επιπτώσεις τόσο στις τελικές

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5.2

Μέση πραγματική ποσοστιαία (%) μεταβολή καταναλωτικών δαπανών μεταξύ περιόδων 2008-2010 και 2015-2017, με και χωρίς ΦΠΑ κατά πληθυσμιακό δεκατημόριο

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών, επεξεργασία μικροδεδομένων.

τιμές, όσο και στα κέρδη των αντίστοιχων επιχειρήσεων. Κατά συνέπεια, το Διάγραμμα 5.2 παρουσιάζει τις δύο εκδοχές των ποσοστιαίων μεταβολών των δαπανών, ώστε να καταδειχθεί η επίδραση του ΦΠΑ στις ασθενέστερες εισοδηματικά ομάδες του πληθυσμού και να φανεί ότι η επιβολή οριζόντιου έμμεσου φόρου ενέτεινε την ανισότητα.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να διασαφηνιστεί ότι το εν λόγω γράφημα αποτυπώνει μια εκτίμηση και δεν είναι απολογιστικό. Ο υπολογισμός του ΦΠΑ στη συνολική κατανάλωση του Διαγράμματος 5.2 βασίζεται στους διαφορετικούς συντελεστές που επιβλήθηκαν ανά κατηγορία. Κατ' αυτό τον τρόπο, έχοντας υπολογίσει το κατ' έτος μεταβαλλόμενο επίπεδο έμμεσης φορολόγησης, προχωρήσαμε στην εξαγωγή μιας χρηματικής αξίας δαπανών, όπως αυτή καταγράφεται από την αφαίρεση του εκάστοτε συντελεστή ΦΠΑ. Άρα, στην πρώτη περίπτωση, όπου εξετάζεται το σύνολο των δαπανών κατανάλωσης, η πραγματική ποσοστιαία μεταβολή ανά πληθυσμιακό δεκατημόριο υπολογίζεται ότι κατανέμεται σχεδόν ίσα. Στο 1ο δεκατημόριο η ποσοστιαία μεταβολή είναι της τάξης του 34,7%, στο 5ο δεκατημόριο 35,3% και στο 10ο δεκατημόριο, 29,0%. Συμπερασματικά, όταν λαμβάνεται υπόψη το σύνολο της κατανάλωσης, οι διαφορές μεταξύ των μεταβολών κατά δεκατημόριο είναι αρκετά περιορισμένες. Η κατανομή αυτής της μείωσης είναι συνεπής με την αντίστοιχη μείωση που καταγράφεται στο Διάγραμμα 5.1 μεταξύ του 2008 και του 2018.

Εν συνεχεία, όταν λαμβάνεται υπόψη η πραγματική ποσοστιαία μεταβολή της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης ύστερα από την αφαίρεση του ΦΠΑ, τα αποτελέσματα των υπολογισμών μας αποδίδουν μια εντελώς διαφορετική εικόνα. Όπως παρατηρείται, η μέση ποσοστιαία μεταβολή του 1ου δεκατημορίου αγγίζει το -58,4%, του 5ου το -54,8% και του 10ου το -39,2%. Με άλλα λόγια, η μείωση της κατανάλωσης είναι ραγδαία και περισσότερο άνισα κατανεμημένη σε σύγκριση με πριν, όπου οι ενδείξεις ανισότητας ήταν αρκετά περισσότερο περιορισμένες.

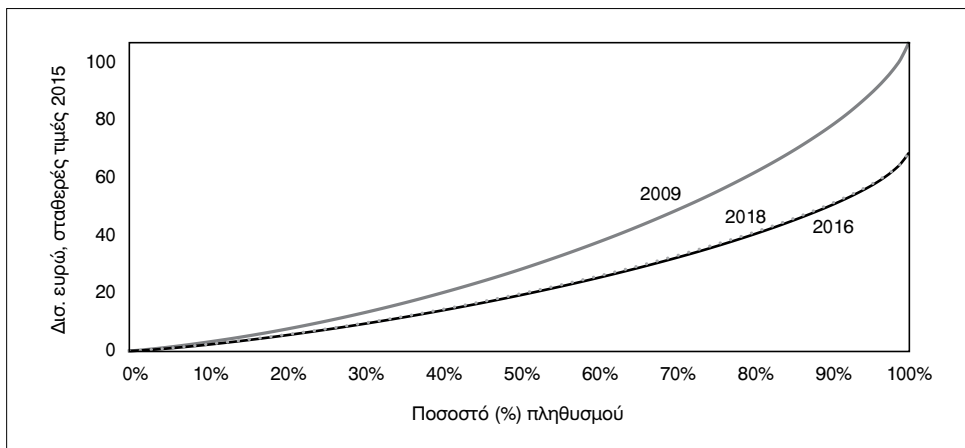
Συνθέτοντας τα παραπάνω αποτελέσματα, καταλήγουμε στο ότι οι εφαρμοζόμενες πολιτικές υποτίμησης επιβλήθηκαν με τρόπο άνισο, γεγονός που στοχειοθετεί τον ακραίο χαρακτήρα των μέτρων. Η προσαρμογή του επιπέδου κατανάλωσης αποδίδει με καθαρότητα έναν ευθύ, άμεσο, σχετικό και απόλυτο περιορισμό των όρων διαβίωσης του πληθυσμού, που προέρχεται τόσο από άμεσα οικονομικούς παράγοντες όσο

και από το πλαίσιο απαισιόδοξων προσδοκιών. Ενώ η περίοδος της ύφεσης διήρκεσε μεταξύ των ετών 2009-2016, η ιδιωτική κατανάλωση παρέμεινε καθηλωμένη και κατά τα επόμενα έτη. Με άλλα λόγια, η σταδιακή –έστω και παροδική– αύξηση του ΑΕΠ δεν φαίνεται ότι κατόρθωσε να βελτιώσει ουσιαστικά το επίπεδο κατανάλωσης των νοικοκυριών. Σύμφωνα με την επεξεργασία των δεδομένων, η μεταφορά της νέας αξίας από την καταγραφή της ως μακροοικονομική στατιστική κατά τα έτη 2017 και 2018, στην καθημερινότητα του πληθυσμού, παρουσίαζε εξαιρετική καθυστέρηση.

Στο Διάγραμμα 5.3, προβαίνουμε σε μια ιδιαίτερη παρουσίαση που αναδεικνύει την κατανομή της συνολικής κατανάλωσης στον πληθυσμό. Βασική πηγή έμπνευσης της διαγραμματικής απεικόνισης αποτελούν οι γνωστές καμπύλες Lorenz οι οποίες –συνήθως– σχετίζουν το σωρευτικό ποσοστό του πληθυσμού με την αντίστοιχη ποσοστιαία κατανομή του εισοδήματος που τους αναλογεί. Εναλλακτικά, στο διάγραμμα, ο οριζόντιος άξονας απεικονίζει –ως είθισται– το σωρευτικό ποσοστό του συνολικού

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5.3

Κατανομή συνολικών καταναλωτικών δαπανών ανά πληθυσμιακό εκατοστημόριο των ετών 2009, 2016 και 2018, σε δισ. ευρώ, σταθερές τιμές 2015, Ελλάδα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών, επεξεργασία μικροδεδομένων.

πληθυσμού, ενώ ο κάθετος αποδίδει το ύψος της κατανάλωσης σε δισ. ευρώ (και όχι σε ποσοστό), σε σταθερές τιμές του 2015. Έτσι, το 2009, η καταναλωτική δαπάνη του 50% του συνολικού πληθυσμού, εκτιμάται ότι κυμαινόταν κοντά στα €28,1 δισ., ενώ το σύνολο (100%) του πληθυσμού δαπανούσε συνολικά €106,8 δισ. Αντίστοιχα, το 2016, η κατανάλωση του 50% του πληθυσμού είχε μειωθεί στα 19,2 και το 2018 στα 19,25 –κατέγραφε αμελητέα άνοδο.

Η προσαρμογή της ιδιωτικής κατανάλωσης μεταξύ των ετών 2009 και 2016 είναι εξαιρετικά σημαντική και η απότομη καθίζηση των δαπανών των νοικοκυριών καταγράφεται σε όλο το πληθυσμιακό εύρος των εισοδημάτων. Παρ' όλα αυτά, η σημασία των ευρημάτων έγκειται στο ότι, ακόμα και δύο έτη μετά το τυπικό τέλος της ύφεσης, η ιδιωτική κατανάλωση –σε πραγματικούς όρους– φαίνεται ότι δεν σημείωσε κάποια σημαντική, θετική, μετατόπιση. Αντιθέτως, η πολιτική εσωτερικής υποτίμησης, όπως φαίνεται και στα δεδομένα της ΕΟΠ, ήταν ραγδαία και είχε διάρκεια.

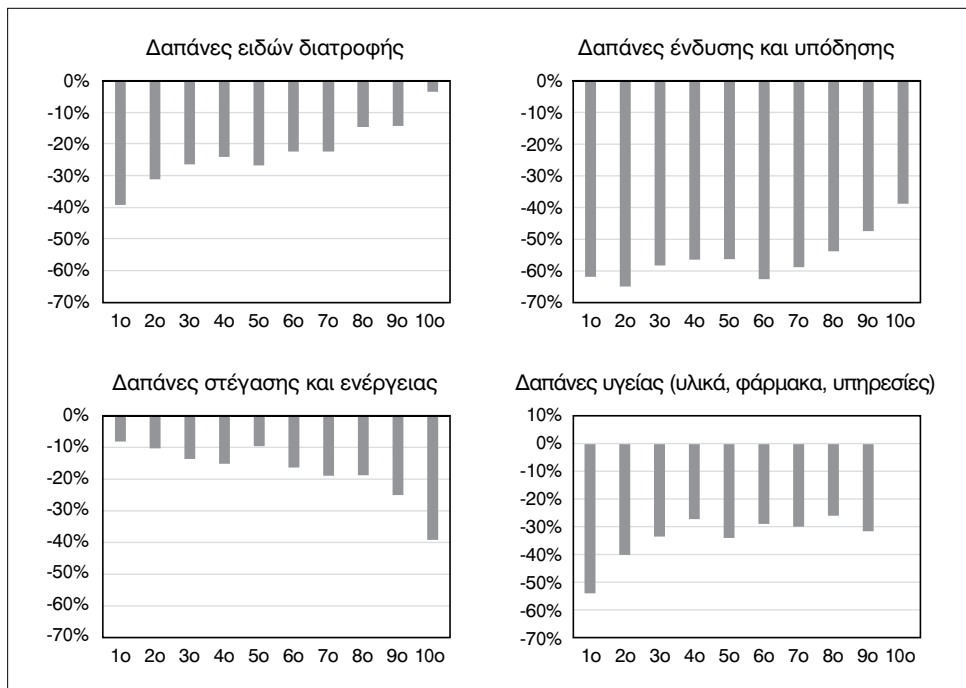
Στο Διάγραμμα 5.4 απεικονίζεται η μέση πραγματική μεταβολή κατά βασικό είδος κατανάλωσης και κατά πληθυσμιακό δεκατημόριο εισοδήματος. Οι τέσσερις κατηγορίες δαπανών που παρουσιάζονται είναι απλά και μόνο ενδεικτικές και αποτελούν ουσιαστικό τμήμα των στοιχειωδών και απαραίτητων αγαθών καθημερινής κατανάλωσης, τα οποία συμβάλλουν στη διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης. Συγκεκριμένα, πρόκειται για δαπάνες (α) διατροφής, (β) ένδυσης και υπόδησης, (γ) στέγασης-ενέργειας και (δ) υγείας.³⁵ Οι καταγεγραμμένες ποσοστιαίες μεταβολές αφορούν τις μέσες χρηματικές δαπάνες, σε σταθερές τιμές του 2015, μεταξύ δύο τριετών περιόδων.

Η πραγματική μείωση των δαπανών είναι γενική και αφορά όλα τα επιμέρους εισοδηματικά δεκατημόρια. Η ένταση όμως, η οποία καταγράφεται σε κάθε ένα ξεχωριστά, διαφέρει. Από τη μία πλευρά, τα νοικοκυριά είναι πιθανόν να προτίμησαν τον επαναπροσδιορισμό στα είδη κατανάλωσης που συνήθιζαν να επιλέγουν με νέα, διαφορετικού τύπου και κατώτερης ποιότητας υποκατάστατα. Συνεπώς, η μεταβολή αυτή, από

³⁵ Για μια αναλυτική καταγραφή και επισκόπηση της κατανομής των δαπανών υγείας και της επίδρασής τους στη φτώχεια και την ανισότητα βλ. Παπαθεοδώρου & Μωυσίδου (2011) και Πετμεζίδου κ.ά. (2015).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5.4

Μέση ποσοστιαία μεταβολή τριετών περιόδων, 2008-2010 και 2015-2017, κατά είδος κατανάλωσης, σταθερές τιμές 2015, Ελλάδα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών, επεξεργασία μικροδεδομένων.

τη μία πλευρά δείχνει μια απόλυτη συρρίκνωση της πραγματικής χρηματικής αξίας κατανάλωσης αλλά, από την άλλη, σηματοδοτεί και μια διαφορετικού τύπου προσαρμογή της συμπεριφοράς των νοικοκυριών. Ορισμένα αγαθά αντικαταστάθηκαν με φθηνότερα υποκατάστατα, διαφοροποιώντας έτσι τη σύνθεση και αξία του λεγόμενου «καλαθιού» του νοικοκυριού. Ιδιαίτερα στην κατηγορία των ειδών διατροφής, αλλά και των ειδών ένδυσης και υπόδησης, οι μεταβολές που καταγράφονται απηχούν μία μεταβαλλόμενη σύνθεση των παραπάνω διαστάσεων.

Πιο συγκεκριμένα, τα τρία χαμηλότερα εισοδηματικά δεκατημόρια δέχθηκαν και τη σημαντικότερη ποσοστιαία μείωση του πραγματικού επιπέδου κατανάλωσης. Συγκεκριμένα, στις δαπάνες διατροφής, παρα-

τηρείται μια σαφής και ριζική μεταβολή του καταναλωτικού προτύπου των δύο χαμηλότερων δεκατημορίων –δηλαδή του τμήματος του πληθυσμού που σύμφωνα με τη συμβατική προσέγγιση ορίζεται ως «φτωχό»–, καθώς υποβάλλονται σε συρρίκνωση δαπανών, άνω των 30 ποσοστιαίων μονάδων. Στον αντίποδα, το 10ο, πιο ευκατάστατο, εισοδηματικό δεκατημόριο εμφανίζει μείωση της τάξης του 3,7%. Κατά συνέπεια, η διαφορά στην ποιότητα διαβίωσης μεταξύ των δύο ακραίων δεκατημορίων διευρύνθηκε σε βάρος των λιγότερο ευκατάστατων.

Αντίστοιχα, οι χρηματικές δαπάνες υπηρεσιών υγείας παρουσιάζουν αντίστοιχη εικόνα. Η εν λόγω κατηγορία δαπανών αφορά σε φάρμακα, νοσήλια, διαφόρων ειδών ιατρικά υλικά και βεβαίως το κόστος επισκέψεων σε ιατρούς κάθε ειδικότητας. Επιπλέον, κατά την περίοδο εφαρμογής των μέτρων λιτότητας, η συμμετοχή των δικαιούχων ασφάλισης στην αγορά φαρμάκων και στην κάλυψη ιατρικών εξετάσεων, που προηγουμένως επιβάρυνε το δημόσιο σύστημα υγείας, αυξήθηκε σημαντικά με τη συμμετοχή των ασφαλισμένων. Τέτοιου είδους μεταρρυθμίσεις μετέβαλλαν σημαντικά την ποσοστιαία αύξηση της συμβολής των δαπανών υγείας στον ετήσιο προϋπολογισμό των νοικοκυριών. Παρ' όλα αυτά όμως, η πραγματική αξία της συνολικής κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών υγείας μειώθηκε δραματικά. Σύμφωνα με τις έρευνες της ΕΟΠ, τα τρία χαμηλότερα δεκατημόρια περιόρισαν έντονα την πραγματική χρηματική αξία της κατανάλωσης, Αντίστοιχα, η μείωση των υπολοίπων δεκατημορίων –εκτός του 10ου, το οποίο εμφανίζει σχεδόν μηδενική μεταβολή– ήταν εξίσου σημαντική.

Στη συνέχεια, η προσαρμογή των δαπανών που αφιερώνονται στην ένδυση και υπόδηση είναι πολύ λιγότερο άνισα κατανεμημένες. Όπως εκτιμάται από τα δεδομένα των ΕΟΠ, η γενική μείωση υπολογίζεται ότι αγγίζει το επίπεδο του –56%, Από την άλλη πλευρά, η μείωση των δαπανών για στέγαση και ενέργεια (περιλαμβάνει όλων των ειδών τα καύσιμα κίνησης και θέρμανσης, καθώς και τις δαπάνες για ηλεκτρικό ρεύμα) αντανακλούν μια ενδιαφέρουσα ιδιαιτερότητα του βαθμού ανελαστικότητας κατά δεκατημόριο. Όπως φαίνεται, παρά τις γενικευμένες περικοπές των εισοδηματικά χαμηλότερων νοικοκυριών, στη συγκεκριμένη κατηγορία, τα εισοδηματικά χαμηλότερα νοικοκυριά δεν περιέκοψαν σημαντικά την πραγματική αξία των δαπανών τους. Το γεγονός αυτό οφείλεται σε μια δομική αναπροσαρμογή της συνολικής σύνθεσης των ιδιω-

τικών δαπανών, καθώς οι απότομες περικοπές και η ραγδαία μείωση των παροχών κοινωνικής πρόνοιας προέτρεψαν τα χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια σε αναδιάταξη των υλικών όρων αναπαραγωγής τους. Σε αυτή την κρίσιμη διαδικασία, η επικέντρωση των δαπανών δόθηκε στη διατήρηση των συνθηκών διαβίωσης που αφορούσαν την κατοικία τους.

Συμπερασματικά, η μελέτη των καταναλωτικών δαπανών οδηγεί στην ανάδειξη τριών πολύ σημαντικών όψεων των πολυεπίπεδων επιπτώσεων των πολιτικών λιτότητας. Σύμφωνα με τα δεδομένα της ΕΟΠ και την τρέχουσα διαχείριση των στοιχείων, σημειώνεται ότι:

Η επιβάρυνση των έμμεσων φόρων κατανάλωσης (ΦΠΑ) είναι φανερό ότι έπληξε τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα περισσότερο, σε σύγκριση με τα πιο ευκατάστατα.

Η συνολική πραγματική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη παρέμεινε καθηλωμένη στα ίδια χαμηλά επίπεδα που κατέληξε κατά την περίοδο της ύφεσης. Παρά την ήπια μεγεθυντική πορεία του ΑΕΠ κατά τα έτη 2017 και 2018, η πραγματική ιδιωτική δαπάνη δεν βελτιώθηκε παρά ελάχιστα.

Η διερεύνηση των βασικών ειδών κατανάλωσης ανά εισοδηματικό κλιμάκιο (δεκατημόριο) δείχνει ότι κατέγραψαν σημαντικότερες μειώσεις, που οδηγούν σε ουσιαστική στέρξη των υλικών συνθηκών κοινωνικής αναπαραγωγής, αλλά και σημαντική αναδιάταξη της σύνθεσης του «καλαθιού».

Όλα τα παραπάνω αποδίδουν γλαφυρά τις σοβαρότατες επιπτώσεις των μέτρων προσαρμογής στον γενικό πληθυσμό, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην άνιση κατανομή τους. Η περιστολή των δαπανών, απότοκο των κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας, συνέβαλλε στη δημιουργία ενός εισοδηματικά πολωμένου και ευάλωτου κοινωνικού ιστού με ουσιαστικά ανεπαρκείς δυνατότητες αντιμετώπισης μιας νέας κρίσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Το ευρύ φάσμα των κοινωνικών επιπτώσεων της εισοδηματικής ανισότητας στην Ελλάδα συνεχίζει να διαμορφώνεται μέσα από τις εκάστοτε ιστορικές συγκυρίες. Στη διάρκεια των τελευταίων ετών, η οικονομική κρίση του 2009 και η μακρόχρονη ύφεση που ακολούθησε επέφεραν πλήθος σημαντικών αλλαγών στη φυσιογνωμία του συστήματος προστασίας, μεταβάλλοντας τους τρόπους απόδοσης των μεταβιβαστικών πληρωμών. Από αυτή τη σκοπιά και με δεδομένες τις χρόνιες παραγωγικές και αναπτυξιακές υστερήσεις της ελληνικής οικονομίας (π.χ. την ύπαρξη ενός πρωτογενούς τομέα χαμηλής προστιθέμενης αξίας), οι προτεινόμενες λύσεις και τα εφαρμοζόμενα μέτρα αναπροσάρμοσαν τόσο τα επίπεδα της αξίας των ίδιων των κοινωνικών παροχών όσο και τα κριτήρια των δικαιούχων, ώστε να είναι συμβατά με τους κανόνες δημοσιονομικής πειθαρχίας που επιβλήθηκαν στους Κρατικούς Προϋπολογισμούς. Τέτοιες επιλογές, όπως ήταν αναμενόμενο, καθόρισαν την εξέλιξη των νέων θεσμών απόδοσης των κοινωνικών μεταβιβάσεων και προσδιόρισαν –σε σημαντικό, αλλά όχι απόλυτο, βαθμό– την εισοδηματική κατάσταση του πληθυσμού.

Η παρούσα έκθεση αποτύπωσε την εξέλιξη των δαπανών κοινωνικής προστασίας, προσδιορίζοντας τη σχετική θέση της Ελλάδας σε σύγκριση με τις χώρες της ΕΕ15. Αναφορικά με την προσέγγιση της διερεύνησης, η έκθεση ακολουθεί την ομαδοποίηση των χωρών μεταξύ συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Παρ' όλα αυτά, και ενώ η σχετική θέση της χώρας μας με τα υπόλοιπα μέλη της ΕΕ είναι παρούσα σε όλη την έκταση της έκθεσης, η εστίαση στην Ελλάδα δεν απουσιάζει.

Τα δεδομένα μαρτυρούν μια έντονη διαδικασία εξορθολογισμού στην οποία περιήλθαν οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας, ενώ η σχετική υποχώρηση της αξίας τους διαφαίνεται και από τη μετατροπή των δαπανών σε όρους αγοραστικής δύναμης. Σημαντικό στοιχείο στην εξέλιξή τους αποτελεί η διάκριση των συνολικών δαπανών μεταξύ εκείνων που

αφορούν την υγεία, τις συντάξεις γήρατος και τα επιδόματα ανεργίας. Από το 2009 έως και το 2017, σε όλες τις επιμέρους κατηγορίες δαπανών, η αξία του κατά κεφαλήν μεγέθους σε μονάδες αγοραστικής δύναμης έχει μειωθεί αισθητά. Επιπλέον, η αναμόρφωση του συστήματος προστασίας αντανακλάται στην ποσοστιαία μεταβολή των δαπανών, διακρίνοντας μεταξύ εκείνων που απαιτούν τον έλεγχο πόρων των δικαιούχων (means-tested) και των υπολοίπων που αποδίδονται χωρίς έλεγχο. Η τάση των αλλαγών του κράτους πρόνοιας στη χώρα μας είναι ορατή και ως προς τις ετήσιες μεταβολές των μεγεθών του κοινωνικού προϋπολογισμού, όσο και σε σχετικούς όρους σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες του Νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου προστασίας.

Αναφορικά με την ανισότητα εισοδήματος, η κατάσταση είναι λίγο περισσότερο περίπλοκη. Γενικά, όπως επιβεβαιώνεται και από παλαιότερες Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, οι δείκτες ανισότητας στην Ελλάδα εκτιμάται ότι είναι σχετικά υψηλοί. Έχοντας παρουσιάσει μια ευρεία γκάμα δεικτών με διαφορετική ευαισθησία στη διασπορά των ευρημάτων σε διαφορετικά σημεία της κατανομής, η Ελλάδα κατατάσσεται μεταξύ εκείνων των χωρών της ΕΕ που η ανισότητα της συγκρίνεται με χώρες που ανήκουν στην κατηγορία των νέων μελών. Το χρόνιο αυτό ζήτημα ήταν σίγουρα πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά κατά τη διάρκεια της μακράς ύφεσης, κατά την οποία οι μεταβολές στα χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια παρατηρείται ότι είναι δυσανάλογες των αντίστοιχων μέσων και υψηλότερων. Συνεπώς, η εσωτερική διάρθρωση της ανισότητας διαφοροποιήθηκε με τρόπο ώστε η αναδιάρθρωση των δαπανών κοινωνικής προστασίας, που προωθήθηκε με την αναθεώρηση του συστήματος παροχών, να στοχεύει στην εύρεση εκείνων των νοικοκυριών που επλήγησαν περισσότερο από την κρίση.

Στο παραπάνω, πρέπει επίσης να επισημανθεί και η χρόνια χαμηλή επίδραση των μεταβιβάσεων εκτός συντάξεων. Όπως υπογραμμίζεται σε πολλά σημεία της έκθεσης, η άμβλυνση του επιπέδου ανισότητας στηρίζεται κυρίως στην καταβολή συντάξεων. Επιπλέον, καθώς τα εισοδήματα από άλλες πηγές υπέστησαν άλλοτε σημαντική συρρίκνωση και άλλοτε ήπια προσαρμογή, οι συντάξεις διαδραμάτισαν έναν κομβικό ρόλο στη στήριξη του εισοδήματος των νοικοκυριών και προσέδιδαν μια αίσθηση εξασφάλισης μιας σταθερής ροής μηνιαίου εισοδήματος στα

μέλη τους. Ως εκ τούτου, ο ποσοστιαίος ρόλος τους στην άμβλυνση του ποσοστού φτώχειας εντάθηκε.

Μεταξύ των ευρημάτων, ιδιαίτερη αίσθηση προκαλούν τα αποτελέσματα ποσοστών φτώχειας με κριτήριο τον τύπο του νοικοκυριού. Τα εξαρτώμενα μέλη επιβαρύνουν αρκετά τα εισοδήματα σε όλες τις χώρες της ΕΕ, καθώς επίσης και οι ηλικίες των ενήλικων μελών. Νοικοκυριά με μέλη ηλικίας 65 και άνω έχουν χαμηλότερα ποσοστά. Στην Ελλάδα, συγκεκριμένα, οι εκτιμήσεις είναι χαμηλού επιπέδου αλλά συγκριτικά υψηλότερες των υπολοίπων χωρών της ΕΕ. Ιδιαίτερη μέριμνα απαιτείται για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά, ενώ το ζήτημα της υψηλής συνεισφοράς στη φτώχεια που καταγράφεται για τα νοικοκυριά με δύο ενήλικα άτομα και δύο εξαρτώμενα τέκνα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη.

Μεταξύ των δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών κριτηρίων, η επαγγελματική κατάσταση των υπευθύνων των νοικοκυριών και των ατόμων φαίνεται ότι έλαβε σημαντικό προβάδισμα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Υψηλό ποσοστό φτώχειας υπολογίζεται για τους υπευθύνους μερικής απασχόλησης, γεγονός που συνάδει με το επίσης υψηλότερο ποσοστό μη ηθελημένης μερικής απασχόλησης. Παρ' όλα αυτά, ειδικά για την Ελλάδα, η ποσοστιαία συνεισφορά στη φτώχεια είναι αρκετά χαμηλή. Επιπλέον, η αυτοαπασχόληση φαίνεται ότι επλήγη σημαντικά κατά την περίοδο μετά το 2009, ώστε τα ποσοστά φτώχειας να εμφανίζονται επίσης αυξημένα τόσο για τους εργαζόμενους μερικής όσο και για τους πλήρους απασχόλησης. Τέλος, ιδιαίτέρως σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η ανεργία.

Από την άλλη πλευρά, νοικοκυριά των οποίων τα μέλη είναι συνταξιούχοι κατορθώνουν να αντισταθμίσουν τους κινδύνους εισοδηματικής φτώχειας, ενώ το εκπαιδευτικό επίπεδο αντισταθμίζει επίσης πολλούς από τους παράγοντες που επιδρούν στη μείωση του εισοδήματος. Η εκπαίδευση λειτουργεί θετικά και ο ορίζοντάς της είναι μακροχρόνιος, με την έννοια ότι η συμβολή της δύναται να επισωρευτεί, βελτιώνοντας τις προοπτικές του εισοδήματος καθώς και τους βαθμούς ελευθερίας σε περίπτωση κατά την οποία κάποιος περιέλθουν σε καθεστώς ανεργίας.

Πέραν των επιπέδων των ποσοστών φτώχειας και συνεισφοράς, ένα σημαντικό εύρημα που αφορά το ελληνικό σύστημα προστασίας σχε-

τίζεται με το μερίδιο των φτωχών οι οποίοι λαμβάνουν σημαντικό τμήμα κοινωνικών παροχών στο εισόδημά τους και εκείνων που, παρότι λογίζονται ως «φτωχοί», εμφανίζονται να έχουν περιορισμένη πρόσβαση στις μεταβιβαστικές πληρωμές. Σύμφωνα με τα δεδομένα, το ελληνικό σύστημα προστασίας χαρακτηρίζεται από ένα σημαντικό περιθώριο βελτίωσης. Ο επανασχεδιασμός του μηχανισμού απόδοσης των παροχών και των επιδομάτων δύναται να μεταβάλει το επίπεδο διαβίωσης των πιο ευάλωτων εισοδηματικών κλιμακίων και να τονώσει τη ζήτηση –υπό τη βασική προϋπόθεση ότι διακατέχονται από υψηλή ροπή προς κατανάλωση.

Παράλληλα, η διαχείριση της εισοδηματικής ενίσχυσης των ευάλωτων στρωμάτων μπορεί να γίνει και έμμεσα, από την αναδιάρθρωση του επιπέδου ΦΠΑ στις διάφορες κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών. Με άλλα λόγια, καθώς μεταβαίνουμε από την πλευρά του εισοδήματος σε εκείνη της κατανάλωσης, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι οι νέοι έμμεσοι φόροι επιβλήθηκαν με τρόπο που ενέτεινε την ανισότητα. Σύμφωνα με τη μέθοδο που αναπτύσσεται στο Κεφάλαιο 5, η κατανομή του ΦΠΑ επιβάρυνε δυσανάλογα τα χαμηλά κλιμάκια του πληθυσμού. Μια επανεκτίμηση των ποσοστών και των ειδών κατανάλωσης, που περιλαμβάνονται σε καθεμία εκ των κατηγοριών που εμπεριέχονται στο «καλάθι» των τριών πρώτων δεκατημορίων, θα μπορούσε να συμβάλει στην τόνωση της αγοραστικής δύναμης του εισοδήματός τους. Κατ' επέκταση, γίνεται κατανοητό ότι τα όρια μεταξύ κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής είναι ορισμένες φορές δυσδιάκριτα μεταξύ τους και ότι αυτοί οι δύο χώροι παρέμβασης θα πρέπει να βρίσκονται σε στενή συνεργασία.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η παρούσα έκθεση καταλήγει σε ορισμένες παρεμβάσεις άμεσης προτεραιότητας, η εφαρμογή των οποίων θα ήταν δυνατόν να συμβάλει στη βελτίωση των αποτελεσμάτων της ασκούμενης πολιτικής και στην καλύτερη καταγραφή των αναγκών του πληθυσμού στον οποίο αναφέρεται. Πρωτίστως, η έκθεση εγείρει την ανάγκη αναβάθμισης του ρόλου των *λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων* για την άμβλυση του γενικού ποσοστού φτώχειας. Το μέσο επίπεδο επίδρασης των εν λόγω μεταβιβάσεων στις χώρες που απαρτίζουν την ΕΕ15 είναι πολύ μεγαλύτερο από το αντίστοιχο στην Ελλάδα και συνεπώς, το περιθώριο που δίδεται οφείλουμε να το εκμεταλλευτούμε κατάλληλα.

Επιπλέον, η έκθεση υπογραμμίζει την ανάγκη εισοδηματικής στήριξης των μονογονεϊκών νοικοκυριών (π.χ. μέσω μέτρων φοροελαφρύνσεων ή/και επιδομάτων εργαζομένων). Αν και η επίλυση του δημογραφικού προβλήματος στην Ελλάδα αποτελεί μια εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση που αντανακλά τη σύνθετη ευρωπαϊκή εμπειρία (βλ. Μισσός, 2020), η στήριξη των μονογονεϊκών νοικοκυριών αποτελεί μία κρίσιμη όψη των σύγχρονων εξελίξεων. Ο αποτελεσματικός εντοπισμός και η σύνταξη εύστοχων κριτηρίων που θα ανοίγει διαύλους μεταξύ του κοινωνικού προϋπολογισμού και των δικαιούχων είναι απαραίτητα. Η στήριξη των μονογονεϊκών οικογενειών που ανήκουν στα χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια χρήζει ιδιαίτερης μέριμνας.

Περαιτέρω, τίθεται το ζήτημα παροχής ενισχύσεων και μέριμνας προς μισθωτούς μερικής απασχόλησης. Τα δεδομένα αναδεικνύουν ότι το συντριπτικό ποσοστό (εξαιρετικά υψηλότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο) των εργαζόμενων μισθωτών μερικής απασχόλησης θα επιθυμούσε την εύρεση μισθωτής εργασίας με πλήρες ωράριο. Ειδικότερα, στη συγκεκριμένη ομάδα, το ποσοστό φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις παραμένει υπερβολικά υψηλό. Επιπλέον, ιδιαίτερη προσοχή απαιτείται σε εργαζόμενους μισθωτούς μερικής απασχόλησης που λογίζονται ως «υπεύθυνοι του νοικοκυριού».

Σχετικά σημαντικό παραμένει το επίπεδο φτώχειας των υπευθύνων χαμηλής εκπαίδευσης (απόφοιτοι γυμνασίου), ενώ το ζήτημα ενίσχυσης των ανέργων απαιτεί την ενδεχόμενη αναδιαμόρφωση της πολιτικής απόδοσης επιδόματος ανεργίας. Στο ίδιο πλαίσιο, τίθεται και η θέσπιση μιας διαρκούς εξέτασης εύρεσης θεσμικών κενών κατά τη χορήγηση επιδομάτων και παροχών. Σημαντικό τμήμα του πληθυσμού διαθέτει ατομικό εισόδημα χαμηλότερο του ορίου φτώχειας, αλλά το ποσοστιαίο μερίδιο των μεταβιβάσεων στο συνολικό του εισόδημα είναι εξαιρετικά μικρό έως και μηδενικό. Το τεκμαρτό εισόδημα μπορεί να παραμένει για φορολογικούς λόγους, αλλά θα ήταν ίσως θεμιτό να εξεταστεί η αφαίρεσή του από τον σχεδιασμό του συστήματος παροχής επιδομάτων στη βάση ελέγχου πόρων των δικαιούχων.

Καταλήγοντας, η έκθεση προτρέπει σε έναν επανασχεδιασμό των συντελεστών ΦΠΑ των αγαθών και υπηρεσιών, με τρόπο ώστε το κόστος του καλαθιού των νοικοκυριών με χαμηλότερο εισόδημα να επιμεριστεί περισσότερο αναλογικά. Η εξέταση του καταναλωτικού προφίλ των τρι-

ών χαμηλότερων δεκατημορίων απαιτεί μια ιδιαίτερη προσέγγιση, που πρέπει να επαναξιολογείται τακτικά, ώστε οι πρωτοβουλίες εισοδηματικής και φορολογικής πολιτικής να μην εντείνουν την ανισότητα.

Στην παρούσα έκθεση αποτυπώνεται η κατάσταση της ανισότητας και της φτώχειας του πληθυσμού, με την έμφαση να δίνεται στην επίδραση του υπάρχοντος συστήματος προστασίας. Βεβαίως, το εν λόγω ζήτημα δεν εξαντλείται εδώ, όμως η έκθεση αποτυπώνει τις πιο σημαντικές όψεις και κρίσιμες προκλήσεις του. Από την ανάδειξη των δεδομένων και την επεξεργασία των στοιχείων γίνεται κατανοητό ότι η χώρα μας, κατά την περίοδο της μακροχρόνιας και πρωτοφανούς ύφεσης, έχει υποστεί μια σημαντική αλλαγή της φυσιογνωμίας του πλαισίου πολιτικής. Υπό αυτό το πρίσμα, τα περιεχόμενα της έκθεσης συνδράμουν στον επαναπροσδιορισμό των προτεραιοτήτων και στη σύνταξη ενός περιγράμματος κατάλληλων προτάσεων πολιτικής με στόχο την άμβλυνση του φαινομένου της ανισότητας και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Agresti A. (2002), *Categorical data analysis*, 2nd ed. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Alesina A. & Ardagna S. (1998), Tales of fiscal adjustment, *Economic Policy*, 13 (27), 487-545.
- Alesina A., Barbiero O., Favero C., Giavazzi F. & Paradisi M. (2015), “Austerity in 2009-2013”, NBER Working Paper No. 20827.
- Alesina A., Favero C. & Giavazzi F. (2019), *Austerity: when it works and when it doesn't*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Andersen T. M., Holmström B., Honkapohja S., Korkman S., Söderström H. T. & Vartiainen J. (2007), “The Nordic model: embracing globalization and sharing risks”, The Research Institute of the Finnish Economy (ETLA), Taloustieto Oy.
- Atkinson A. B. (1983), *The Economics of Inequality*, 2nd edition, Oxford: Clarendon Press.
- Atkinson A. B. (1998), *Poverty in Europe*, Oxford: Blackwell.
- Bakarezos P. (1984), Personal non-wealth income inequality and tax evasion in Greece, *Σπουδαί* 34 (2), 233-257.
- Balfoussias A. T. (1990), *Personal income taxation: Tax responsiveness, distributional and incentive effects - the case of Greece*, Studies 30, Athens: Centre of Planning and Economic Research.
- Barro R. J. (1974), Are government bonds net wealth?, *Journal of Political Economy*, 82(6), 1095-1117.
- Bastagli F., Coady D. & Gupta S. (2012), “Income inequality and Fiscal Policy”, IMF Staff discussion note 12/08 (June), Washington DC: International Monetary Fund.
- Betti G. & Verma V. K. (1998), “Measuring the degree of poverty in a dynamic and comparative context: a multi-dimensional approach using fuzzy set theory”, Working Paper 22, Dipartimento di Metodi Quantitativi, Università di Siena.
- Betti G., Cheli B., Lemmi A. & Verma V. K. (2008), “The fuzzy set approach to the multidimensional poverty: The case of Italy in the 1990s”, στο N.

- Kakwani & J. Silber (επιμ.), *Quantitative Approaches to Multidimensional Poverty Measurement*, Palgrave Mac Millan, New York, 30-48.
- Blackorby C., Donaldson D., & Auersperg M. (1981), A new procedure for the measurement of inequality within and between population subgroups, *Canadian Journal of Economics* 14, 665-85.
- Bank of Greece (2014), *The chronicle of the great crisis: the Bank of Greece 2008-2013. Public interventions and institutional actions to safeguard financial stability and overcome the crisis*, Centre for Culture, Research and Documentation, Bank of Greece.
- Brandolini A. (2008), "On applying synthetic indices of multidimensional well-being: Health and income inequalities in selected EU countries", Temi di discussione 668, Banca d'Italia.
- Buchanan J. M. (1976), Barro on the Ricardian equivalence theorem, *Journal of Political Economy*, 84(2), 337-342.
- Blanchard O. & Fischer S. (1989), "Fiscal policy: Debt and deficit finance", στο *Lectures on Macroeconomics*, Cambridge: MIT Press, 126-135.
- Blanchard O. & Perotti R. (2002), An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output, *Quarterly Journal of Economics*, 117 (4), 1329-1368. doi:10.1162/003355302320935043
- Bourguignon F. (1979), Decomposable income inequality measures, *Econometrica*, 47 (4), 901-20.
- Carantinos D. (1981), "Aspects of income and wealth distribution in Greece", PhD thesis, University of Strathclyde UK.
- Charbit C. (2011), "Governance of public policies in decentralized contexts: the multi-level approach", OECD Regional Development, Working Papers, 2011/04, OECD Publishing.
- Collins M. (2016), *The rise of inequality and the decline of the middle class*, First Flight Books.
- Cowell F. (1998), Measurement of inequality, LSE *Research Online Documents on Economics*, London School of Economics and Political Sciences.
- Cowell F. A. (2011), *Measuring inequality*, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press.
- Dafermos Y. & Papatheodorou C. (2012), Working poor, labour market and social protection in EU: a comparative perspective, *International Journal Management Concepts and Philosophy*, 6 (1), 71-88.

- Desai M. & Shah A. (1988), An econometric approach to the measurement of poverty, *Oxford Economic Papers*, 40(3), 505-522.
- Deutsch J. & Silber J. (2005), Measuring multidimensional poverty: An empirical comparison of various approaches, *Review of Income and Wealth*, 51(1), 145-174.
- Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research, Watts Poverty Index, (2014), Springer, 7011-7013.
- Esping-Andersen G. (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Oxford: Policy Press. [ελλ. έκδ.: Esping-Andersen, G. (2006), *Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας*, μτφρ. Ά. Γολέμη, επιμ.: Δ. Βενιέρης, Χ. Παπαθεοδώρου και Μ. Πετμεζίδου, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα].
- Esping-Andersen G. (1999), *Social foundations of postindustrial economies*, Oxford: Oxford University Press.
- DeVries P., Guajardo J., Leigh D. & Pescatori A. (2011), “A New Action-based Dataset of Fiscal Consolidation”, IMF Working Paper No, 11/128, Washington DC: International Monetary Fund.
- ECB (2012), “A fiscal compact for a stronger economic and monetary union”, *ECB Monthly Bulletin*, May, Frankfurt: European Central Bank.
- Eurofound (2017), “In-work poverty in the EU”, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- European Commission (2010), “The measurement of extreme poverty in the European Union”, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion.
- European Commission (2017), “The ESM stability support programme: Greece first & second reviews” (July), Institutional Paper 064, European Commission.
- Ferrera M. (1996), The “Southern model” of welfare in social Europe, *Journal of European Social Policy*, 6, 17-37.
- Gal J. (2010), Is there an extended family of Mediterranean welfare states? *Journal of European Social Policy*, 20, 283-300. doi:10.1177/0958928710374374
- Gallie D., Paugam S. & Jacobs S. (2003), Unemployment, poverty and social isolation: Is there a vicious circle of social exclusion?, *European Societies*, 5(1), 1-32.
- Germidis D. & Negreponi-Delivanis M. (1975), “Industrialization, employment and income distribution in Greece: A case study”, Employment Services No. 12, Paris: OECD.

- Guio A.-C. (2005), "Income Poverty and Social Exclusion in the EU25", Statistics in Focus, Population and Social Condition, Eurostat.
- Hanzl-Weiß D. & Vidovic H. (2010), "Working poor in Europe", European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Heady C., Mitrakos T. & Tsakloglou P. (2001), The distributional impact of social transfers in the European Union: Evidence from the ECHP, *Fiscal Studies*, 22 (4), 547-565. doi:10.1111/j.1475-5890.2001.tb00052.x
- IHS (2019), Study on the VAT gap in the EU-28 member-states, TAXUD/2015/CC/131, Institute for Advanced Studies (consortium leader), Warsaw.
- IMF (2009), *World economic outlook: Crisis and Recovery*, April, Washington: International Monetary Fund.
- IMF (2012), *Iceland: Staff country report for 2012 Article IV consultation and first post-program monitoring discussion*, IMF Country Report 12/89, Washington DC: International Monetary Fund.
- Kanellopoulos C. N. (1995), "Pay structure in Greece 1974-94", Discussion paper No. 65, Athens: Centre of Planning and Economic Research.
- Karageorgas S. (1973), The distribution of tax burden by income groups in Greece, *Economic Journal* 83 (330), 436-448. doi:10.2307/2231179
- Katrougalos G. & Lazaridis G. (2008), The South European welfare states at the dawn of the new millennium: identity and problems, *Social Cohesion and Development* 3 (1), 5-25. doi:10.12681/scad.8897
- Kochenov D. & Bárd P. (2018), "Rule of law crisis in the new member states of the EU: the pitfalls of overemphasizing enforcement", Working Paper No. 1, European Commission.
- Leibfried S. (1992), "Towards a european welfare state? On integrating poverty regimes into the European Community", στο Ferge, Z. & Kolberg, J.E. (επιμ.), *Social Policy in a Changing Europe*, Frankfurt am Main: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Lianos T. & Prodromidis K. (1974), *Aspects of income distribution in Greece*, Athens: Centre of Planning and Economic Research.
- Livada A. (1991), Income inequality in Greece: A statistical and econometric analysis, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 53 (1), 69-82. doi:10.1111/j.1468-0084.1991.mp53001005,x
- Loizides I. (1986), On income tax progression: a decomposition analysis, *Greek Economic Review*, 8 (1), 79-94.

- MacGregor S. (2014), “Welfare: Theoretical and analytical paradigms”, Working Paper No. 13, United Nations Research Institute for Social Development.
- Missos V. (2019), “Inequality and financialization: a brief sketch for interpreting the Greek economic crisis”, στο *Ten years into the global economic crisis*, Nicos Poulantzas Institute, transform! europe, EuroMemorandum Group.
- Missos V. (2021), Introducing a safety net: The effects of neoliberal policy on welfare, poverty and the net social wage during the Greek crisis, *Review of Radical Political Economics*, 53 (1), 58-76.
- Mitrakos T. & Tsakloglou P. (2006), “Inequality and poverty in Greece in the last quarter of the twentieth century”, στο Mossialos E. & Petmesidou M. (επιμ.), *Social Policy in Greece*, Aldershot: Ashgate.
- Moreno L. (2006), The model of social protection in Southern Europe: Enduring characteristics? *Revue française des affaires sociales*, 1, 73-95. doi:10.3917/rfas.en605.0073
- Papatheodorou C. (1997), “Family background and poverty in Greece: The role of father’s occupation and education”, Discussion Paper 133, Welfare State Programme, STICERD, LSE.
- Papatheodorou C. (2000), “Decomposing inequality by population subgroups in Greece: Results and policy implications”, Distributional Analysis Research Programme No. DARP 49, LSE-STICERD, London School of Economics and Political Science.
- Petmesidou M. (1996), Social protection in Southern Europe: Trends and prospects, *Journal of Area Studies*, 9, 95-125.
- Piachaud D. (1987), Problems in the definition and measurement of poverty, *Journal of Social Policy*, 16 (2), 147-164. doi:10.1017/S0047279400020353
- Psalidopoulos M. (2010), “The Greek economy, 1959-2009: From association with the EEC to accession and EMU”, στο Arvanitopoulos C. & Botsiou K.E. (επιμ.), *The Constantinos Karamanlis institute for democracy yearbook 2010*, Berlin, Heilderberg: Springer.
- Prodromidis P. (2014), *The evolution of personal incomes across Greece 2001-08: Seeing the economy through a micro-regional lens and developing a method for identifying policy areas*, Athens: Stamoulis Publications.
- Rebollo-Sanz Y. F. & Garcva Pérez J. I. (2014), “Are Unemployment Benefits harmful to the stability of working careers? The case of Spain”, Working Papers No. 14.02, Universidad Pablo de Olavide, Department of Economics.

- Shorrocks A. F. (1980), The class of additively decomposable inequality measures, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 48 (3), 613-625. doi:0012-9682(198004)48:3<613:TCOADI>2,0,CO;2-R
- Spicker P. (2013), “Liberal welfare states” στο Greve B. (επιμ.), *The Routledge Handbook of the Welfare State*, London: Routledge, 193-201.
- Townsend P. (1993), *The International Analysis of Poverty*, London: Harvester Wheatsheaf.
- Vampa D. (2016), *The regional politics of welfare in Italy, Spain and Great Britain*, Palgrave MacMillan.

Ελληνόγλωσση

- Αθανασίου Λ. Α. (1984), *Η διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα*, Επιστημονικές Μελέτες 6, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
- Αθανασίου Λ. Α. (1991), *Οικονομικές ανισότητες στην Ελλάδα: Εξελίξεις και πιθανές επιπτώσεις*, Μελέτες 9, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
- Βαϊτσος Κ. & Μισσός Β. (2018), *Πραγματική οικονομία: Εμπειρίες ανάπτυξης, κρίσης και φτωχοποίησης στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική.
- Ζερβού Φ. (2004), *Η χρηματοδότηση του συνταξιοδοτικού συστήματος 1981-1990*, Μελέτες 56, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
- Ζερβού Φ. (2009), *Εξέλιξη και προβληματισμός για τη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος*, Εκθέσεις 58, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
- Ζωγραφάκης Σ. & Σαρρής Α. (2000), Φτώχεια και ανισοκατανομή εισοδήματος στην Ελλάδα μετά τη Μεταπολίτευση, *ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ* 1(2).
- Κανελλόπουλος Κ.Ν. (1986), *Εισοδήματα και φτώχεια στην Ελλάδα: Προσδιοριστικοί παράγοντες*, Επιστημονικές Μελέτες 22, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.
- Κανελλόπουλος Ν.Κ. (2017), Υλική υστέρηση: πρόσφατες εξελίξεις και χαρακτηριστικά, *Οικονομικές Εξελίξεις* (ΚΕΠΕ), μέρος Α' (Οκτώβριος), τεύχος 34, 38-45.
- Μανιάτης Θ., Λαμπριανίδης Γ., Μπασιάκος Γ., Οικονόμου Α., Παπαδοπούλου Μ. & Πασσάς Κ. (2010), *Εμπειρική προσέγγιση της απόλυτης φτώ-*

- χειας στην Ελλάδα: Οι ανάγκες για κατοικία, διατροφή, ένδυση, υπόδηση, μεταφορά, Μελέτες 5, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Ματσαγγάνης Μ. (επιμ.) (1999), *Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μητράκος Θ. & Τσακόγλου Π. (1998), «Μελέτες για τις οικονομικές ανισότητες στην Ελλάδα: Επισκόπηση, μεθοδολογικά προβλήματα, τάσεις και προοπτικές», στο *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά του 6ου επιστημονικού συνεδρίου, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα.
- Μισσός Β. (2019α), Βασικοί δείκτες ανισότητας εισοδήματος στην Ελλάδα, *Οικονομικές Εξελίξεις* (ΚΕΠΕ), μέρος Α, τεύχος 40 (Οκτώβριος), 37-40.
- Μισσός Β. (2019β), «Σκέψεις για το ρόλο του Κοινωνικού Κράτους», στο Βιτζηλαίος Β. (επιμ.), *Ευρώπη στο μεταίχμιο*, ΕΝΑ-Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών.
- Μισσός Β. (2020), Επιδείνωση της πληθυσμιακής γήρανσης: συγκριτικά δεδομένα Ελλάδας και χωρών της ΕΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις* (ΚΕΠΕ), μέρος Α', τεύχος 43 (Οκτώβριος), 50-55.
- Μισσός Β., Παπαθεοδώρου Χ. & Παπαναστασίου Σ. (2020), *Κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα*, Επιστημονικές Εκθέσεις 13, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ. (2006), «Φτώχεια και κοινωνική προστασία στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση την αυγή του 21ου αιώνα: Συγκρίσεις και διαπιστώσεις», στο *Η κοινωνική πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον: Προκλήσεις και προοπτικές*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Παπαθεοδώρου Χ. & Δαφέρμος Γ. (2010), *Δομή και τάσεις της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ*, Επιστημονικές Εκθέσεις 2, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ., Δαφέρμος Γ., Danchev S. και Μαρσέλλου Α. (2008), *Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: Συγκριτική ανάλυση και διαχρονικές τάσεις*, Επιστημονικές Εκθέσεις 1, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ.

- Παπαθεοδώρου Χ. & Μισσός Β. (2013), *Ανισότητα, φτώχεια και οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την ΕΕ*, Επιστημονικές Εκθέσεις 9, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ. & Μωυσίδου Α. (2011), *Υγειονομική περίθαλψη και ανισότητα στην Ελλάδα: Η διανεμητική επίδραση του Συστήματος Υγείας*, Μελέτες 16, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ. & Πετμεζίδου Μ. (2004), «Ανισότητα, φτώχεια και αναδιανομή μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική», στο Πετμεζίδου, Μ. & Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαθεοδώρου Χ. & Πετμεζίδου Μ. (2005), «Ανισότητα αναδιανομή και καθεστώς ευημερίας: Η Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ», στο Αργείτης, Γ. (επιμ.), *Οικονομικές Αλλαγές και Κοινωνικές Αντιθέσεις στην Ελλάδα: Οι Προκλήσεις στις Αρχές του 21ου Αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.
- Πετμεζίδου Μ., Παπαναστασίου Σ., Πεμπεζόγλου Μ., Παπαθεοδώρου Χ. και Πολυζωίδης Π. (2015), *Υγεία και μακροχρόνια φροντίδα στην Ελλάδα*, Μελέτες 35, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Τσακλόγου Π., Δαφέρμος Γ., Θεοφιλάκου Α. & Μαυροδημητράκης Χ. (2008), *Η φτώχεια στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές χρησιμοποιώντας εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Μελέτες 1, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Τσώρης Ν. (1975) Η κατανομή του εισοδήματος εν Ελλάδι 1957-70, *Σπουδαί* 25 (3), 646-650.

ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΣΕΙΡΑ

- No 1 *Πρόγραμμα Αμβρακικού:*
Α΄ Φάση: Η Προγραμματική Σύμβαση (Τόμος 1). Αθήνα, 1990.
Β΄ Φάση: Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης-Τελική Έκθεση (Τόμος 2). Αθήνα, 1989.
Β΄ Φάση: Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης-Τομεακή Ανάλυση (Τόμος 3). Αθήνα, 1990.
Ειδικές Μελέτες (Τόμος 4). Αθήνα, 1990.
Επισκόπηση της Παγκόσμιας Αγοράς Χελιών (Τόμος 5). Αθήνα, 1990.
- No 2 *Προστασία και ανάπτυξη περιοχής λίμνης Καστοριάς. Αθήνα, 1990.*
- No 3 *Μεταφορά και ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφόρησης στην Ελλάδα, του Δ. Ουζουνίδη. Αθήνα, 1990.*
- No 4 *Χωροταξική κατανομή και κλαδική σύνθεση των επενδύσεων του Ν.1262/ 1982, του Γ. Γεωργίου. Αθήνα, 1991.*
- No 5 *Το ελληνικό ισοζύγιο πληρωμών: Επιπτώσεις από την ένταξη και την ενοποίηση της εσωτερικής αγοράς της ΕΟΚ, του Δ. Μαρούλη. Αθήνα, 1991.*
- No 6 *Shipbuilding and Shiprepairing Industry in Greece, των Φρ. Τζαμουζάκη και Σ. Σπαθή. Αθήνα, 1991.*
- No 7 *ΚΑΠΗ Μελισίων, των Α. Ριτσατάκη, Α. Κώτση και Χρ. Αυγουστή. Αθήνα, 1992.*
- No 8 *Εξελίξεις στο διεθνές νομισματοπιστωτικό σύστημα και η ενοποίηση της ευρωπαϊκής αγοράς: Επιπτώσεις για την Ελλάδα, του Δ. Μαρούλη. Αθήνα, 1992.*
- No 9 *Δημοσιονομικές εξελίξεις στη δεκαετία του '80, του Αθ. Μπαλφούσια σε συνεργασία Ν. Μανωλά. Αθήνα, 1993.*

- No 10 *Ανθρώπινοι πόροι: Πληθυσμός, αγορά εργασίας, εκπαίδευση*, του Κ. Κανελλόπουλου. Αθήνα, 1994.
- No 11 *Χωροταξική ανάλυση*, του Π. Κομίλη. Αθήνα, 1994.
- No 12 *Αξιολόγηση της συμβολής των Κοινοτικών χρηματοδοτήσεων στην προστασία του ελληνικού περιβάλλοντος*, των Δ. Κατοχιανού και Σ. Σπαθή. Αθήνα, 1994.
- No 13 *Ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων στην Κοινότητα και η πολιτική απασχόλησης στην Ελλάδα*, του Κ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 1994.
- No 14 *Ο ελληνικός κλάδος ζάχαρης: Ανάλυση-προοπτικές*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1994.
- No 15 *Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και οικονομικές επιπτώσεις*, των Κ. Κανελλόπουλου, Ι. Κουσουλάκου και Β. Ράπανου, σε συνεργασία Κ. Κωστή, Α. Μακροπούλου. Αθήνα, 1995.
- No 16 *Σύγκλιση, απόκλιση και περιφερειακή πολιτική*, των Λ. Αθανασίου, Κ. Κανελλόπουλου και Η. Πούπου. Αθήνα, 1995.
- No 17 *Πρωτογενής τομέας: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999*, της Α. Λαμπροπούλου. Αθήνα, 1995.
- No 18 *Ήπειρος: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999*, του Γ. Κωστελένου. Αθήνα, 1995.
- No 19 *Διαπεριφερειακή ανάλυση και πολιτική και βασικά στοιχεία κατά περιφέρεια και νομό*, των Λ. Αθανασίου, Π. Καββαδία, Δ. Κατοχιανού και Π. Τονικίδου. Αθήνα, 1995.
- No 20 *Η ελληνική εκπαίδευση στον ορίζοντα του 2000*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 1995.
- No 21 *Εσωτερική μετανάστευση*, του Κ. Κανελλόπουλου. Αθήνα, 1995.
- No 22 *The European Observatory for Small and Medium-Sized Enterprises: Research Environment and Innovation in Greek Manufacturing*, του Δ. Σακκά. Αθήνα, 1995.
- No 23 *Θέματα γεωργίας, αγροτικής και τοπικής ανάπτυξης*, της Κ. Καραμπάτσου-Παχάκη. Αθήνα, 1996.

- No 24 *Οικονομία και αθλητισμός, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1996.*
- No 25 *Διαρθρωτικά και θεσμικά προβλήματα των ελληνικών εξαγωγών: Υφιστάμενη κατάσταση και προτάσεις πολιτικής, των Δ. Μαρούλη και Κλ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 1996.*
- No 26 *Δυτική Ελλάδα: Αναπτυξιακές δυνατότητες και προοπτικές, του Δ. Σακκά. Αθήνα, 1996.*
- No 27 *Βόρειο Αιγαίο: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης 1994-1999, του Μ. Παπαδημητρίου. Αθήνα, 1996.*
- No 28 *Μελέτη αξιολόγησης των ΠΕΠ του ΚΠΣ 1994-1999, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1997.*
- No 29 *Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, της Σ. Σπαθή. Αθήνα, 2000.*
- No 30 *Η κοινωνικοοικονομική ταυτότητα των υδατικών διαμερισμάτων, των Β. Δεδεγιάν, Δ. Κατοχιανού και Α. Λαμπροπούλου. Αθήνα, 2000.*
- No 31 *Αλληλόχρεοι λογαριασμοί του δημόσιου, των Αθ. Μπαλφούσια και Β. Ράπανου, σε συνεργασία Κ. Κωτσή, Ν. Μανωλά. Αθήνα, 2000.*
- No 32 *Ο πολιτισμός ως κλάδος οικονομικής δραστηριότητας, των Κ. Παχάκη, Φ. Αγγελίδου, Ζ. Αναστασάκου, Β. Δεδεγιάν, Εμ. Κουνάρη, Σ. Λέρτα, Π. Μπαλτζάκη και Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2000.*
- No 33 *Το "μέγεθος" και ο ρόλος του δημόσιου τομέα στην Ελλάδα: Εξελίξεις και συγκρίσεις με άλλες χώρες, των Λ. Αθανασίου, Δ. Αθανασακόπουλου, Χ. Δημητριάδου, Εμ. Κουνάρη, Α. Κώτση, Ν. Μανωλά, Π. Παπακωνσταντίνου και Θ. Τερροβίτη. Αθήνα, 2000.*
- No 34 *Διαχειριστικό κόστος του ελληνικού φορολογικού συστήματος, του Αθ. Μπαλφούσια. Αθήνα, 2000.*
- No 35 *Ελληνικές φορολογικές δαπάνες, του Αθ. Μπαλφούσια, σε συνεργασία Ζ. Αναστασάκου, Χ. Κόλλια, Εμ. Κουνάρη, Μ. Χλέτσου. Αθήνα, 2001.*

- No 36 *Διερεύνηση των εξελίξεων στην κατοικία τις τελευταίες 10ετίες. Παρατηρήσεις και ενδείξεις για τις αστικές κυρίως περιοχές, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2001.*
- No 37 *Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης νομού Ευβοίας, των Π. Κομίλη, Ν. Βαγιονή, Κ. Κάρμα, Α. Μυλωνά, Μ. Παπαδημητρίου και Γ. Παπαπολυμέρου. Αθήνα, 2001.*
- No 38 *Απελευθέρωση της αγοράς των τηλεπικοινωνιών: Επιπτώσεις στην απασχόληση του κλάδου, του Θ. Τερροβίτη. Αθήνα, 2002.*
- No 39 *Το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα και η αναπτυξιακή διαδικασία στην Ελλάδα: Αλληλεπιδράσεις, του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2002.*
- No 40 *Συμμετοχή ιδιωτών στα έργα υποδομής και αυτοχρηματοδότηση, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2003.*
- No 41 *Η εγκληματικότητα των αλλοδαπών: τα στατιστικά δεδομένα, των Θ. Π. Λιανού και Θ. Μπένου, σε συνεργασία Αγγ. Δαρίτση. Αθήνα, 2003.*
- No 42 *Franchising: Αξιολόγηση και προοπτικές της δικαιόχρησης στον ελληνικό χώρο, των Δ. Κάζη και Θ. Τσαγκούρη. Αθήνα, 2004.*
- No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.*
- No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα, των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.*
- No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook, των Στ. Σάββα-Μπαλφούσια, Ε. Αθανασίου, Στ. Καραγιάννη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα, 2006.*
- No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου, της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.*
- No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης, του Δ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.*

- No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.
- No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα*, του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.
- No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, των Αθ. Μπαλφούσια και Κ. Κωστή. Αθήνα, 2007.
- No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*, του Ν. Μανωλά. Αθήνα, 2007.
- No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων*, του Κλ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.
- No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση*, των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.
- No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες*, των Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.
- No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?* της Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2008.
- No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών*, του Β. Νότη. Αθήνα, 2008.
- No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2009.
- No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για τη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος*, της Φ. Ζερβού. Αθήνα 2009.
- No 59 *Size profile and labour market analysis of immigration in Greece*, των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου και Α. Πετραλιά. Αθήνα 2009.
- No 60 *Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα*, των Ε. Καδίτη και Ε. Νίτση, Αθήνα 2010.

- No 61 *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα*, του Η. Πούπου. Αθήνα 2010.
- No 62 *Η ελληνική εμπορική ναυτιλία*, των Σ. Σπαθή, Σ. Καραγιάννη και Ν. Γεωργικόπουλου. Αθήνα 2010.
- No 63 *Μεταφορές και οικονομία: Συμβολή, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα με έμφαση στις χερσαίες μεταφορές*, των Θ. Τσέκερη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα 2010.
- No 64 *Μισθός, συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα*, των Κ. Κανελλόπουλου και Φ. Ζερβού. Αθήνα 2010.
- No 65 *Αγορά Εργασίας: Εξελίξεις και αρχές πολιτικής*, των Κ. Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου, Γ. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνσταντίνου, Π. Κ. Προδρομίδα. Αθήνα 2010.
- No 66 *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: Δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*, των Ν. Βαγιονή, Ε. Κασιμάτη και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2011.
- No 67 *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην ελληνική οικονομία*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ, επιμέλεια Κ. Ν. Κανελλόπουλος. Αθήνα, 2011.
- No 68 *Αεροπορικές μεταφορές και αεροδρόμια στην Ελλάδα: Σύγχρονες εξελίξεις, οικονομική σημασία και αποδοτικότητα*, των Θ. Τσέκερη και Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2011.
- No 69 *Η εξίσωση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών προς τα αντίστοιχα των ανδρών: Σημασία και επιπτώσεις*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2012.
- No 70 *The economies of the Western Balkans: Transition, growth and prospects for EU accession*, της Ρ. Παναγιώτου. Αθήνα, 2012.
- No 71 *Βαθμός απελευθέρωσης των επαγγελματιών και αναμενόμενες επιπτώσεις*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν. Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, Σ. Παπαϊωάννου και Ι. Κατσελίδα. Αθήνα, 2015.

- No 72 *Προτάσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*, του Β. Καφούρου. Αθήνα, 2015.
- No 73 *Αποτίμηση της απελευθέρωσης σε είκοσι επιλεγμένα επαγγέλματα*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν. Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2016.
- No 74 *Εμπορευματικές μεταφορές και ανάπτυξη διεθνών εφοδιαστικών κόμβων στην Ελλάδα*, του Θ. Τσέκερη. Αθήνα 2016.
- No 75 *General government spending review, 2013-2016: An analysis framework for the future spending reviews in Greece*, των Ι. Μονογυιού, Ε.Ι. Νίτση (συντονιστών), Τζ. Αναστασάκου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, Ι. Κωνσταντακοπούλου, Β. Λυχνάρá, Θ. Τσέκερη και Ι. Χολέζα. Αθήνα 2016.
- No 76 *The emigration of Greeks and diaspora engagement policies for economic development*, της Τζ. Καβουνίδη. Αθήνα 2016.
- No 77 *Ο πολιτισμικός και ο θρησκευτικός τουρισμός ως συνιστώσες του εθνικού τουριστικού προϊόντος*, των Ν. Βαγιονή και Σ. Σκούλτσου. Αθήνα 2016.
- No 78 *Αξιολόγηση επιλεγμένων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που αφορούν στον ανταγωνισμό και οι επιπτώσεις τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη*, των Ρ. Καραγιάννη, Α. Κώτση (συντονιστών), Ε. Αθανασίου, Ε. Νίτση και Ι. Χολέζα. Αθήνα 2017.
- No 79 *Εξελίξεις και προοπτικές της ναυπηγικής βιομηχανίας*, των Ε. Αθανασίου και Α. Κουρτούλη. Αθήνα 2018.
- No 80 *Ελληνική μεταποίηση: Εξελίξεις, προοπτικές και προκλήσεις πολιτικής*, των Α. Κουρτούλη (συντονιστή), Έ. Αθανασίου, Ν. Κ. Κανελλόπουλου, Α. Κώτση και Ι. Χολέζα. Αθήνα 2018.
- No 81 *Τεχνολογίες πληροφόρησης και Επικοινωνίας και ηλεκτρονικό εμπόριο στην Ελλάδα*, των Α. Κοντόλαιμου, Ε. Κόρρα και Γ. Σκίντζη. Αθήνα 2021.

Επιμέλεια έκδοσης: Ελένη Σουλτανάκη

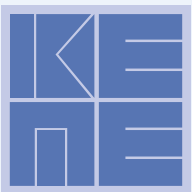
Παραγωγή:

[βιβλιοτεχνία] - ΠΑΠΠΑΣ ΦΩΤΗΣ & ΣΙΑ

Z. Πηγής 52Α, Εξάρχεια - Παπαρρηγοπούλου 6Α-Δ, Περιστέρι

Τηλ.: 210 38.01.844 - 210 57.89.355

www.vivliotechnia.gr

ISBN: 978-960-341-128-4

ISSN:1108-5797